

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

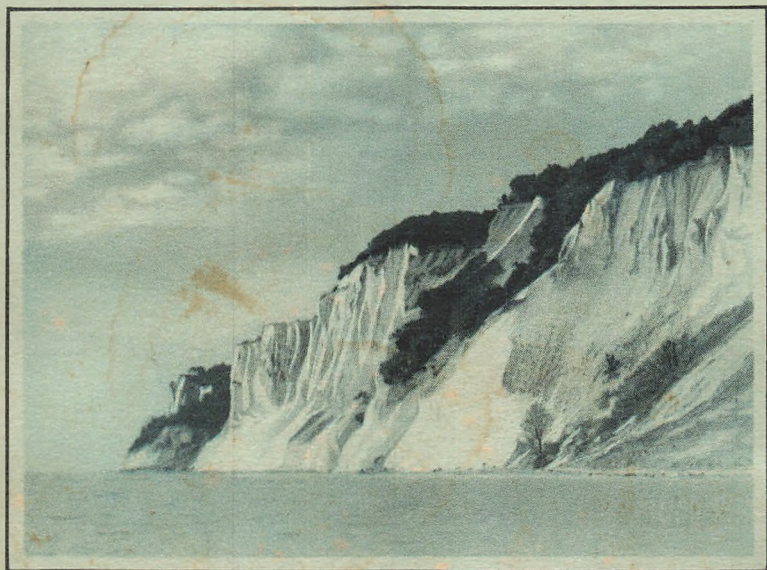
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SYDSJÆLLAND OG MØN

TURISTFORENINGEN FOR DANMARK

AARBOG 1933

UDGIVET UNDER REDAKTION AF
A. NORDAHL-PETERSEN

SYDSJÆLLAND OG MØN

KORT OVER SYDSJÆLLAND OG MØN

0 2 4 6 8 10 12 14 16 18 20 22 24 26 28 30 km

0 1/2 1 2 3 4 Mil

Autoriseret Reproduktion efter Geodætisk Instituts Kort i 1:200 000

TURISTFORENINGEN FOR DANMARK:

SYDSJÆLLAND
OG MØN

AARBOG 1933

UDGIVET UNDER REDAKTION AF
A. NORDAHL-PETERSEN

KØBENHAVN

EGMONT H. PETERSENS KGL. HOF-BOGTRYKKERI

1933

INDHOLD

	SIDE
KORT FRA GEODÆTISK INSTITUT.....	4—5
VALD. RØRDAM: MØN	9
CARL LANGBALLE: BILLEDER FRA SYDSJÆLLAND OG MØN	11
HANS KJÆR: RØDDINGEKONGENS GRAV, GRØN JÆGERS HØJ OG ANDRE OLDTIDSMINDER	115
J. FR. PØRST: GØNGEHØVDINGENS SYDSJÆLLAND	143
N. P. NIELSEN: DET SYDSJÆLLANDSKE FOLKESIND	153
VALDEMAR RØRDAM: LISELUND — GRATIERNES HJEM	167
H. ZANGENBERG: SYDSJÆLLANDS GAMLE BØNDERBYGNINGER.....	189
ELNA MYGDAL: LIDT OM DRAGTER FRA PRÆSTØ AMT	217
K. SCHLÜTER: AF HOLMEGAARDS GLASVÆRKS HISTORIE.....	233

I Aarbogens forskellige Stykker er Forfatterens Retskrivning bibeholdt.

Omslagsbilledet fra Møns Klint er Gengivelse efter Fotografi af
Fotograf HÆRSTEEN, Stege.

Eftertryk efter Aarbogens Billeder er ikke tilladt.

I Aarbogen 1932

var følgende Billeder paa Grund af en Misforstaaelse ikke signerede: Sæby Kirke (S. 37), Klitgaarden (S. 65), Klitter ved Skagen (S. 67), Gade i Sæby (S. 69), Ved Sæby Aa (S. 70), Miler ved Skagen (S. 82), Torvedag i Thisted (S. 94), Ved Skagens Gren (S. 231) Drachmanns Grav (S. 250). — De er alle optaget af Jonals Co. for Turistforeningen for Danmark.

MØN

*Møn: En Dronningkrone skinner
over sagnblaa Østersø;
Møn: Vor Moer med Æblekinder
høster mellem stengraa Minder
Markens Korn og Kløverhø;
Møn: En dristig Pige-Svømmer
vinker ud i Strøm og Blæst:
Danmark ser vi, som det drømmer,
gror og sejler Hjertet næst.*

*Midtvejs mellem Røms Klitter
og Bornholms urgamle Fjeld,
stiger, svøbt i Bølgeglitter,
bagved Bøgens grønne Gitter
dette Land for Kraft og Held.
Smidigt strækker det sin Styrke,
yndigt samlet gaar det frem —
værd at elske, værd at dyrke.
Frejas bølgebaarne Hjem.*

*Væld vil ud, og Ler maa skride,
Stormflod slaar og Klint maa ned.
Nu staar Køer ved Sommertide
der, hvor Folk saac Flaader glide,
Ungskov, hvor Ruinen skred.
Flint fra Storeklint maa skure
strandlængs under Brink og Fyr —
for at genopstaa som Mure
om Ulushales Eventyr.*

*Gamle Stier bliver borte,
alting skifter — som i os.
Landet lever dog; her staar det,
som en Vilje, som en Kaarde,
bøjet, men i spændig Trods.
Det gør Møn saa skønt at skue,
Sommer, Vinter, Høst og Vaar:
Hjelms Bugt med sin stærke Bue
er et Tegn, som vi forstaar.*

*Præstebjerg og Sømark Dysse
hører langs de mønske Mil
Braadsø buldre, Grønsvær tysse,
ser dem kæmpe, ser dem kysse
med ukuelige Smil —
indtil Stege-Noret spejler
Mark og Kirke og Fabrik:
Stille Brud og stormfuld Bejler
samles i det klare Blik.*

*Saadan toner og genføder
Slid og Saar og Styrt og Skælv
med et nyt Livs Morgenrøder
os og Landet, naar vi møder
mørke Tider modigt selv.
Da er Gaaden gennemstraalet,
vi kan roligt gaa vor Gang.
Her er Vejen, her er Maalet —
og den muntre Mønbo-Sang.*

VALDEMAR RØRDAM.

BILLEDER FRA SYDSJÆLLAND OG MØN

Af CARL LANGBALLE

DEN Del af Danmark, som her skal skildres, omfatter den sydlige Del af Tybjerg Herred, en Del af Øster Flakkebjerg Herred, den sydligste Spids af Fakse Herred, Hammer Herred, Baarse Herred og Mønbø Herred, med andre Ord den overvejende Del af Præstø Amt og en lille Stump af Sorø Amt, der med to brede Arme klamrer sig om Tybjerg Herred, skilt derfra af Susaaen, ja, som ogsaa opnaar at faa klippet den sydligste Spids af dette Herred af, saa Næstved og Omegn kommer til at danne et lille isoleret Afsnit af Tybjerg Herred.

Da Isen sidste Gang — for ca. 25000 Aar siden — begyndte at forlade Danmark, var denne Del af Landet den sidste, som blev befriet af Isens Herredømme. Randmorænerne, særlig i den vestlige Del af vort Omraade, fortæller endnu om Isens Standsninger og Aflejringer. Mens vi nu ser de største sydsjællandske Vandløb, Susaaen og Saltø Aa vende sig mod Syd mod Smaalands havet, eller rettere Karrebækfjorden, var Forholdet et andet mod Istidens Afslutning. Da spærrede Isen mod Syd, og Vandet pressesedes mod Vest og Nordvest gennem de store Floddale, som vi iagttog under Vandringer i Vestsjælland. Tit banede Vandet sig Vej i Tunneldale under Isen. Saaledes er for Eks. Tjustrup Søerne dannet.

For ca. 16000 Aar siden, da Landet laa isfrit, vendte Aaløbene sig saa mod Syd, som vi ser det den Dag i Dag. Geologisk rummer de Egne, vi skal lære at kende, nogle af de in-

teressanteste Punkter i Landet. Syd for en Linie, der gaar fra Fakse Ladeplads i en mod Syd drejende Bue til Karrebæk, er det Skrivekridtet, der danner Undergrunden, det, der saa mægtigt træder frem i Overfladen ved Møns Klint. Nord for den omtalte Linie forsvinder Skrivekridtet ned under Lag af nyere Kridtdannelser, saa langt ned, at det ikke engang kan naas ved de dybeste Boringer. Overfladen, der væsentlig er dannet af Istidens Moræneaflejringer, frembyder et saare vekslende Billede. Landskabelig set rummer Sydsjælland nogle af de mest typiske Former af dansk Ønatur, idylliske Skovpartier vekslende med smilende og indsmigrende, aabne Landskaber, der dog godt kan fremvise kraftige Linier midt i Idyllen. Man kommer ofte til at drage Sammenligning med Nordsjælland, men modsat Naturen deroppe mangler vi her mod Syd Billedet af den sollyse Indsø. Til Gengæld har vi saa i Sydsjælland Kysten, der med alle sine Indskæringer giver Landskabet Karakter, aldrig længere borte, end at den i de vide Udsigter glider med ind i Billedet som et karakteristisk og yndefuldt Led. Vi skal senere under vor Vandring gennem Landet møde disse vekslende Kystbilleder eller se Blinket af dem fra Landets Bakker. Tre Steder vil vi møde en Natur, som helt adskiller sig fra det typiske Landskabsbillede: *Fedet*, *Knudshoved* og *Ulfshale*.

Mangler vi Indsøernes Smil over Landet, saa er Skoven til Gengæld rigt repræsenteret. I den sydvestlige Del af Fakse Herred og i de tilgrænsende Partier af de sydlige Herreder findes — Syd for Vester Egede, altsaa som Nordgrænse for vort Omraade — et ret imponerende og for det meste skovklædt Bakkeland, der hæver sine runde Skovkuper i anselig Højde og fortsættes et Stykke mod Syd Nordvest for Præstøfjorden.

Kobanke lidt Nordvest for Everdrup (123 m) og *Overdrevsbakken* Syd for Vester Egede (116 m) markerer Kulminationen. Fra dette Højland synker Terrænet mod Vest og Syd gennem Baarse og Hammer Herred, dog ikke anderledes end at det mange Steder kan hæve sig til ret store Højder, saaledes i den østlige Side af Hammer Herred og midt ned gennem Baarse Herred. Her dannes Sjællands sydøstlige Hovedvandskel, der ender ved Kallehave. Her skal ogsaa

Udsigt mod Mogenstrup Stenskov.

C. L. FOT.

Mogenstrup Aasen omtales, dette sandede og stenede Bakkestrøg, der fra Næstved som en mægtig skovbevokset Ryg skyder sig ned mod Sydøst under flere Navne, fra Vest til Øst: Fruens Plantage, Løjetsbakker, Fladsaa Bakker og Mogenstrup Stenskov. Det er en af Danmarks mægtigste „Aase“, dannet vinkelret paa Isranden ved Bundaflejring af en af de Floder, der strømmede ud fra Gletscherranden. — I den sydlige Del af Baarse Herred er vi igen i højtliggende Skovland med højeste Punkt ved *Kulsbjerge* (107 m). Lavest er Landet i den vestligste Del af Hammer Herred, hvor de mægtige Mosestrækninger ved Lundby, Sværdborg og Køng taler om, at Landet engang har været Sø. I den yderste Del af vort Omraade mod Vest møder vi atter det bakkede Skovland, Udløberne af det Skovbælte, der strækker sig gennem Midtsjælland helt oppe fra Nordruplund, og som falder ned mod det jævnt bølgende Land mod Smaalands havet, kun ved Menstrup hævende sig til betydelige Højder.

Saa rig og afvekslende Naturen er i Sydsjælland, og saa gode Betingelser baade Klima og Beliggenhed har skabt for Mennesker, er det naturligt, at vi i dette Stykke Land møder en gammel og rig Historie. Andetsteds vil der blive fortalt om de ældste Tiders Bosættelser, saaledes som vi kan

studere dem gennem de enestaaende Mosefund og Oldtidsminderne.

Men ogsaa gamle Slotte og Herregaarde fortæller Afsnit af Historien, som ikke mindst i dette Omraade er af særlig Interesse. Her findes en Rigdom af Godser og Herregaarde, og ældgamle Voldsteder og Ruiner taler om, at der før i Tiden har været endnu flere. Vi ser, hvorledes de store Herregaarde efterhaanden opsluger ældre Gaarde, og mange af Sydsjællands gamle Landsbyer er blevet nedlagt for at udvide Herregaardenes Marker. En ganske særlig Betydning for de sydsjællandske Godsers Historie har Oprettelsen af det Vordingborgske Rytterdistrikt haft. Dette skyldes i første Række Frederik IV, der blandt sine 12 Rytterdistrikter, som af de kongelige Jordegodser skulde underholde Rytterregimenterne, havde 6 paa Sjælland, hvoraf det betydeligste i Sydsjælland var det Vordingborgske, der i Tidens Løb udvidedes med flere Godser, Lundbygaard, Beldringe, Lekkende, Jungshoved og Oremandsgaard. Men allerede under Frederik V var man godt i Gang med igen at bortsælge Krongodserne. Vordingborg Distriktet bortsolgtes 1774, og der opstod derved 12 Hovedgaarde, hvor en Række helt nye Slægter rykkede ind paa Gaardene. Blandt disse skal nævnes to rige københavnske Handelsmænd Konferensraad Iselin, som senere skal omtales, og Grosserer Niels Rybjerg paa *Øbjerggaard*, hvis Navn endnu holdes i Ære i Køng Sogn. Af de gamle nedlagte Gaarde opstod flere igen, for Eks. *Lundbygaard*, *Beldringe* og *Lekkende* og nye oprettedes: Skovbygaard (senere *Engelholm*), Skuderup (senere *Lilliendal*), *Høvdinggaard* og *Kallehavegaard* (senere *Petersgaard*).

Af historisk Interesse er ogsaa Gøngernes Færden her i disse Egne med de store tavse Skove gennemfuret af dybe Dalkløfter, hvor Krat og Tjørn breder sig. Men dette tilkommer det en anden at fortælle om.

Har Historien draget sine Spor gennem Sydsjælland, saa finder vi i ikke mindre Grad Landet afspejlet i vor danske Poesi. Ligesom det historiske Midsjælland om Sorø taler om Ingemann, Nordsjælland om Heiberg, Hertz og Drachmann, saaledes er Sydsjælland først og fremmest *Christian Winthers Land*.

Skoven ved Bækkeskov.

C. L. FOT.

Det er dette Land, vi nu vil vandre ud i og opleve. Det skal forsøges i Skildringen af de forskellige Afsnit at tegne Billedet saaledes, at det samtidig med at give et Helhedsindtryk ogsaa kan tjene til Vejledning for den Turist, der efter at have læst disse Sider faar Lyst til selv at gaa ud paa Opdagelse, uden at Skildringen dog vil faa Karakter af Turistfører. En saadan maa det være de lokale Turistforeningers Sag at give, og disse findes ogsaa i fortræffelige Udgaver.

Omkring Præstø Fjord.

Som Udgangspunkt vælger vi den gamle kgl. privilegerede *Rønnede Kro*, der stadig trods nærgaaende Konkurrence er lige søgt og lige populær. Hvor Køge—Vordingborg og Næstved—Fakse Vejene skærer hinanden, ligger den med sin lange stilfulde Facade, om Aftenen straalende i Projektørernes klare Lys, og kalder paa Turiststrømmen: Kom indenfor og mærk lidt af Landevejskroens gammeldags hyggelige Stemning! Og for mangan Bilist har Rønnede Kro ogsaa været det første Bedested paa Vejen mod Syd.

Bred og indbydende, i jævn Stigen og Dalen, skærende sig gennem Skov, peger Landevejen mod Vordingborg. Men selv om den, i hvert Fald for en Bilist, er nok saa fristende,

Ved Præsto Fjord.

C. L. FOT.

og, navnlig naar man nærmer sig Tappernøje byder paa de skønneste Udsyn over Ager og Skov ned mod Præstø Fjord, er det dog ikke ad Landevejen, vi skal opleve Landet. Alle-rede ca. 8 km fra Rønnede lokker det stærkt kuperede Skov-land os mod Øst. Mellem høje Skrænter snor Krobækken og Herredsbækken sig gennem Skoven, der gemmer Herre-gaarden *Bækkeskov*. Pludselig dukker den frem med sine maleriske røde Avlsbygninger. Bækkeskoves Historie gaar til-bage til ca. 1320. Grubbe, Urne, Krabbe og Skinkel er Navne paa nogle af de Slægter, der her har haft til Huse. Ude paa Marken tales der endnu om et blodigt Minde om, da Bønderne dræbte Ejeren Knud Becker for at hævne sig paa Godsejeren for hans Haardhed. Den nuværende Hovedbygning, opført af hollandske Klinker i Empirestil 1796—98, skyldes Baron Selby. Bækkeskoves Hestestald, Parken med dens Orangeri, Templer og Broer og den rige Dyrehave har med god Grund nydt Ry. Vi drages ud over Gaardens skovkranste Jorder mod Kysten. Oppe fra Marken, hvor fritstaaende gamle Ege og Bøge giver Agrene en egen vekslende Skønhed og det fornemme Herregaardspræg, aabner Udsigten sig mod Præstø Fjord. Straks virker den nærmest som en stor skøn Indsø. „Det lange, smalle Fed“ og Præstøskovene lukker sig næsten

Parti fra Fed.

FR. MADSEN FOT.

om Fjorden. Kun et lille smalt Løb Syd for Fedet lader os ane det aabne Hav.

Hvor Danmark dog er et forunderligt Land at rejse i! Aldrig trættes man af det ensformige. Naturen er i evig Vekslen, giver stadig nye Indtryk. Fakse—Præstø Vejen langs svale Skovbryn og kun skilt fra Fjorden ved Siv og smalle Engdrag, den løvrige, hyggelige Landsby Roholte bag brede Moser, Herregaarden Lindersvold alt dette er Idyl paa Idyl; og saa faa Kilometer derfra en Strand, hvor forkrøblet Plantage gror over Flyvesandet, og Lyng og Klitblomster breder sig over de stenfyldte Flader. Halvøen *Feddet*, der i Roholte Sogn rækker sine Strandvolde mod Syd ned mod Præstø, er en Naturmærkværdighed af Rang her midt i det frodige Sydsjælland. Engang groede en Skov over Fedet, men Svenskerne, der paa denne Egn har saa meget paa deres Samvittighed, brændte Skoven af. Først i 1848 begyndte man igen at plante derude. Og har man ad forbudte Veje dristet sig helt ud til Fedgaarden, undres man over at møde saa idyllisk et Billede her midt i Sandørkenen. Ind mod Fjorden forstyrres Stilheden. Her slaas der Mønt af Strandens Grus- og Stenrigdom. Men Østkysten bag Plantagen med det dybe hvide Sand og den herligste Strand-

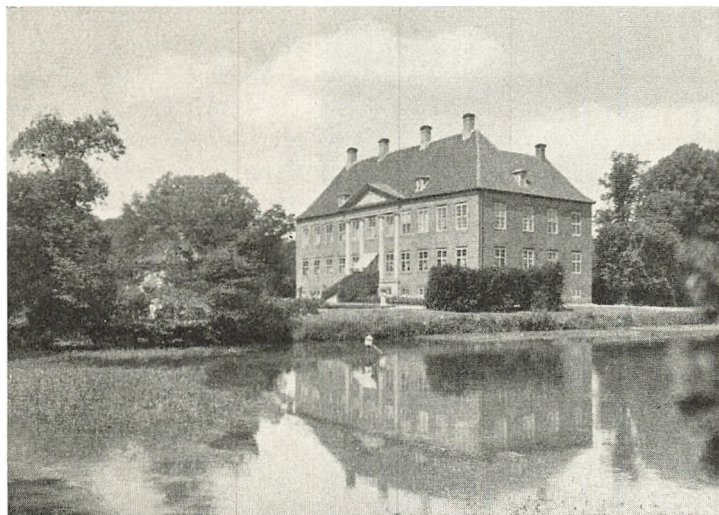
bred, den faar os et Øjeblik til at glemme det idylliske Billede paa Vestsiden over den blanke stille Fjord mod Sjællands Bøgeskove og frodige Agre. Intet Under, at der paa Sommersøndage rører sig et Badeliv, saa frit og skønt som ved de mest lovpriste Badestrande i Danmark. Tanken glider langt bort fra Sjællands Egne; og dog følger Øjet Kysten mod Nord, hvor Strandegaards Dyrehave løfter sine Bøge over de gule Lerskrænter, og Fakse Ladeplads og langt ude Stevns Kyster skimtes, saa er vi atter hjemme paa Sjælland. Fedet, Akselhoved (en af de gamle nedlagte Landsbyer, som hørte under Lindersvold), Roholte, Vindbyholt, Navnene fra denne Egn faar os til, som det oftere vil ske paa denne Rejse, at mindes Christian Winthers „Hjortens Flugt“. Ved Vindbyholt, hvor baade Fr. II og Chr. IV ofte paa deres Rejser tog ind i den „kgl. Gæstegaard“, laa Vandmøllen. Den laa der endnu for ikke saa mange Aar siden. Møllebækkens Leje kan skimtes endnu. Vi husker, hvordan Chr. Winther skildrer Egnen:

Men nærved, paa en Banke,
 hvor der er lyst og frit,
 man skue kan til Nord og Syd,
 til Øst og Vest saa vidt,
 hen over Axelhoved
 til Stevns med stejle Bred,
 til Vildbanegaarden,
 til det lange, smalle Fed.

I *Roholte* Præstegaard fødtes i 1857 Digteren Karl Gjellerup, hvis Livs Veje skulde føre langt bort fra den idylliske sjællandske Landsby.

Vi maa standse et Øjeblik ved *Lindersvolds* gule, fornemme Mure, som de ligger der og lyser bag de gamle Alleer og Frugthaverne. Folkesangen har beskæftiget sig med Fru Merthe paa Lindersvold, Fru Merete Sophie Urne, der døde 1724 og i 44 Aar med stor Dygtighed dyrkede Gaarden. Det er sikkert derfor ogsaa Uret mod hende, naar der i en Variation af den gamle Majvise synges om hende:

Gud fri os fra den onde Troid,
 — hør det som vi bede —
 og fra Fru Merthe paa Lindersvold —
 — hør os alle Gud med Glæde.

Nysø Slot.

P. TRP.

Den gamle Adelsgaard, der indtil 1922 hørte under Gavnø, er nu siden 1927 blevet til „Julemærkehjemmet Lindersvold“, et Rekreationshjem for over 100 Drengene.

En Mærkværdighed af en hel anden Art maa vi have med, inden vi ad Strandvejen naar rundt om Fjorden til Præstø. Et lille Stykke inde i Lestrup Skov staar midt imellem tæt Ungskov af Bøg en gammel Eg, „Kludeegen“, som den er blevet kaldt af Egnens Befolkning. Stammen har delt sig, men er atter vokset sammen længere oppe, saa der er dannet et Hul saa stort, at et Menneske kunde kravle igennem. Lignende Træer kendes andre Steder fra, og der har til dem knyttet sig Overtro. At krybe gennem Hullet paa visse Tider kunde bringe Lægedom for Sygdomme. Maaske er denne Kur en Rest af en ældgammel Genfødelsesceremoni. Træets Navn skyldes, at de syge som Offergaver hængte Klædningsstykker paa Grenene.

Forbi Hovedgaarden *Bredeshave* (=: Bredos Have, opkaldt efter en af Bækkeskovs Ejere, Justitsraad Bredo v. Munthe af Morgenstjerne, fra hvilket Gods den i Beg. af 19. Aarh. frasolgtes) svinger Vejen over Engene ved Fjordens sydvestligste Hjørne og fjerner sig fra Vandet for at søge den

Nysø, fra Thorvaldsens Samlinger. P. TRF.

korteste Strækning til Præstø. Men vil man ikke slippe Synet af denne henrivende Kystlinie, er der lokkende Stier langs Vandet ind gennem Hollænderskoven, den Skov, som Thorvaldsen elskede at vandre i. Thorvaldsen! Ja, Mindet melder sig af sig selv, naar vi ser *Nysø* dukke frem i Parken.

Det var en af Præstøes rige Borgere, Jens Lauridsen, der oprettede Nysø. Hovedbygningen, der opførtes 1671—73 i hollandsk Stil, staar væsentlig uforandret. Godset tilfaldt i Aaret 1800 Kammerherre Holger Stampe, og Baroniet Stampenborg blev oprettet. Nysø fik sin Glansperiode i Begyndelsen af det 19. Aarh., da Baron Stampe, men dog især Baronessen, her skabte et Hjem for Tidens store Navne, der i dansk Kulturhistorie fik en lignende Betydning som Rahbeks Bakkehus og Frederikke Bruns Sophienholm.

Men mens det disse Steder særlig var Digtekunstens Muse, der dyrkedes, blev det paa Nysø de bildende Kunster, der samlede Interessen. Blandt Husets Venner var Oehlenschläger, Grundtvig, H. C. Andersen, Ingemann, Hauch, Sibbern, J. P. Schouw, Marstrand o. a., men over dem alle og elsket af alle som den mest hædrede Gæst Thorvaldsen, der her i sine ældre Aar, inspireret og plejet som et Barn af den kunstbegeistrede og moderlige Baronesse Stampe kom til at opleve en Renaissance, idet Indtrykkene fra Livet paa Gaarden i den rige Kunstnerkreds og fra Naturen der omkring skabte et Præg af Virkelighedens Verden i hans Kunst, som den ikke tidligere havde haft. Thorvaldsen var flittig under disse Nysøbesøg, og Resultatet af hans Arbejde, ikke

„Frederiksminde“ ved Præsto.

ERIK JENSEN FOT.

mindst Selvportrætstatuen, er tilgængelige paa Nysø som en i høj Grad seværdig „Thorvaldsen Samling“. Det var under et af Besøgene, at Baronesse Stampe som en Overraskelse til Mesteren havde ladet opføre det lille Haveværksted, som staar endnu, og som en Sommeraften under Udfoldelse af stor Fest indviedes af Grundtvig som „Vølunds Værksted“. Den i sirlig fransk Stil anlagte Have med klippede Hække, antike Statuer og ringformede Damme med Figurer i Midten, har forlængst skiftet Karakter, ligesom ogsaa Skræppeskoven i Kanalen, der forbinder Havens to store Grave, er forsvundet. Alt det, som engang henrykkede Nysøs berømte Gæster, og som var præget af Baronessens Aand og Smag, er ikke mere. Tilbage er kun et Minde, en fin og sjælden Duft fra en svunden Tid. Mærker de gode Præstøborgere mon lidt af den, naar de paa deres Tur naar herud for at „vende Nysø“?

Præsto.

Om Udtryk som hyggelig, venlig og idyllisk skal kunne bruges om nogen dansk Bys Beliggenhed, saa maa det være om Præsto. Se Byen ovre fra Vejen, der svinger forbi Nysø, som den ligger der inde ved Bunden af Fjorden, en Samling smaa hyggelige Huse, halvt skjult af Havernes Løvhæng bag Havnen med de røde maleriske Pakhuse! Eller se den fra

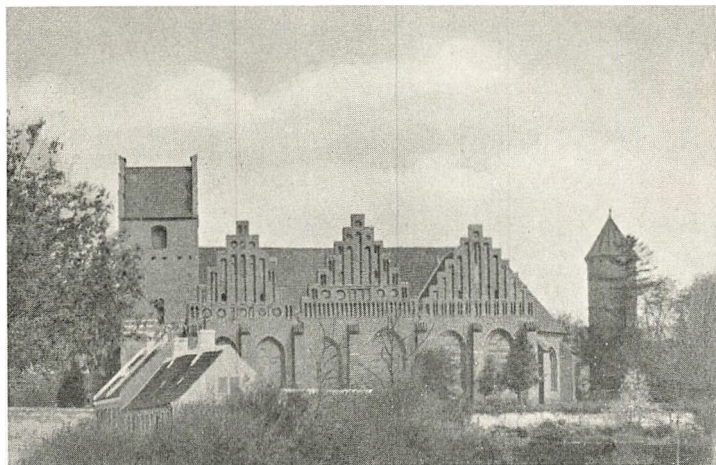
Havnen i Præstø.

C. L. FOT.

Syd fra Tjørnehovedvejen! Derfra virker den maaske aller- mest med alle sine røde Tage, Kirken og Lunden om Frede- riksminde, der strækker sig ud over den lille Holm, med den sjællandske Kyst i Baggrunden og Storholmen og Lillehol- men, hvor Tusinder af Blink i hvide Vinger siger os, hvor- for disse to lave Holme lidt ude i Fjorden har faaet Navnet Maageøerne.

Præstø har alle sine Dage ligget uden for Alfærvej. Man fristes til at tænke, den nu kun er til, fordi den er blevet glemt i sin fjerne Afkrog. Men saaledes har Borgerne selv villet det. Det var de gamle Købmandsslægter, der beherskede Byen. Enkelte store Bygninger og Magasiner fortæller endnu om den Gang, da det lykkedes de driftige Præstø Køb- mænd at drage den sydsjællandske Kornhandel gennem Byen. Men Verdens Larm og Udvikling med alle dens politiske og sociale Brydninger, alt dette skulde holdes ude. Idyllen og Freden maatte ikke brydes.

Der bygges i Sommer en Viadukt Vest for Byen, som for en Tid vilde spærre Landevejen, der fra Fakse fører sydpaa. Der var da Tale om at anlægge en midlertidig Svellebro. Men saa vaagnede man op i Præstø. Endelig var der da en Lej- lighed til om end kun for en Sommer at faa ledet Strømmen ad Vejen forbi Nysø ind gennem Byen. Kostede det end

Præstø Kirke.

P. TRF.

lidt Diplomati og Vanskelighed, Byen har neppe fortrudt, at den for en Stund har været Gennemgangsby for Sommerens Turiststrøm. Som i alle vore smaa Købstæder er det morsomt at fordybe sig lidt i Provinsbyens indre Liv og Stemning. Jeg kom der en Dag i Sommer, da Byen fulgte en af sine store Mænd til Graven. At det var en Begravelse „til høj Hat“, derom vidnede de mange skinnende Cylindre. I Morgen er der Begravelse igen fra et andet Kvarter i Byen. Saa bliver det de „rundpuldede“s Tur.

Lige Syd om Byen skærer Fjorden sig ind for i en sivgroet Sænkning at fortsætte som Aa op mod Landsbyen Skibinge. Ad denne Vej er Handelen gaet, ikke altid vel lige stærkt. Naar vi hører om, at man i 1837 kun udførte en Fjerding Smør til fremmede Steder, forstaar man, at det ikke kunde gøre saa meget, at Byen end ikke havde nogen Skibsbro. Der maatte losses og lades ved Baade, men dette kunde overkommes. Smørafskibningen har i hvert Fald dengang ikke voldt synderlig Anstrengelse. Det lyder til Gengæld helt imponerende, naar man hører om, at Byen i 1828 brugte 4500 Tønder Korn til Brændevin. Og det udførte de ikke.

Hvor Fjorden holder op, og Aaen begynder, ved de mon det selv i Præstø? Smalle Træbroer fører fra Byens Sydside over Vandløbet til det nye Villakvarter, der i de senere Aar

Præsto Fjord og Kirke.

P. TRF.

er skudt op, uden at Byens Befolkningstab derfor er steget. Sivene gror som en Skov over det grønne slimede Vand. Lodsejerne langs Vandløbet holder paa, at det er en Fjord. Saa slipper de nemlig for Vedligeholdelse og Oprensning, mens Myndighederne stærkt holder paa, at det er en Aa. Den, der en varm Sommerdag har mærket den ikke alt for rene Luft bølge over Sivskoven, ønsker blot, at det ikke maa vare altfor længe, inden de lærde bliver enige om den rette geografiske Betegnelse paa dette Stykke Vand, der endnu skiller Præstø By fra sit Opland. Lidt længere mod Vest i Udkanten af Byen, er der imidlertid ingen Tvivl længere. Derfra ses det blanke, rene Aaløb med hvide, snadrende Ællinger og vippende Blomster langs Bredden yndefuldt sno sig op i Landet mod Skibinge.

Selve Byen er trods en ærværdig Alder (allerede i 1403 gav Erik af Pommern den Købstadsprivilegier) og sin stille yndige Provinsidyl paafaldende fattig paa gamle Bygninger; men Byen har ogsaa i en sjælden Grad været hjemsøgt af Ulykker. Mindst 6 Gange har Flammerne hærget Byen. Svenskerne har plyndret den i 1658—60, og Pesten har ryddet op i, hvad der var blevet tilbage. Først langt hen i det 19. Aarh.

Hovedgaden i Præsto.

P. TRF.

begyndte Byen at vinde Kræfter. Et Par smalle, stille Gader mellem Adelgade og det store langstrakte, lyse Torv, hvor det gule Raadhus skyder sig frem og op over de lave Huse, og fra Torvet langs Haverne ned mod Havnen har lidt af den gamle Bystemning over sig. Ellers er det egentlig kun Kirken, som fortæller os gammel Historie. I „Hjortens Flugt“ tales der flere Gange om St. Antons Kloster. Det laa lidt Nord for Kirken, oprettet af Antonitterordenen som en Aflægger af Hovedklostret i Angel. I 1470 skænkede Chr. I Kirken, hvis ældste Dele gaar tilbage til Valdemar Atterdags Tid, til Klostret. Dette har været sammenbygget med Kirkens Nordside, og man har i sin Tid fundet baade Murværk og Grundstene.

Ved Gravning paa Kirkegaarden fandt man engang en Sandsten, som viste sig at være Støbeformen til Antonitterkorsene. Intet taler nu mere om Klosterstemning, heller ikke om den Latinskole, som har ligget herude. Jo, eet Minde rummer Byen endnu om den lærde Skoles Disciple, om end lidt ejendommeligt. Engen Syd for Indløbet til den problematiske Fjord lige over for Holmen, hvor Klostret og Skolen har ligget, bærer endnu i Folkemunde Navnet „Lo-

Preste Torv.

P. TRF.

kumsøen". Man tænke sig Skolens Peblinge flygte fra Skolen for svømmende at naa over til Øen!

De fattige Munke ved Klostret begyndte at udvide Kirken mod Syd, men de maatte give op, og Chr. IV fortsatte da Byggearbejdet, idet han ved at nedbryde og bruge Stenene fra St. Gertruds Kapel vesterude i Byen opførte de ualmindelig smukke Gavle mod Syd. De slidte Ligsten i Gulvet, Inskriptioner og Epitafier nævner Navne paa svundne Tiders Borgermænd og Præster. Stærkest taler Navnene paa Borgmester Lauritz Nielsen og hans Hustru, der i 1673 skænkede Kirken den prægtige Altertavle, der nu staar i det sydlige Skib, og som skyldes Billedskæreren Abel Schrøder i Næstved, der ogsaa er Mester for en lignende Tavle i Holmens Kirke i København, dog manglende Præstøtavlens rige Forgyldning. 1821—22 har den unge Grundtvig talt fra Kirkens Prædikestol. Paa hans Moders Gravsten ude paa Kirkegaarden læses Grundtvigs Ord:

Vil nogen slynge en Blomst om min Stav,
han plante den paa min Moders Grav.

Som Præstø selv er en Idyl, er Omegnen det ogsaa. Tydeligst mærker vi det paa en Tur „Øen“ rundt. *Jungshoved* kaldes endnu „Øen“ fra den Gang da Vigen, som nu skiller Jungshoved fra Gl. Oremandsgaards Jorder, strakte sig saa

•Kittenstræde• i Præsto.

ERIK JENSEN FOT.

langt ind, at den mellem Enkegaarde og Skibinge naede helt ind til Tubæk Møllesø. Turen over Øen er en Række vekslende Idyller. Stadig snor Vejen sig gennem skovkransede Marker. De gamle Piletræer langs Vejene og smaa Lunde giver det jævnt bølgende Land en egen Charme. Men det er Kysten, der stadig drager. Alle Veje fører jo derud, og der er Punkter nok, som det er værd at besøge. Vejen slynger sig fra Præstø Syd om Fjorden med rigt Udsyn, gennem det pyntelige, smilende Christinelund ud mod *Hestehaven* og *Næbbet*. Egene skygger i Skovbrynet. Et henrivende Syn aabner sig over Maageøerne mod Sjællands Kyst og Fedets Enebærbevoksede sandede Bred. Præstøfjorden ses her fra et nyt Stade, men Idyllen er den samme.

Eller vi kan fortsætte ad snoede Veje, gennem Landsbyen Roneklint, forbi Kohavegaarden til Pynten med „Batteriet“, nogle Skanseanlæg, som i Svenskekrigen har forsvaret Indløbet til Præstø Fjord, hvor F. D. M. nu har skabt en bedaaende Camping-Plads. Herude fører en Trækfærge over til *Maderne*, Øen med sin ejendommelige Plantevækst og det rige Fugleliv. En Aften ved Roneklint, naar Solen gaar ned bag Hestehaven, og Noret ligger blankt og stille, er et Billede saa fredfyldt og henrivende. Spadsereturen herfra over Egehoved ind mod Præstø rummer ogsaa en ganske egenartet Skønhed.

Vejene snor sig gennem Store Hestehave, der bærer Præg af ikke at blive besøgt ret ofte, en Naturskov med lønlige Stier mellem Bøg og Fyr, der strækker sig ud mod Østersøen.

Men allerskønnest og ejendommeligst er Kysten dog ved *Bøget*, den lille Skov ved Øens Østkyst med de ældgamle Ege i Skovkanten ud mod Stranden. Pludselig aabner Billedet sig mod Søen, og i et lille Kig mellem Egenes Grene glider Møndamperen forbi ude over det sollyse Vand. Nyord, Ulfs-hale og Høje Møn er med eet rykket saa mærkelig nær. Ude ved Pynten, hvor den foromtalte Vig skærer sig ind, ligger den ensomme *Jungshoved* Kirke. Naar Taarnet, hvad der er en Sjældenhed, er bygget i Nord, er Grunden vel den, at Jordbunden mod Vest ikke har været stærk nok til at bære. Det er sikkert en gammel „Gaardkirke“, som en af Jungshovedborgens Ejere har bygget. Borgbanken ligger lige tæt ved Kirken omgivet af kratbevoksede Voldgrave. En gammel Røverborg, et Sæde for en stolt Vikingekonge. Ja, Fantasien taler om det altsammen. Absalon har sikkert under sine Kampe med Venderne været interesseret i dette strategiske Punkt. Senere har Peder Oxe resideret her. Men mest af alt tumler Fantasien sig om Gøngehøvdingen. Det var paa disse Egne, fra Jungshoved Slot i Skovene omkring Oremandsgaard og indad mod Vest, at Svend Gønge og Ib udførte deres Bedrifter, der endnu sætter danske Drenges Sind i Bevægelse.

Sidder man en Aftenstund paa Bænken og nyder det aabne Udsyn over Søen med Øerne og Sjællands skovkuplede Kyster mod Syd er det lidt svært at forstaa, at der her endnu ved Aar 1700 stod en Kongsgaard. Nu synes der ikke at være Sten tilbage.

De lave Mosedrag, der fortsætter Jungshovedvigen op mod Skibinge viser tydeligt, hvorledes Landet engang har set ud. Vi kan iagttage det paa hele Strækningen tilbage mod Præstø, hvor Vejen følger Moserne med de smaa Lunde og hele den frodige Vegetation, kranset af Gl. Oremandsgaards Skove.

Som sagt, vil man lære et Stykke ægte sjællandsk Natur at kende, de smaa Idyller, der tilsammen danner et typisk Helhedsbillede, saa er Jungshoved-Øen et Paradis. Turist-

Stranden ved "Boget" Skov.

C. L. FOT.

strømmen gaar ad den brede Chaussé mod Vordingborg eller ad Landevejen mod Kallehave. Ligger end Præstø og „Øen“ uden for den lige Vej, disse Egne bør ikke forbigaa af den, der vil lære Sjælland at kende.

Inde i Faksinge Skov ved den yndige Even Sø ligger det store i 1908 byggede Faksinge Sanatorium. Vi nævnede før Navnet *Tappernøje*. Naar vi ved Præstø som et gammelt Navn møder „Taplidthuset“, aner vi i disse Navne en lidt ondskafuld Hentydning til en lidt for nøjeregnende Kromand der paa Egnen. Nu er Tappernøje med sin Kro og sin Jernbanerestaurations lige ved Københavnsvejen blevet et helt lille Centrum. I gamle Dage, da Landevejen ude ved Fjorden var Hovedvejen, laa Tappernøje Kro der, oprindeligen Bolig for den Mand, der havde til Opgave at passe Leddet paa „Stiggærdet“ for den kongelige Vildtbane, der gik fra Præstø Fjord over til Dybsø Fjord. Chr. Winther taler jo i „Hjortens Flugt“ ogsaa om Vildtbanegaarden ved Præstø.

Aaen, vi mødte ved Præstø, kan vi følge som Risby Aa langt op i Landet. Den passerer Herregaarden *Beldringe* paa den sydlige Side af Lavningen ned mod Aaen og Moserne. I Nærheden ligger Tingstedgaard. Navnet kunde tyde paa, at vi der skal finde Tingstedet i gamle Dage for Baarse Herred. Længere oppe ligger Brøderup Højskole, der med

Fra Udkanten af Hørsede Skov.

G. I. FOT.

Navnet „Frederik den Syvendes Minde“ blev grundlagt 1867, og hvorfra der er en dejlig Udsigt over Præstø-Egnen.

Susaalandet.

I de store Lande har Floderne i høj Grad været med til at præge Landet og forme dets Liv. De har været de store svulmende Livsaarer, hvorom Liv og Kultur fra de fjerneste Tider har samlet sig.

Danmark kender ingen Floder; her maa vi tage til Takke med Aaen, og vi gør det med Glæde, for det stille Aaløb, der med Sivene og de vuggende Aakander bugter sig gennem Engene, hører saa nøje med til Poesien i det danske Landskab. Selv om Aaen i Danmark kun i ringe Grad faar os til at tænke paa de store livgivende Floder, saa ejer vi dog i den jyske Gudenaas og den sjællandske Susaa to Vandaarer, som engang i tidligere Tider har haft Flodløbets Karakter og Betydning. Til en vis Grad gælder det endnu om enkelte Partier af Gudenaasen, men for Susaaens Vedkommende maa vi ty tilbage i Historien for at blive mindet om dette Forhold.

Allerede hos Saxo læser vi om de norske Vikinger, som i Læ af tætte Skove stævner op ad Susaaen, helt op til Sigersted paa Ringstedegnen for at hævne Kong Hagbarts Død.

Villa Gallina ved Næstved.

N. THF.

Susaaen har altsaa været den store Forbindelsesvej mellem Midtsjælland og Sydkysten. Senere hen har Lybækkerne sejlet deres Skuder op ad Aaen til Tjustrup Søen og Havnen ved Næsby. Det var fredelig Handelsfærd, hvor de bragte deres Last af Bergfisk op til Sorømunke i Fastetiden. Vi ved, at Sejladsen er gaaet helt op til Vrangstrup, hvor Aaen gør sit store Sving, og hvor nu Mosen taler om en gammel Sø, ved hvis Bred en kongelig Borg har ligget og lukket for Midtsjælland. Men med Lybækkerne forsvandt ogsaa Susaaens Storhedstider. Sejladsen tog af, og Aakanderne lagde sig over Strømmen, der efterhaanden groede til. Først i Begyndelsen af det 19. Aarh. kom der atter Liv over Aaen. Det var, da Ejeren af Næsbyholm, Grev Danneskjold-Samsø forsøgte at aabne Sejladsen igen fra Bavelse til Karrebæk. Ad denne nye Kanal gled nu Prammene med Korn og Tømmer mod Kysten. Det er dette Billede, Ingemann har malet i sit Digt:

Sejlene vifte fra Aa gennem Skov,
 Aaen blandt Bakker sig slynger.
 Hyrden paa Højen og Bonden bag Plov
 nikker, naar Prammanden synger.
 Hjulene rumle, og Møllerne gaa,
 Kornet nedsvømmer til Havet ad Aa,
 Prammen blandt Engene gynger.

Fra Denderup Vænge.

G. L. FOT.

For den almindelige Bevidsthed eksisterer Susaaen ikke mere som en Enhed. Navnet lever kun i Aaens beskedne Begyndelse og ved sit brede Udløb. Under sit vidtstrakte Løb har den faaet andre Navne: Vettereslev Aa, Næsby Aa og „Danneskjolds Kanal“. Men selv om vi ikke mere kan tale om og følge Susaaen som det flodlignende Løb, saa er Aaen dog endnu et blinkende Baand, der slynger sig gennem skønne sjællandske Egne, Egne, der landskabeligt set er Perler i Sjællands Natur, et Land, der har Minder og Poesi, som det vel kan være værd at lytte til. Lad os forsøge det og ved at følge Susaaens Løb lære de Egne af Sydsjælland at kende, som den passerer.

Susaaens første Kilder skal vi søge helt inde i Kongsted Sogn, hvis midterste og sydlige Del danner en Fortsættelse af det skovklædte Bakkeland og Vester Egede, og som ved Kobanke naar op til en Højde af 123 m. Mon Egnens Befolkning tænker paa, at Huleaaen, der i Skoven Tingerup Tykke har formet et herligt Skovparti med Kløfter og stejle Skrænter, er den første Begyndelse til Sjællands største Aaløb? Kilderne strømmer til fra denne Egn. De ejendommelige Mosedrag ved Kongsted („Store Lyng“ og „Lille Lyng“) hvor Hedevegetation skyder frem, taler om Egnens Vandrigdom; og det samme erfarer vi, naar vi følger Skoven mod

Sparresholm.

C. L. FOT.

Vester Egede, ikke mindst i *Dænderup Vænge* med sine højtliggende Skovkupler (Overdrevsbakken 116 m), de dybe Kløfter og de mange stille Søer med svømmende Aakander, en Skov, der ligger uden for den almindelige Trafik og derfor har noget af den uberørte Skønhed og Poesi over sig.

Dernede bag Skoven gemmer sig Herregaarden *Sparresholm*, hvis gamle Navn, Paddeborg, allerede omtales i 1343. I 1528 finder vi Claus Daa til Raunstrup som Besidder, og i denne Slægt forblev Gaarden til den i 1607 blev mageskiftet til Chr. IV's Hofmarskal Jens Sparre, der allerede i 1609 byggede Gaarden op med sin Hovedbygning af røde Munkesten og de to Sidebygninger, der tilsammen danner saa smukt et arkitektonisk Hele. Fra da af kom Gaarden til at hedde Sparresholm.

En lille Afstikker ad Vejen sydpaa maa vi endnu foretage til Raadegaard. Sydøst for denne har man fra de højtliggende Marker en Udsigt, som paa en Gang giver os et Overblik over det meste af Sydsjælland. Det ses her ganske tydeligt, hvorledes det før omtalte skovklædte Bakkeland sænker sig mod Syd. Mod Nord og Nordøst lukker Storskoven, Svenderup Skov, Gavevænge med Kobanke for Udsigten. Everdrup Kirketaarn titter op over Gaardenes Tage i den lavtliggende og idylliske Landsby. Langt ude i Sydøst hæver

Landet sig igen med Skov over Højderne. Det er ovre ved Lekkende. Men smukkest er Billedet mod Syd og Sydvest. De smaa Skovgrupper, Krømplinge, Størlinge og Everdrup Lund markerer paa saa malerisk en Maade Grænsen for Bakkelandet og lader os mellem de yndefulde Skovpartier se langt, langt ud over det lave svagt bølgende Land, begrænset mod Syd af nye Bakkedrag, der løfter Hammer Kirke op vidt synlig i Miles Omkreds og med det trigonometriske Taarn paa Bakken ved Torup. Mod Sydvest er der derimod intet, der lukker for Synet. Lavere og fladere bliver Landet ud mod Vester Egesborg og der bagved Dybsø Fjord med sine skovklædte Næs. Dette er det Sydsjælland, hvis Stemning vi kender fra Christian Winthers Poesi, og som han synger om som

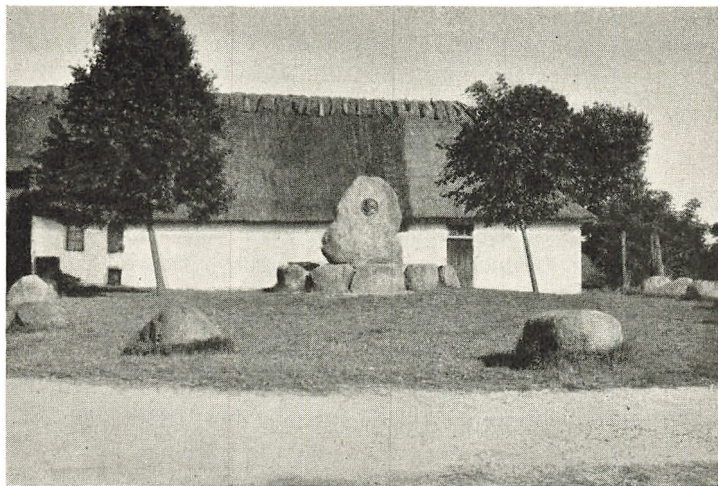
Jorden den lyse
 med Bjerg og med Dal.
 med duftende Græsmark
 og Bøgeskoven sval.

Men vi maa tilbage til Egnen, hvor Susaaens Kilder springer. Det lille Vandløb, der gaar Vest om *Hæsede Skoven* med sine idylliske Fiskedamme og ældgamle Træer, et meget søgt Udflugtssted for Egnens Befolkning, kan vel neppe endnu kaldes for en Aa; men saa løber Strømmen ind over de store Mosestrækninger, hvis Hovedpartier *Holmegaard*, *Fensmark* og *Broksø* er Navne, der igen faar os til at tænke paa Chr. Winther. Dette er hans Barndomsegn, som aldrig gik ham af Minde, og som stadig dukker op i hans Digte. Ethvert Barn kender dette Billede:

Hvor Fensmark hæver sit Kirketelt
 med den røde Top imod Sky
 og smiler over til Gisselfeld
 og til Vesteregede By; —
 Og ned til Mosen, hvor Tørvenc gro,
 til Broksø bag Skovens Hang — —

og fra Digtet „Sjælland“, der især dvæler ved disse Egne:

Fra Højden over Skoven
 viser Gisselfeld sin Pragt,
 i den friske, grønne Mose
 er Holmegaarden lagt,
 i Parken spiller Karpen
 og Brasen saa bred
 i Dyrehaven Hinden
 med Lænden trind og fed.

Chr. Winthers Mindesten i Fensmark.

C. L. FOT.

Den sommerglade Lærke
hun kvidrer højt i Luft,
og Jordbærret krydrer
Skovsletten med sin Duft;
mens Ræv og Hare pusle
rundt om i lune Krat,
den brune Hjort sig bryster
med sin kronede Hat.

Eller det dejlige lille Digt, som afspejler det første Naturindtryk, Chr. Winther som lille modtog fra Fensmarks Præstegaards Have:

Højt over Bøgens Top
der gaar en Stjerne op
og skuer ned til Skovens dunkle Kroner;
og dybt fra fjerne Krat
i stille Sommernat
der lyder Nattergalens milde Toner.

De lange Skygger maae
med Taagesløret paa
hensvæve tyst og langsomt over Mosen,
og saa fortrolig øm
som i en Elskovsdrøm
udaander Lilien tusind Suk til Rosen.

En anden Kender og Elsker af denne Egn, Digteren Karl Gjellerup, har skildret den saaledes:

„Det er Fensmark Skovens Bøgekupler, som Aftenstjernen blinker frem over, medens fra Stammernes Skumring de blege Taageskikkelser glider ud over den store, tungsindige Flade med dens blanke Vandrender mellem Rørene, de sorte Tørveskaar og deres Smaastakke, Birkelundene og Ellekrattene, der til sidst smelter sammen med Skovens bløde Grænser.

Naar saa senere Maanen kommer op, da tror man at se ud over en stor, hvid Sø, hvis fjerne Bredder flyder ud i Natteskygge, og af hvilken Broksø Skov rager op som en mørk, langstrakt Ø. — Egnen synes at drømme sig Aarhundreder tilbage til den Tid, da den virkelig var, hvad den nu viser sig som, i et koglende Elversyn“.

Holmegaards Mose var i fjerne Tider en Sø. Susaaen havde altsaa udvidet sig paa samme Maade, som vi nu ser det ved Tjustrup Søen, og der er meget, der taler for, at denne Sø engang har dannet Grænse mellem kendt og ukendt Land. Dette lærer Studiet af Egnens Oldtidsminder os. Hvor længe Søen har ligget her, er uvist, men endnu midt i 17. Aarh. laa der omkring Øen, Spragelse Fang, som den hed, et ufremkommeligt Mosedrag, der gjorde Øen vel egnet for den, der her vilde bygge sig en sikker Borg. Frands Lykke paa Gisselfeld købte Øen og byggede en ny Gaard til sin Søn Kaj Lykke og kaldte den efter sin Hustru *Broksø*. At *Broksø* var et sikrere Tilflugtssted end det aabne let tilgængelige Gisselfeld, skulde snart efter vise sig under Svenskekrigen. Efter Kaj Lykkes Fald blev Gaarden lagt ind under Holmegaard. Det gamle *Broksø* er forsvundet. Et nyt stilfuldt Slot opførtes for nogle Aar siden paa den gamle historiske Grund.

Gennem Skov og Mose gaar en smuk Vej til *Holmegaard*, Daaernes gamle Herresæde. Oluf Daa byggede i 1595 Raunstrup, og hans Søn, Rigsadmiralen Claus Daa, byggede i 1635 den dejlige *Holmegaard*, der rejser sine 3 Bindingsværksfløje, hvilende paa Kampestensfundament, lige op fra Borggaardens Vand, den ejendommeligste af de sjællandske

Herregaarde, endnu talende om den Fantasi og Originalitet, som Daarnerne har haft. De har villet bygge en Gaard, der ikke lignede de andre, og paa en morsom Maade har de forenet Herregaardsmotiverne med det gamle danske Byhus, uden at det er gaaet ud over Harmonien.*) Det er til denne Gaard, Chr. Winther henlægger Scenerne hos Ivar Bugge, men hele denne Skildring er ren Fantasi, alene af den Grund at Holmegaard først blev bygget langt senere end Handlingen i „Hjortens Flugt“. Han har kendt den fra sin Barndom, og den har vævet sig ind i hans romantiske Drømme. Tæt herved ligger jo hans Barndomsby *Fensmark*. Lidt af den gamle Præstegaard og de store Linde nede i Haven taler endnu om Chr. Winther. Foran Gaarden er der rejst Digteren et Minde.

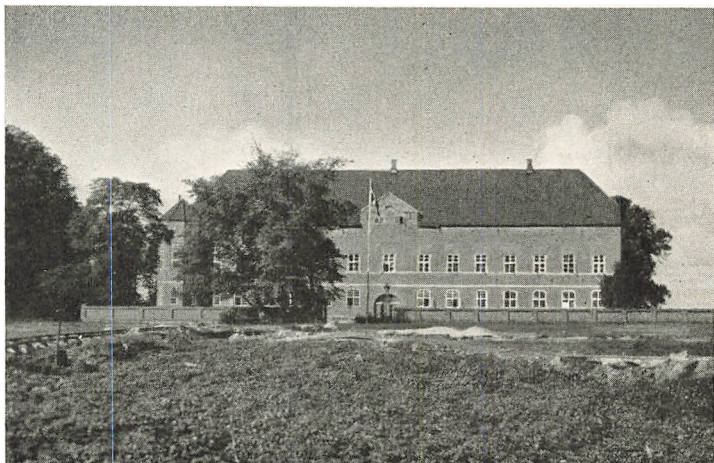
Herlufmagle Kirke.

C. L. FOT.

Stilheden over Holmegaards Mosen blev til Dels brudt, da Enkegrevinde Danneskjold-Samsøe paa Holmegaard i 1825 anlagde Glasværket, det ældste i sin Art i Danmark.

Faa Kilometer mod Vest begynder den smukke Stenskov, som er vidt synlig i Landskabet, idet den følger det Højdedrag, der danner Skellet mellem Susaaens øvre og nedre Løb, der her kun ligger en Mils Vej fra hinanden. Men Aaen gør unægtelig en Omvej — paa ca. 8 Mil — inden den naar tilbage hertil. Staa ved Ringsted—Næstved Vejen ved Nord-siden af Stenskoven og se det vidunderlige Landskabsbillede, der her ligger aabent, mod Vest over Dalsænkningen ved Susaaen mod nye skovklædte Højder paa Gunderslevholm

*) Se Billederne i Artiklen om Holmegaards Glasværk.

Raunstrup.

C. L. FOT.

Eggen og Landet Øst for Aaen mod Glumsøs og Bevelses Skove. Der, hvor disse Skovpartier mødes og smelter sammen i en Blaanen, ligger Tjustrup-Bavelse Sø.

Lige mod Nord rager *Herlufmagles* hvide Kirke op der, hvor Herren til Raunstrup og Holmegaard, Claus Daa, hviler. Et smukt Epitafium bærer et udmærket Maleri af Chr. IV's Admiral, som under Trediveaarskrigen blev sat paa sin ansvarsfulde Post uden nogensinde „at have lugtet Tjære og Saltvand“. Men helt godt kom han jo heller ikke fra det, selv om han senere fik Elefantordenen.

Paa Vejen ned mod Holløse Mølle ved Aaens nedre Løb ligger *Raunstrup*, en rigtig gammel Røverrede at se til, mishandlet i sit Ydre gennem Tiderne. Kun det ene af de 4 Hjørnetaarne er bevaret. De tre andre blev revet ned i det 18. Aarh. af en Amtmand Hofmann, der ejede Gaarden, men som ikke kunde nære sig for Spøgeri. Det fjerde Taarn maatte han dog lade blive staaende. Det fortæltes, at alle de paa Slottet myrdedes og indmuredes Aander drev ham paa Flugt. Daaerne har jo altid haft Ord for deres Stejlhed og Trods, præget som de var af Renaissancetidens Ubændighed. Og det har gaet vildt til i Riddersalen, der gik gennem hele Husets øverste Etage, naar Omegnens Adel var samlet til deres drabelige Gilder. Midt i Salen førte Trappen op fra

Fra Næsby Aa.

C. L. FOT.

Forhallen, forsynet med Rækværk, for at Vært eller Gæster ikke skulde styrte ned.

I de seneste Tider er der igen kommet Liv over Raunstrup. Ungdommen har erobret den til Lejrskole og anden Ungdomsvirksomhed. Fortid og Fremtid mødes. — Vi kommer nu til at slippe Aaens Løb et Stykke. Den gaar mod Nord op gennem Egne, som ligger uden for denne Skildrings Omraade, dannende Skellet for Tybjerg Herred. Ved Vrangstrup svinger den som før omtalt atter mod Sydvest, og vi møder den igen som *Næsby Aa*, nu i en bredere og udvidet Skikkelse efter Tilløbet fra Haraldsted Aa. Den bugter sig mellem Bakkerne i den herligste Engbund for snart næsten at blive borte under Skovens Løvhang, der fra begge Sider hælder ud over Aaen.

Karl Gjellerup har tegnet et henrivende Billede af Næsby Aaens Udløb i Tjustrup Søen ved Fiskerhuset:

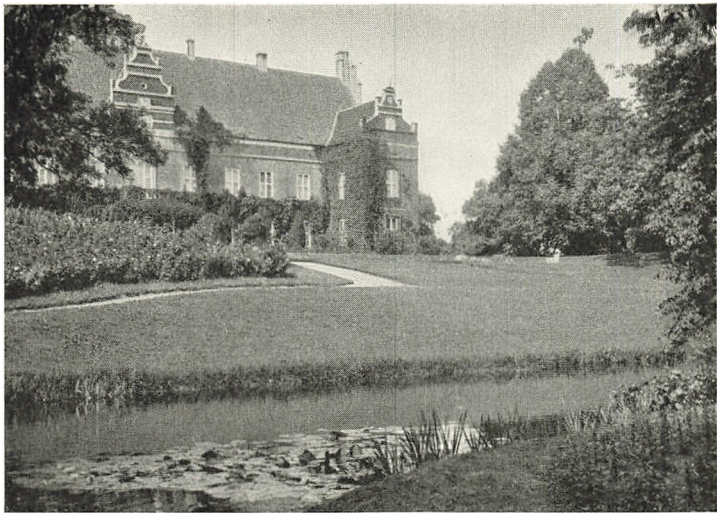
„Det er en silde Sommereftermiddag. Den friske Vind, der om Dagen krusede Aaen, har lagt sig, og Vandet synes kun at bevæge sig, hvor det risler over sid Grund, og over de Stene, der i Nærheden af Bredden bryder dets Strøm. Taa-gen svæver op fra den, saa umærkelig fin, som var den et Lys, der udstraaledes fra den blanke Flade, løfter sig, synker

Ved Næsbyholm Fiskerhus.

N. TRF.

og hviler paa Vandet, gennemstraalet af Solen, der skyder en stærk Lysmasse ind mellem Skovene og blænder Blikket, indtil Skyggen lukker sig om det under de høje Bøge, hvor Stien fører op over Skovaasen. Dybt under min Fod, mellem de brunlig mørke Blade, blinker Vandet hvidt, og foroven skinner Himlen igennem de tætte Kroner som et flimrende Mylr af store Stjerner. Endelig sænker Aasen sig, og for Enden af den bliver en Krumning af Aaen synlig; det lille Spejlskaar opfanger Aftensolens skraat nedfaldende Straaler og sender dem atter op ad Siden, hvis kobberrøde Løv og jerngraa Bøgestammer forgyldes paa dens Vej. Her nede er der en livligere Bevægelse i Vandet, som om det længtes efter at komme omkring den lille Pynt og se, hvad der er paa den anden Side af den bredkronede Bøg, der har trængt sig frem foran de andre for at optage i sig hele denne Lysfylde, der forvandler dens forreste, langt nedhængende Grene til en sand Guldregn, under hvilken Bølgerne forgyldes. Skoven, der ikke længer løftes paa Bakkernes Jætteskuldre, hegner nu kun Dalen i deres naturlige Højde og giver lidt mere Plads for den lunefulde Aa; enkelte Trægrupper skiller sig paa denne Side ud fra Massen og bryder Lyset, hvis Glorie

Næsbyholm for Branden.

C. L. FOR.

flimrer om deres Kroner. Endelig bøjer Skovbrynene af hver til sin Side, og følgende det søndre slynger Aaen sig i større Bugter, ofte forsvindende bag de tætte Sivtykninger. Ved Skovpyntens lille Fiskerhus hilser dens Smaabølger nu til Dags vistnok for første Gang paa Baade — ikke fladbundede Joller, men rigtige Baade med Køl — ved en lille Landgangsbro, ja, der er endog en hvidmalet Sejlbaad ankeret op længere ude i Strømmen, og med en nysgerrig Klukken risler Bølgerne langs dens Bov og faar den slanke Mast til at nikke — men de tager højlig fejl, hvis de mener, at det er bifaldende. Sejlbaaden ved, at den er ikke til for deres Skyld, de kan være gode nok til at lade sig lulle i Søvn af, uden Fare for at skræmmes op ved en alt for ublid Rystelse; dens Veje er ude paa den store Sø, der faa Favne borte aabner sig og optager Aaen i sit Skød“.

Næsbyholm! Der kendes et Digt fra Midten af det 17. Aarh., skrevet af en Præst: „Næsbyholm eller om Sindsens Rolighed“, og saaledes har den gamle Herregaard virket paa den, der fandt Vej til denne afsides beliggende Plet, hvor Stilheden altid synes at kunne bo. Lunt og i Læ af Skove i Nord og Vest paa Næsset, der skyder sig ud mellem Tjustrup

Suserup Skov ved Næsbyholm.

C. L. FOT.

Sø og Susaaens Dal, har Borgen ligget her siden Dronning Margrethes Dage. Flere af vore bedste Navne inden for dansk Adel har siddet her som Borgherrer. Den sidste Slægt, som boede paa Næsbyholm, var Howden-Rønnenkamp, hvis Navn vil leve der paa Egnen, knyttet til den Stiftelse, der blev oprettet 1875 til Støtte for trængende inden for Godset. I ca. 350 Aar skulde den fine gamle Gaard, som Sten Brahe og Birgitte Rosenkrantz opførte 1585, ligge her og gemme paa sine Minder, indtil en Brand nu i Sommer lagde Hovedbygningen i Aske. Den smukt kuperede Have i engelsk Stil har ofte været beundret. Blandt de mange Monumenter, som pryder Haven, findes ogsaa et for H. C. Ørsted, og man kommer uvilkaarligt til at tænke paa Ørstedsparken i København, som vel ogsaa har været Kmhr. Rønnenkamp til Forbillede, da han smykkede sin Have med de mange Bronzestatuer.

Lang og smal strækker *Tjustrup-Bavelse Søen* sig mod Sydøst og bestemmer derved den Retning, Aaløbet tager til sit Udløb i Karrebæk Fjorden. Findes der mon noget mere malerisk Søbillede end her? Bortset fra et enkelt aabent Parti med frodig Ager mellem Frederikskilde og Suserup Skoven lige Nord for Aaens Udløb er det Næsbyholms Skove, der giver Søens Nordside Præg. Bøgenes tætte Kroner hæl-

Tjustrup Sø.

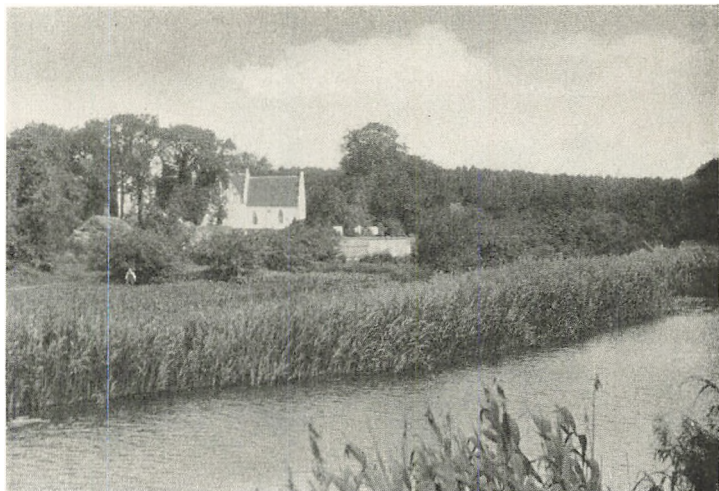
C. L. FOT.

der sig som en mægtig Løvmasse fra Bakkerne lige ned mod Søens lave Spejl med en Rigdom af Oldtidsminder og mere fremtrædende Bakkepartier som Gudrunshøj, Mont Blanc og Klinten.

Sydsiden er derimod aaben, stærkt bakket med Gaarde og Landsbyer, deriblandt Tjustrup og det gamle humlerige Vinstrup, kendt fra Vermehrens Malerier, og smaa Lunde og Krat ned mod Søen. Fra Traktørstedet „Røde Hus“ tæt ved Vinstrup har man Udsigten over Søen i næsten hele dens Udstrækning, et uforglemmeligt Billede af Storhed parret med Ynde, ikke mindst smukt om Efteraaret, naar Skovene staar i deres brogede Pragt brudt af Granernes dybe grønne. I øvrigt vil vi ikke dvæle saa længe ved denne Egn, heller ikke ved den berømte Langdysse inde i Skoven, som blev omtalt i Sorø Afsnittet i Aarbogen om Vestsjælland.

Susaaen forlader Søen nær ved Bavelse Kirke og glider mellem Engene mod *Gunderslevholm* og *Skelby* med sine to gamle, hvide Kirker paa hver Side af Aaløbet og i hver sit Amt, Præstø og Sorø, kun nogle faa Hundrede Meter fra hinanden. Herregaardshaven og Præstegaardshaven nikker til hinanden over Aaen.

Over *Holløse Mølle*, hvor Næstved—Sorø Vejen berører

Susaaen ved Gunderstenholm.

C. L. FOT.

Susaaen, og hvorfra Dalen med den blanke bugtende Aa tager sig yndig ud, nærmer Susaaen sig igen til Skoven. Vi er ved *Herlufsholm*, et af de Afsnit af Aaens Løb, hvor Poesi og Historie i Forening taler stærkest.

Det er paa en Maade godt, at den, der skriver dette, ikke

Susaaen syd for Hollose Mølle.

C. L. FOT.

Skovbryn ved Tude.

N. TRF.

selv er Herlovianer, for saa kunde det let hænde, at disse Linier blev til mange Sider med mange muntre og særprægede Skolehistorier om Trolleballer og andre store Oplevelser. Det vilde kun være naturligt. En lang Række vaagne Ungdomsaaer tilbragt her i „det danske Eton“ maa give Indtryk og Minder, som aldrig viskes ud. Her mødes Fortid og Fremtid som vel paa ingen anden dansk Skole. Lykkelig den Ungdom, der i sin Skoletid foruden at møde hele den moderne Tids Krav til selvstændig intellektuel og legemlig Udvikling ogsaa faar Lejlighed til at fylde sig med Indtryk af en gammel fin og fornem Kultur, der med alle sine Traditioner ikke kan andet end maatte præge et vaagent og modtageligt Sind.

Munkene valgte ikke ilde, da de ved Aar 1200 flyttede deres Kloster — som nu fik Navnet Skovkloster — fra Næstved ud til Skovene omkring Susaaen. At dette Kloster ikke efter Reformationen kom til at lide samme kranke Skæbne som saa mange andre i Landet, skyldes som bekendt det Mageskifte, der fandt Sted i 1560, hvorved Herluf Trolle mod at overlade Frederik II Hillerødsholm fik Raadighed over Skovkloster.

Da Herluf Trolle og hans Hustru Birgitte Gøye rykkede ind paa Klostret, har de sikkert været fuldt enige om de

Nørsted, Parti fra Susaen ved Herlufsholm.

N. TRF.

Planer, der nu skulde realiseres. Tanken om at grunde en Skole har fyldt dem begge, og aldrig har dansk Adel vel oplevet et Par, som i den Grad som disse to forstod, hvor meget deres Adel forpligtede. Bedre og smukkere Forbilleder kunde den Ungdom aldrig faa, som skulde gaa ud til Livet fra Herluf Trolles og Birgitte Gøyes Hjem. Intet Under derfor, at Skolen holder de to Navne højt i Ære.

Hovedbygningen af det gamle Kloster stod endnu helt op i det 19. Aarh., nu er der imidlertid kun lidt tilbage. Af de fire Munkestensfløje, som nu danner den egentlige Hovedbygning, stammer fra Skovkloster kun Kirkegangen i nederste Stokværk af den østlige Fløj. De to krydshvælvede Rum ud mod Aaen er de ældste Partier, den hvælvede Gang ud mod Klostergaarden stammer, som Tavlen i Muren fortæller, fra 1502. Forsvandt saaledes det meste af de oprindelige Klosterbygninger, er Kirken, der danner Nordfløjen, til Gengæld bevaret fra Begyndelsen af det 13. Aarh. med enkelte Ombygninger fra 1261. Den store Portal mod Vest er fra Slutningen af 15. Aarh. og Taarnet fra Senmiddelalderen. I den østlige Del af Koret bag det pragtfulde Alter med det berømte middelalderlige Elfenbenskrusifiks, staar Herluf

Herlufsholm lærde Skole. Klosterbygningen.

N. TRF.

Trolles og Birgittes Gravmonument, rejst 1568, Marmor-sarkofager bærende de to liggende Alabaststatuer. Den skønne Indskriftstavle paa Væggen fortæller om Skolens Tilblivelse. Ved Siden af Sarkofagerne staar Herluf Trolles og hans Broders Rustninger. I den nordre Korsarm findes Marcus Gøyes Gravmonument, et af de mest kostbare i Danmark. Arild Huitfeldt hviler i Kirken, som for øvrigt er rig paa Minder om flere af Adelens og Kirkens store, men hvor først og fremmest Aanden fra den Slægt taler, der endnu Aar efter Aar fejres i Datidens latinske Hymner.

Herlufsholm, den lille Verden, der lever sit eget af Aand og Kultur prægede Liv, er i Aarenes Løb blevet en omfattende Virksomhed, efterhaanden som Tiden har stillet Krav til Skolens moderne Udvikling. Her er alt, hvad et kundskabstørstende Sind kan ønske sig, Museum med rige Samlinger, Bibliotek med ca. 35,000 Bind og sjældne Minder, botanisk Have og ideelle Sportspladser for enhver Art af Idræt. Og gennem al denne Rigdom af Aand og Kultur rinder Susaaen, spejlende Skovens Bøge, der fra begge Sider hælder sig over Vandet, og Parkens stilfulde Plæner og fremmedartede Træer.

Den gamle Munkegang paa Herlufsholm.

N. TRF.

Næstved.

I det Billede af Sydsjælland, som her tegnes, er det naturligt, at Næstved kommer til at spille en betydelig Rolle.

Som Sydsjællands Hovedby drager den de store Lande-

Susøen Syd for Skelby.

C. L. FOT.

Herluf Trolles og Birgitte Gjøes Sarkofager bag Alteret i Herlufsholms Kirke. N. TRF.

veje til sig ude fra et Opland, der med sine Herregaarde og sin frodige Bondejord skaber rige Udviklingsbetingelser. Tilmed har den med Susaaen som Forbindelsesled sin gode Havn ved Karrebæksminde, saaledes at den ogsaa trods sin Beliggenhed saa langt inde i Landet har Havet som Rigdomskilde. Hvad Slagelse er for Vestsjælland, er Næstved for Sydsjælland, selv om den ikke har formaaet at følge Trit med Udviklingen i den vestsjællandske Bonde- og Markedsby. Som i de fleste af Danmarks Købstæder brydes ogsaa i Næstved gammelt og nyt, denne Brydning, som netop giver den gamle danske Købstad sit Præg.

Ingen, der kender Næstved, kan undgaa at lægge Mærke til den Udvikling fremad, som spores Aar for Aar. Arbejde og Initiativ, store vidtspændende Planer for Byens Fremtid sætter Borgersindet i Bevægelse. Byen vil hævde sig, være med i Fremskridtet, skabe Virksomheder, som kan bære Byens Navn ud og drage nye Rigdomskilder til. Den former sig om efter Storbyens Forbillede. Den gamle Brolægning forsvinder, Gaderne asfalteres (den første direkte Følge heraf er naturligvis Sommerens store Asfaltbal til de nyeste moderne Toner fra Kæmpehøjtalerne), Gadefærdslen reguleres, nye,

Herlufsholms Kirke. Marcus Goyes Kapel.

N. TRF.

brede Adgangsveje føres ind mod Byen gennem nye Kvarterer i Yderkanterne. Nye Bygninger rejser sig, nye moderne Træk i Byens arkitektoniske Præg, Gaderne straalere ved Aftens-tid i hidtil ukendte Belysninger fra de moderne oplyste Forretningsvinduer. Købstaden er blevet en lille isoleret Verden med andet Livs-syn og andre Livsvaner end før i Tiden, vidt forskellig fra Landet der ude omkring. Naar Mørket lægger sig over Om-

egnens Marker og Skove, spænder et straalende Lysskær sig over Byen. Derinde er man vaagen, Pulsslaget er ikke til at standse, det banker i Tidens rastløse og jazzfyldte Rytmer fra Hotellernes Sale, i den store Fabriks Ovne flammer Ilden Dag og Nat, der, hvor Arbejdet aldrig gaar i Staa.

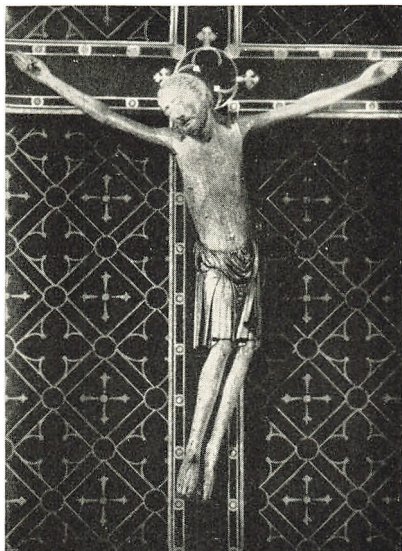
Ja, saaledes har Næstved drømt, men Fremtidsdrømmen er godt paa Vej til at blive Virkelighed. En skingrende Fløjte fra Maglemøllens Fabriksskorsten vækker ved Dagens Begyndelse Byen til Arbejde, Arbejderne strømmer til i Hundredvis. Det er en By, der har travlt. Og saa lyder midt ind i det moderne Livs Travlhed nogle manende dybe Toner fra Klokkerne i „St. Peder“ og St. Morten“, en gammel Røst, der aldrig har mistet noget af sin Klang. De synger med de samme Toner som i svundne Tider over den lille Klosterby, evig uforanderlige. Kun høres de og opfattes de nu med andre Ører end før i Tiden. Noget er der altsaa over Byen, som ikke har skiftet Karakter. Ja, og netop dette skaber den særegne Stemning over en By som Næstved. Den gamle sammenknebne Byplan med de smalle, krogede Gader, gamle, interessante Husrækker, fornemme Bygninger, der taler om

svundne Tiders Storhed og Kultur, ærværdige Kirkebygninger, der løfter sig over de lave, røde Tage, alt dette, som jo hører med til Poesien i de gamle, danske Købstæder, findes her i Næstved endnu, og her som andre Steder kan alt dette virke saa stærkt som Modsætning til det nye, som Fremskridtstrang og Initiativ skaber.

Men Næstved har midt i sin Fremdrift og Udvikling ikke glemmt, at det gamle, som blev bevaret, ogsaa kan have sin Betydning for en Nytid.

Alt, hvad Byen rummer som Minder om gamle Dage, taler jo ikke blot om Ælde, men ogsaa om den utrættelige Aktivitet, som tidligere Slægter har lagt for Dagen, og om det aandelige og materielle Stade, som Byen før i Tiden var naaet frem til. Derfor gjorde den Kreds af Mænd Ret, der i sin Tid skabte Næstveds „Museums-, Turist- og Forskønnelsesforening“. I det Arbejde, der her ud fra skulde gøres i en moderne Nutid, var der Perspektiv baade tilbage og frem, Sans og Pietet for al den herlige, gamle Kultur, som Næstved rummer, og Vilje til at bygge en Fremtid op i Pagt med en Fortids stolte og skønne Traditioner.

Det er Synd at sige, at Næstved har haft sin gode Beliggenhed at takke for sin Udvikling. Der er et gammelt Ord, der siger: „Præstø skal forjaa ved Vand, Næstved ved Sand“. Ingen af Delene kommer nok til at gaa i Opfyldelse, men vist er det, at Næstved har maattet kæmpe med sit Sand. De store Sandbanker, der udefra strækker sig helt ind i Byen og nu skaber det for en By enestaaende Anlæg paa Munkebakken, har været Byen til frygtelig Kval. Det var ligegyld-

N. TRF.
Relief (Christus) i Herlufsholms Kirke. Meget værdifuldt og anerkendt fransk Kunstværk, udskaaret i Elfenben.

digt, fra hvad Kant Vinden blæste, altid greb den Sandet og lod det fyge over Byen, saa det lagde sig som Driver i Gader og Gaarde; ja, midt i 18. Aarh. truede det endog med at spærre Indsejlingen til Byen. Det kunde maaske se mærkeligt ud, at en By netop kom til at ligge paa et saadant Sted, hvor Livet maatte blive en stadig Kamp med Naturen. Men Byen var bundet til Stedet. Her mødtes Susaaen med de befærdede Veje, der af Susaaen og Aadalene var tvunget herind under Sandbjerget, og kun her var det muligt at undgaa Moser og Engdrag og finde Overgang over Aaen. Næstved blev liggende og tog Kampen op med Sandflugten, til det lykkedes Borgerskabet at sejre over Naturen og lænkebinde Sandet. Munkebakken! Ja, forstaar Næstveds Borgere mon helt, hvad de i denne Bakke ejer frem for andre Byer? De forholdsvis faa Besøgende, som træffes deroppe, tyder i hvert Fald ikke paa det. Et Anlæg, som der dog kunde bringes endnu mere Skønhed og Plan i, en Plads til Folkemøde, saa ideel og monumental, som nogen By vil kunne ønske sig den, og med et Rundskue fra Bakkens Top, som virkelig er imponerende.

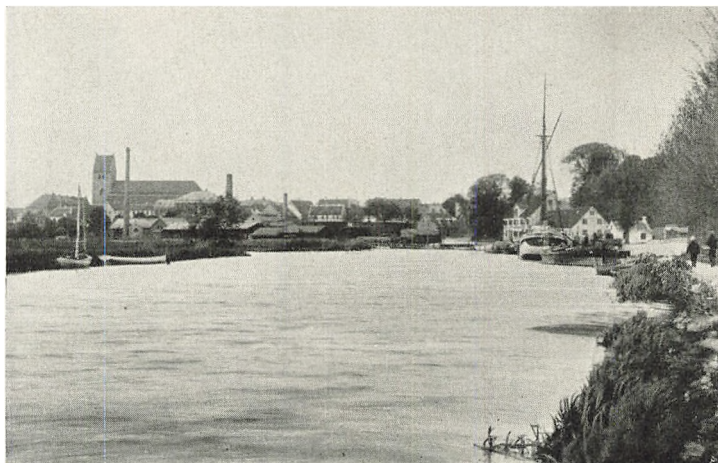
Det er paa et bakket og til Dels skovbevokset Terræn, Næstved ligger. Højdeforholdene i Byen er meget forskellige. Saaledes naar Amtmandsgade en Højde af 23 m, mens vi nede ved Store Bro over Susaaen kun er oppe ved 1,8 m. Midtpunktet i den fra ældgammel Tid prægede Byplan er Axeltorvet og det lige ved liggende lille Hjultorv, hvorfra Gaderne meget uregelmæssigt og i Forhold til Byens Størrelse i stort Tal straalere ud for at fortsættes ad Landevejene bort fra Byen. Hovedaaren gennem Byen fører fra Nord langs Sandstræde, den bebyggede sydlige Del af Herlufsholm Sogn, der nu virker som en lille Forstad til Næstved, gaar ad Ringstedgade, over Torvene gennem Ramsherred eller Torvestræde ad Østergade ud til Præstø- og Vordingborgvejene. Ringstedgade fortsætter ad Kindhestegade og Brogade til Storebro over Susaaen og over til en anden af Forstæderne, Lille Næstved, ligesom ogsaa Aaderup Villakvarteret i St. Mortens Landdistrikt regnes med som en Forstad. Langs Byens Vestside rinder Susaaen, den, der til alle Tider har været med til at præge Byen. Bred og rolig kommer den

Næstved. Parti fra Susaen med Maglemølle Papirfabrik.

N. TRF.

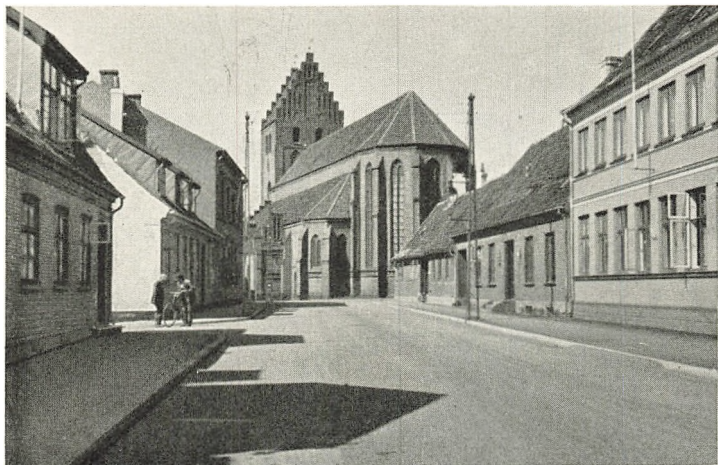
glidende fra Herlufsholms Skove, breder sig som en ret god Havn og fortsætter sit Løb, som den i Aarhundreder har gjort det i sit Leje mellem Enge og Banker ud mod Karrebækfjord. Op over den gamle By løfter sig de to prægtige røde gotiske Stenkirker. Deres Historie var ogsaa Næstveds. Det er omkring dem, ogsaa i bogstavelig Forstand, at Fortidens Minder samler sig. *St. Peders Kirke* er en af de fornemste og anseeligste af Gotikkens Kirker i Danmark. Omgivet af de lave Huse virker den kolossal. Den taler stærkt om en aandelig Storhedstid i Danmark, og den fører os tilbage til Næstveds ældste Historie. Her møder vi Peder Bodilsens Navn, en sjællandsk Stormand, der for Sydsjælland utvivlsomt har spillet en lignende Rolle som Hvideslægtens Mænd for Midtsjælland. Selv om Historien har stillet ham saa meget i Skygge, har hans Indsats i Danmarkshistorien næppe været ringere end den berømte Slægts fra Fjenneslev. Adskillige Gange har han grebet ind i Tidens Begivenheder, ikke mindst i de urolige Tider efter Kong Niels, og stor har hans Indsats været i Samarbejdet med Erkebisp Eskild for de kirkereformatorenske Bestræbelser. Og Peder Bodilsen blev Næstveds Skytspatron. Sammen med sine to Brødre og sin

Parti fra Næstved Havn.

N. TRF.

Moder grundlagde han i 1135 et Benediktinerkloster i Næstved, viet St. Peder. Konge og Kirke begunstigede stærkt det nye Kloster. Saaledes skænkede Erik Lam i 1140 Klostret forskellige betydningsfulde Rettigheder over Næstved By. Det herom udstedte Dokument er det ældste her i Landet bevarede og i Norden udstedte Brev. Klostret voksede sig stort. Men Benediktinermunkene forlod dog allerede ca. 1200 Næstved for at grunde deres nye Kloster Skovkloster. Langt ned i Tiden bevarede Klostret dog sin Magt over Byen. Helt ind i det 15. Aarh. ved vi, at Munkene endnu krævede Toldafgifter og anden Skat, ligesom de ogsaa havde Ret til at indsætte og afsætte Byraadet. Dette har dog ikke virket hæmmende paa Byens Udvikling. Tværtimod ser vi, at Byen snart vokser til at blive en af Landets betydeligste. Hele denne Udvikling skyldes altsaa fra første Færd Peder Bodilsen. Han skænkede Gud og St. Peder Kirken i Næstved til Klosters Grundlæggelse, men af denne Kirke er intet tilbage. Den Kirke, vi nu ser, stammer i alt væsentlig fra Slutningen af 13. Aarh. Kirken er 3-skibet og har et prægtigt Kor, opført med 7-sidet Hovedapsis og 3-sidet Sideapsiser og slanke, spidsbuede Vinduer. Paa Korets Nordvæg fandtes under Restaureringen i 80erne et interessant og meget værdifuldt Kalkmaleri, forestillende Valdemar Atterdag og Dron-

St. Pæters Kirke i Næstved.

C. L. FOT.

ning Helvig knælende foran Treenigheden, helt omspundet af Rankeværk og med vedføjjet Minuskelindskrift, der nævner Kongens Død 1375. Billedet stammer sikkert fra samme Tid. Det skønne Kirkerum, der er saa rigt paa sjældne Detaljer, kan godt taale Sammenligning med vore største Kirkebygninger.

Den anden store gotiske Kirke, viet *St. Morten*, er en Del mindre end *St. Peder* og lidt yngre end denne. De store Granitkvadre, som findes i dens Mure, hidrører sikkert fra den romanske Kampestensbygning, der før har staaet her. Berømt er Altertavlen fra 1667, et fantasifuldt og smukt udført Billedskærerarbejde af Abel Schrøder den Yngre, og som fremstiller Lidelseshistorien i Relief med talrige Figurer. Paa Nordvæggen i Koret hænger en anden af Kirkens Kostbarheder, Alterskabet fra 1526 med Billeder fra *St. Pæters Liv*.

Da Benediktinerne havde forladt Byen, rykkede Graabrødrene og Sortebrødrene ind, og begge Ordener slog sig ned og fik rige Klostre. De Skovklostermunke forsøgte dog længe at modarbejde deres nye Konkurrenter. Graabrødreklostret har ligget paa det nuværende Axeltorv. Ved Opsætningen af Frederik VII's Monument stødte man i 1870 paa den gamle Klosterkirkes Fundamenter. Medens saaledes intet

Næstved Torv, kendt for sin Størrelse og store Handel Onsdag og Lordag. N. TRP.

i vore Dage mere minder os om Graabrødrenes Virksomhed i Næstved, er der dog i det smukke Anlæg omkring den Ostenfeldtske Stiftelse lidt af Klosterstemningen bevaret fra Sortebrødreklostret, der grundlagdes 1242, og som efter Reformationen blev til en lille Herregaard. Her tilbragte Fru Birgitte Gøye sine to sidste Leveaar, og her døde hun i 1574. Lidt af Klostret stod endnu i 1840, men forsvandt da helt for at give Plads for den nævnte Stiftelse for trængende gamle Enker.

Her maa ogsaa nævnes Helligaandshuset fra ca. 1400 med sine dejlige Bindingsgavle ud mod Ringstedgade, en gammel Barmhertigheds Stiftelse, den eneste Bygning i Danmark af denne Bestemmelse, som er bevaret. I 1532 blev det overdraget Næstveds Borgere som Vederlag for Graabrødreklostrets Overdragelse at vedligeholde Helligaandshuset, en Opgave, som Næstved dog først helt har opfyldt i den allersejeste Tid, da det lykkedes at faa reddet det herlige gamle Stenhus og faa det smukt restaureret, saa det nu staar i al sin Skønhed som Ramme om Byens rige Museum, en Perle, som Næstved med Rette kan være stolt af.

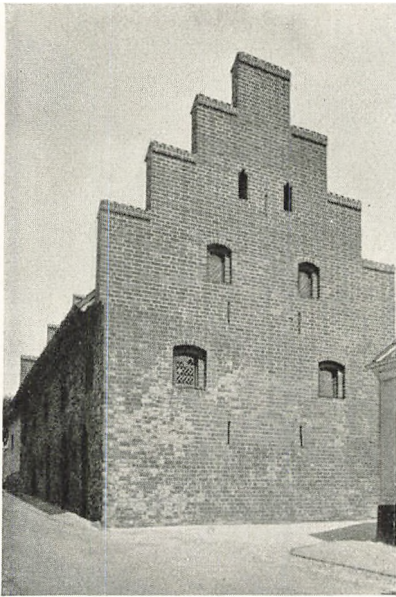
Her som saa mange andre Steder skulde Kirken altsaa

Næstved. Helligaandshuset (Næstved Museum).

N. TRF.

blive den store Kulturbærer, der skabte Liv og Udvikling. Den katolske Kirkes straalende Fester drog Folk til By og dermed ogsaa en Opblomstring af Byens Erhvervsliv. Den farbare Aa gjorde ogsaa sit til Fremme af Handel. Byen havde 4 Kvarterer (Fjerdinger): Mølle-, Bro-, Nørre- og Stenklintfjerding, og i 1426 gav Erik af Pommern den Købstadsprivilegier. Den fik en Møntergaard og har uden Tvivl været værnet af Volde og Planker. En Rest af disse Volde, Husvolden, som den kaldes, i Byens sydlige Del, findes der endnu lidt af, selvom det meste af den er udgravet for at give Plads for Byens Udvikling. Borgerskabet har samlet sig i Gilder, hvoraf der allerede i Middelalderen nævnedes 4, og endnu den Dag i Dag kan vi i Byen danne os et Indtryk af Velmagtsdagene i den senere Middelalder. I Compagni-stræde ligger et anseligt Stenhus, som fejlagtigt har været kaldt Møntergaarden, men som snarere har været et af Byens Compagnihuse, der har tilhørt et af Byens Købmandsgilder. Huset staar nu restaureret, et prægtigt Minde fra Middelalderen. Men allerstærkest taler Fortiden paa Pladsen omkring St. Peders Kirke, hvor en nænsom Restaurering af de gamle Huse kunde gøre Billedet endnu mere interessant og

*Det gamle Kompagnihus i Næstved. N. TRF.
(Det eneste i Danmark).*

malerisk. Hvad der her findes til Belysning af middelalderlig Byggeskik er ganske enestaaende. Se først Sydsiden.

Der ligger først en Række lave gotiske Stenboder, som giver et interessant Billede af smaa-borgerlige Lejligheder fra Slutningen af Middelalderen. Det yderste Hus ud mod Farvergade fra ca. 1450 er Henrik Gotschalks Stenhus, der muligvis er en af de yderst faa katolske Præstegaarde, der er bevaret. Derefter følger Borgmester Mogens Tuessens Boder, som

han i 1484 skænkede til St. Peders Kirke. Gavebrevet findes paa Raadhuset. Desværre er den østlige af Stenboderne ødelagt af en ekstra Etage. Men endnu værre er dog den Vandalisme, der i 1881 blev begaaet, da man nedrev Peder Syvs Hus, et nydeligt lille gotisk Stenhus fra ca. 1500, der fortsatte Rækken af Husene, og som har tjent som Latinskole og Rektorbolig. Her har Peder Syv boet 1658—64. Huset maatte give Plads til en Lærerbolig til Byens Kommuneskole.

Fra den mere beskedne og smaa-borgerlige Bebyggelse paa Sydsiden vender vi os saa til Nordsiden, der har virket langt mere imponerende; men desværre har Tiden ogsaa været ond mod denne Husrække. Det eneste Hus, der har bevaret sit Udseende, er det gamle Raadhus, en Gavlbygning med en ud mod Pladsen i den Skikkelse, den har haft fra Begyndelsen af 16. Aarh. Blendingsdekorationen under Trappekammene er yngre end Helligaandshusets og minder om Gavlene, som vi saa dem i Præstø Kirke. Det gamle Byting holdtes paa

Torvet Nordvest for St. Peders Kirke, men i 1505 omtales Raadhuset som liggende paa sin nuværende Plads. Det er den eneste bevarede middelalderlige Bygning i Danmark, der vides at være bygget i dette Øjemed. Her havde Byens Raad til Huse lige til 1856. Siden har det været anvendt som Menighedshus og i en Periode som Museum. Øst for Raadhuset ligger Gøernes statelige Adelsgaard, som nævnes i Rigsmarsken Eskil Gøyes Testamente 1505, eller rettere laa, for det er

Den indre Svalegang i Eskild Gjøes Gaard i Næstved. C. L. FOT.

ikke meget af det oprindelige Præg, der er bevaret. I Begyndelsen af 18. Aarh. blev Sidelængerne og Baglængerne ombygget i Bindingsværk og har som saadan Interesse ved at eje Næstveds eneste indre Svalegang. Mellem Raadhuset og Kirkestræde ligger et velbevaret Bindingsværkshus fra 1606. Endelig findes der under Hotel Vinhuset i det nordøstlige Hjørne en Kælder med sengotiske Krydshvælvninger, som antagelig er Resten af et middelalderligt Stenhus med Gavlen ud mod Kirkepladsen.

Naturligvis maatte Reformationen gribe stærkt ind i Byens Liv, og der kom ogsaa svære Tider for Byen; men Næstved formaaede dog at bevare sin fremtrædende Plads. Haandværket blomstrede. Der fandtes Værksteder i Byen, hvormed der gik Ry viden om. Billedskærerslægten Schröder er allerede nævnt, og Kirkernes Indre og Bygninger i Byen bærer endnu Vidnesbyrd om Schrødernes kunstneriske Indsats. Dette gælder især de Minder om Renaissancetidens Bindingsværksbygninger, som Næstved ejer, skønnere maaske end

Jernbanegade med Industribygningen og Teknisk Skole i Næstved.

N. TRF.

nogen anden By i Danmark. Ganske vist staar Borgmester Hans Hornemanns Gaard fra 1668 ikke mere paa Hjørnet af Akseltorv og Kirkestræde. Denne Gaard var en Pryd for Næstved. Men heldigvis har vi Apostelhuset i Riddergade fra ca. 1500 med de smukt udskaarne Knægte med Relieffer af Kristus og Apostlene, Danmarks skønneste Bindingsværkshus, med sin Nabo, det toetages Bindingsværkshus fra ca. 1600, tilsammen et Helhedsbillede, der lader os ane lidt af Gadens Udseende i Renaissancetidens Købstæder.

Efter de svære Nedgangstider i det 17. og 18. Aarh., der ogsaa ramte Næstved haardt, begyndte Opgangen at vise sig i det 19. Aarh. Havnen ved Karrebæksminde, Jernbaneforbindelserne, Garnisonen, alt dette skabte nyt Liv over den gamle By, som med sine røde Tage mellem Haver og Hække for godt 100 Aar siden af en rejsende blev sammenlignet med „et Fad Krebs bestrøet med Petersillie“.

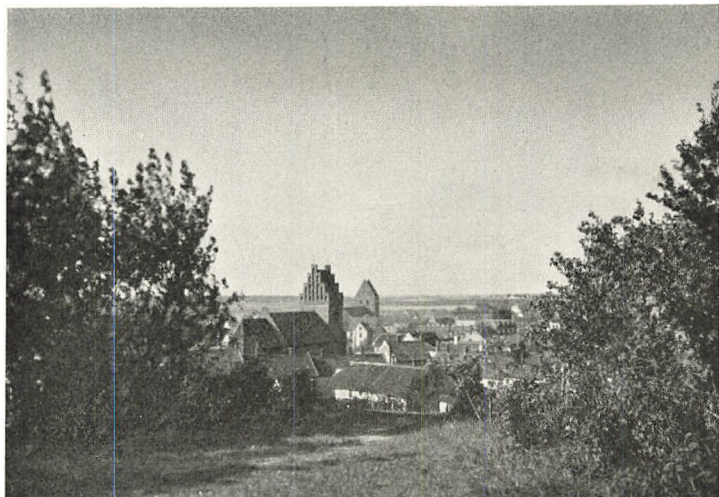
Vi staar igen paa Munkebakken en af de første Søndage i September. Flagene smælder over Byen, der lyder Musik gennem Gaderne, og i Tusindvis strømmer Egnens Folk til Byen for at fejre Rundskuefest, Sydsjællands største og eneste rigtige Folkefest. Den Dag vil Næstved vise, hvad den er, og hvad den har at byde paa. Det er vel den Dag ikke saa

Ringstedgade med Næstved Museum.

N. TRF.

meget Fortidens Tale, der lyttes til. Det er sikkert kun de færreste, der gør sig Tanker om alt det, som Minderne fra det gamle Næstved taler om. Saa meget mere er det Nutiden, der kalder og drager. I store Skarer strømmer man til Maglemølle, den store Papirfabrik ved Aaen, som blev Næstveds moderne og straalende Eventyr. I 1871 kunde man endnu læse om den gamle historiske Vandmølle, der allerede omtales i Klosters ældste Dage, at den „ligesom Toppen ikke ved, til hvilken Side den vil falde og derfor bliver ved at gaa“. Og nu en Virksomhed, der med sine mægtige Anlæg gør Maglemølle til en af de betydeligste Fabrikker af denne Art i Norden, som forsyner det meste af den danske Presse med Papir. Eller den Kählerske Keramikfabrik, hvor Kunst og Haandværk har forenet sig om at skabe en Virksomhed, som ogsaa er med til at bære Danmarks Navn ud over Verden. I Løbet af Dagen tager Trængslen i Gaderne til. Der kommer med klingende Spil den gamle Borgervæbning og Fortidens Brandkorps trækkende gennem Byen, der faar de gamle Næstvedere til smilende at nikke genkendende til de noget antikke, falmede Uniformer, et Børnetog paa mange Hundrede Børn forsøger at illustrere Eventyret paa en anden Maade. Her er det H. C. Andersen, der skaber Indholdet,

Udsigt fra Munkbakken i Næstved.

C. L. FOT.

Arrangementer, der røber Lyst og Vilje til at skabe Fest, ikke altsammen præget i samme Grad af Stil og Smag. Men hvem spørger en saadan Dag om Stil og Smag? Næstved vil mere sig, og dette er Hovedsagen. Det ser man om Aftenen paa Festpladsen ved Munkebakkens Fod, der med sit Væld af Lys over Karruseller og Gøglerboder og et Skinger af disharmoniske Toner fra Orkestre og Lirekasser er et myldrende Hav af Mennesker. Oppe paa den store Bakke fremtrylles i Projektørernes farvede Lys og mellem de flammende Blus de særeste Eventyrbilleder, mens Højttalervognene spinder det hele ind i Musik. Jo, den Dag hører med til Næstveds Fysiognomi, og den energiske Forening glæder sig; det er ikke Smaasummer, der kommer ind. Uden vel egentlig at tænke over det, har By og Egn forenet sig om en Opgave, der nok udadtil har haft til Formaal at skaffe Byen en storstilet Fest, men som jo dybere set er et virksomt Led i Bestræbelserne for at værne alt det, der midt i den travle Nutid giver Byen det Præg af Historie og gammel skøn Kultur, som den lykkeligvis endnu ejer frem for mange andre af Danmarks Byer. I vore Dage stævner Egnen til Rundskuefest. Før i Tiden var det noget andet, der drog Folk fra nær og fjern til Næstvedegnen. Følger man den skovklædte Aas

Fra Klinteby Klint.

C. L. FOT.

fra Næstved mod Sydøst, kommer man ud til den i Skoven idyllisk beliggende Mogenstrup Kro. Tæt ved Kroen lige ved Vejen findes *St. Mogens Kilde*, ganske vist ikke den oprindelige; for da Kildens Leje i 1824 sank, blev Vandet ledet hen til dens nuværende Plads, hvor den nu springer omgivet af et lille Anlæg. Til denne Kilde valfartede man i gamle Dage fra hele Sydsjælland. Her udfoldede de store Kildemarkeder sig ved St. Hans Tider, som spillede en stor Rolle langt ind i det 19. Aarh. Her mødtes den jævne Mand med de store fra Godserne. Baronesse Stampe kom kørende hertil fra Nysø med Thorvaldsen og hele den berømte Kreds for ved det muntre Folkeliv at mødes med Hauchs fra Sorø. Det er dette Markedsbillede, Chr. Winther har skildret i Forspillet til „Hjortens Flugt“.

Langs Sydsjællands Kyst.

Vi forlod i „Vestsjælland“ Kysten ved Holsteinsborg med sine Bugter og Næs inden for den mærkelige Øgaard og vender os nu mod Øst. Vi følger Skelskør—Næstved Vejen gennem Spjellerup til Menstrup. Øst for Byen spærrer nogle mægtige Bakker for Udsynet. De frister os. Der oppe fra maa man kunne orientere sig lidt i det Land, vi vil lære at

kende, og den, der gør sig den Ulejlighed at bestige *Menstrup Bjerge*, bliver heller ikke skuffet. Der ligger hele Næstveds Opland mod Vest udbredt for os som et Landkort.

Blikket søger straks mod Syd, hvor Havet ligger blaat og uendeligt. Kystlinien er dejlig. Fra Holsteinsborgs Skove og Christiansholm Plantage hæver den sig i en pragtfuld Bue over Gumperup Klinterne — nej, undskyld, nu skal vi jo efter Befolkningens Ønske sige *Klinterby Klint* — stejle af Havet hærgede og hulede Lerklinter, sænker sig atter for at stige over *Loddenhoved*, hvorefter den i en blød yndefuld Dalen sænker sig mod Engene, hvor Blink af Vand røber, at det er svært at holde Søen ude. Saa følger over Bakkerne helt ned mod Havet den yndige *Karrebækstorp Skov*. Over et tavlet bølgende Land med smaa Lunde glider Blikket ud mod Karrebæk. Kirken løfter sig højt over den lille Landsbyklump med Fjorden og Gavnøs Skove som Baggrund. Videre mod Øst Saltøs og Herlufsholms Skove og saa langt Øjet rækker blaanende Bakker og Skove, Linie bag Linie. Ganske tæt ved mod Nordøst ser man over *Rappenborg Skov* mod Bakkelandet hinsides Susaaen og Herlufmagle hvide Kirke i Baggrunden. Mod Nord over det flade Land med sine mange hvide Kirker med røde Tage et Mylder af hyggelige Gaarde, der gemmer sig bag Haver og i Baggrunden det høje Skovland, hvor vi skimter Kolsbjerg, det trigonometriske Punkt, som Stationen paa Menstrup Bjerge korresponderer med. Mellem de hvide Kirker øjner vi oppe mod Nord en enkelt rød. Det er Førslev, lige op ad *Førslevgaard*, den enkle fine hvide trefløjede Gaard fra Midten af det 18. Aarh., der ligesom Gunderslevholm skyldes Gehejmerraad C. A. v. Plessen. Det var denne Plessen, der i 1757 oprettede de tre Plessenske Fideikommisser: 1) Saltø og Harrested, 2) Førslev, Fuglebjerg og Fodbygaard og 3) Gunderslevholm. Siden 1803 har Førslevgaard været i den kunstinteresserede Slægt Neergaards Eje.

Lige Vest for Førslev skimter vi *Holsteinsminde's* omfattende Komplex, en af de Virksomheder, som skyldes Grev Holstein-Holsteinborg. Af det „Fuirendalske Institut“ opstod Holsteinsminde, som nu er en statsunderstøttet, selvejende Institution for forældrelose og fattige Børn. Den første For-

Badstrand ved Karrebæksminde.

N. TRP.

stander var den kendte Pædagog Anders Stephansen. Senere skal som Forstandere nævnes Kaptajn Chr. Nielsen (Fader til Johannes og L. C. N.) og Forfatteren Leopold Budde (1879—96). Bag Aaløb og sivfyldte Moser gemmer *Saltø* sig i sin lille Skov, en malerisk gammel tofløjet Gaard med de to mægtige Linde bredende sig over Gaardspladsen. Selvom de ombyggede og overpudsede Mure ikke straks røber det, skjuler der sig gammel Historie i disse, særlig i Nordfløjen, der mest har bevaret sin Karakter. Dronning Margrethe skænkede i 1393 *Saltø* til Roskilde Bispestol. I 1646 blev det kongeligt Len. Dronning Margrethes Navn mindes ogsaa i det store fredede Oldtidsminde Vest for Gaarden.

Lige ved *Saltø*aens Udløb i Karrebæk Fjord, hvor *Saltø*skoven under Navn af Borgnakkeskov gaar helt ned til Vandet, mødes Skelskørvejen med Vejen fra Næstved til *Karrebæksminde*.

Hvad *Karrebæksminde* med sin Fjord, sin Strand og Havn betyder for Næstved, vil man forstaa, naar man om Sommeren har set den Strøm af Vogne og Cykler, der søger ud ad denne henrivende Vej med de lyse og vide Udsyn over Fjorden mod Gavnø og alle de fremspringende Næs. Mon nogen Landevej i Danmark har en Cyklebane saa imponerende god

Karrebæksminde.

C. I. FOY.

som her? Karrebæksminde med sine gamle Lindealleer langs de lave Huse, sit lidt rodede, men maleriske Havnebillede med Fiskerbaade og udspændte Net og yderst ude kullosende Dampere er virkelig ogsaa Besøget værd. Men trods alt det maleriske og fremmedartede over denne lille Fiskerby ved Susaaens Udløb er det dog noget andet, Turisterne søger. Strenge Færdselsregler dirigerer Strømmen over Broen over Aaens Udløb, som fører over til Enø, til Stranden med sin nyanlagte Plantage, et af de Steder i Danmark, hvor, ikke mindst nu, da Telte er blevet saa almindelige, Livet udfolder sig saa henrivende sundt og frit til Glæde for Tusinder, der her henter fornyet Sundhed og Styrke, og til Ærgrelse for dem, der kun kan se noget ondt i denne vor Tids frie Udvikling af et sundt og naturligt Liv. De fleste bliver vel paa Stranden, men Enø er nok en rask Spadseretur værd langs Skrænterne mod Vest, gennem Landsbyen med de gamle Gaarde ud til Overdrevet („Stubberne“) med de forvredne Hvidtjørne, men først og sidst Udsigterne over de flade fugtige Enge med det myldrende Fugleliv og hele det skønne Fjordbillede med Næs og Indskæringer, der gør det vanskeligt at orientere sig. Men er Vestsiden af Karrebæk Fjord skøn er dette i ikke mindre Grad Tilfældet med Østsiden.

Kærrebeksminde Strand.

C. I. FOT.

Ogsaa her er der et Maal at styre efter: *Gavnø*. Vejen fra Næstved følger Susaaen, der nu godt kunde være bekendt at kalde sig Flod, saa bred og svulmende som den er blevet, da den i en herlig Bue mellem Bakker og Enge passerer Landsbyen *Apperup* for straks efter at munde ud i Fjorden. Saa lukker Skoven sig om os; vi skimter Vand mellem Bøgenes Stammer, og pludselig aabenbarer *Gavnø* sig med sine tunge gule Mure ovre paa den Ø, der gav Slottet Navn. Oprindelsen til *Gavnø* var det af Dronning Margrethe oprettede Dominikanernonnekloster, udgaaet fra St. Agneteklostret i Roskilde. I 1737 dukker Navnet Thott frem i Godsets Historie. Statsmanden, Gehejmeraad Otto Thott, ham var det, der lagde Grunden til de sjældne Bog- og Kunstsamlinger, som gav *Gavnø* sit Ry, men som for nylig for en stor Del fra Auktionsbordet spredtes ud for alle Vinde. Det var ham, der oprettede Stamhuset *Gavnø* for Holger Reedtz til Voergaard, som da antog Navnet Reedtz-Thott. I 1805 blev det et Baroni. Som Slottet ligger der i sin fornemme Park, blev det i 1755 opført af Otto Thott. Glem ikke for al den smilende Idyl her ved det smalle skovkranste Vand, at *Lønnede Skov* ligger nede paa Øens Sydspids med de bløde Enge nede under Skovens Brinker og med smuk Udsigt over til *Enø* og over

Fra Eno Overdrev.

C. L. FOT.

„Fladset“ til Vejlø Skoven, der forøvrigt ogsaa er et af de Steder, der lokker Søndagsgæsterne ud. Turen derud gennem Landsbydyllen *Vejlø* med sin smukke røde Kirke, der ogsaa rummer Pragtstykker af den Schrøderske Billedskærerkunst fra Næstved, er i sig selv yndig. Det lønner sig at tage helt ned til Stranden bag Vejlø Gaard.

Landskabet mod Øst med *Nylands Mose*, før Inddæmningen en Vig, „Vesenor“, er ret ejendommeligt omsluttet af de højtliggende Skove ved Rettestrup og Marbjergs sandede Bakkesider. Med vekslende frie og dejlige Udsyn over Dybsø Fjord og til det store Bakkedrag mod Øst, der over Langebjerg fortsætter ned mod *Hammer* med anselige Højder og trigonometrisk Station, gaar Vejen gennem det flade Land gennem *Vester Egesborg* og ned i de store Mosers Land over *Køng*, *Lundby* og *Sværdborg* og videre ned mod Vordingborg. Engene og Moserne ude paa Halvøerne *Svinø Land* og *Agnø* røber, at Kysten før i Tiden har været endnu mere uregelmæssig, end den er nu. For Fugleelskere er en Ekspedition over *Svinø Land* til *Dybsø* en ejendommelig Oplevelse.

Inde i *Øbjerggaards* Have findes paa en med Eg og Krat bevokset lille Holm midt i en lille Sø et fredlyst Voldsted med Rester af et Fæstningstaarn, som Historien intet ved

Gaarde paa Enevold.

C. L. FOT.

om, men som Folketraditionen har haft travlt med at fortælle om. „Lille Gurre“ har Stedet været kaldt, og det fortæltes om Kong Valdemar den Store, at han kunde sejle „fra Borre (Vordingborg) til Gorre“. Det sidste er sikkert rigtigt; Mosedragene røber det. Det er med andre Ord Tovesagnene, som den sydsjællandske Folketradition vil have knyttet til disse Egne.

Den store Oplevelse paa Turen gennem de sydlige Kystegne er *Knudshoved*. Turen derud begynder ved Herregaarden *Rosenfeld*. Da det Vordingborgske Rytterdistrikt i 1774 solgtes, købte Konferensraad Iselin Vordingborg Slot, som nu kaldtes Iselingen, Vordingborg Slots Ladegaard, der blev kaldt Rosenfeld, foruden nogle andre Gaarde. Hans Enke oprettede for sine to Døtre Stamhusene Iselingen og Rosenfeld. Det sidste tilfaldt Elisabeth, der blev gift med de la Calmette, som vi senere skal møde paa Møn. Det store spirprydede Renaissanceslot blev opført 1870—71; men ærlig talt, virker de røde Længer fra 1776—77 om Gaardspladsen med de store skyggende Linde ikke langt finere og mere maleriske end det fornemme Slot?

Knudshoved strækker sig i en Længde af ca. 14 km og fra $\frac{1}{2}$ til 1 km bred ud i Havet. I gammel Tid har Odden været

klædt med Egeskov, Oldtidsfolkene har haft deres Bosteder her. Talrige Minder, baade Dysser og Jættestuer, fortæller herom. Det er først og fremmest Skovene, der gør Knudshoved til et af de mærkeligste Punkter paa Sjælland. Først er der Oreby Skov med den granbevoksede *Melbjerg Skrænt* ud mod Havet, og hvor Bøgen og Egen kæmper en haard Kamp. Men de sjældneste og mærkeligste Skovpartier møder vi dog lidt længere ude paa Odden i *Knudsskoven*, der strækker sig fra Strand til Strand. Eg og Bøg, Gran, Birk, El, Naur, ja, al Skovvegetation findes samlet her og af Naturen grupperet paa en saadan Maade, at Billedet bliver noget helt for sig selv. Mandshøje Bregner vokser i Skovbunden og i Lysningerne, Vedbend og Kaprifolier kravler ad Stammerne og hænger som slyngede Arabesker fra Grenene.

Tuede Moser skjuler sig i Skovdybet. Her er næsten Urskovsstemming og saa stille, at et Par skræppende Fasaner, der pludselig rejser sig, jager en en ordentlig Forskrækkelse i Livet. Og saa er næsten det bedste af Turen gemt til sidst, det øde, bakkede Land, der snævrer sig mere og mere ind, indtil Havet ved Højvande fra begge Sider staar ind over det stenede Drag, der fører ud til Hovedet med de forkrøblede Hvidtjørne, Misteltenene, enkelte gamle Linde og Ege, der kan fortælle om den fordums Skov, og Peter Oxe Frøernes Kvækken. Mon noget Menneske kan bo mere ensomt og mere i Kontakt med uberørt Natur i Danmark end Beboerne i det lille Skovhus helt her ude paa Oddens Spids? For den Turist, for hvem Maalet for en Udflugt virkelig er Naturstudium, kan der vanskeligt tænkes noget interessantere Maal end Knudshoved. Her ligger med al Respekt for Slotsruinen Vordingborgs betydeligste Turistattraktion. Men lad os for alt i Verden ikke faa ødelagt det oprindelige Naturpræg derude!

Vordingborg.

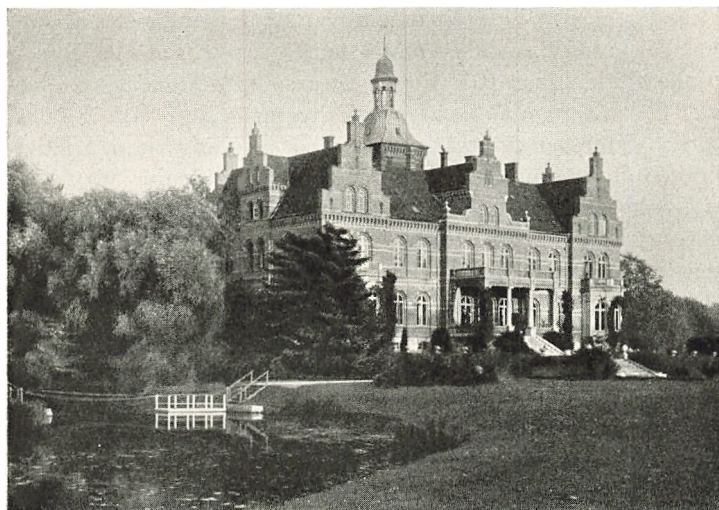
Selvfølgelig kommer Turisten til Vordingborg for først og fremmest at se Slotsruinen og Gaasetaarnet, og den Pietet og Interesse, der fra Byens Side udvises for at værne Ruinerne, viser, at man forstaar, hvad denne Plet betyder for Byen. Det er derfor naturligt, at vi begynder vor Van-

Gaano Slot.

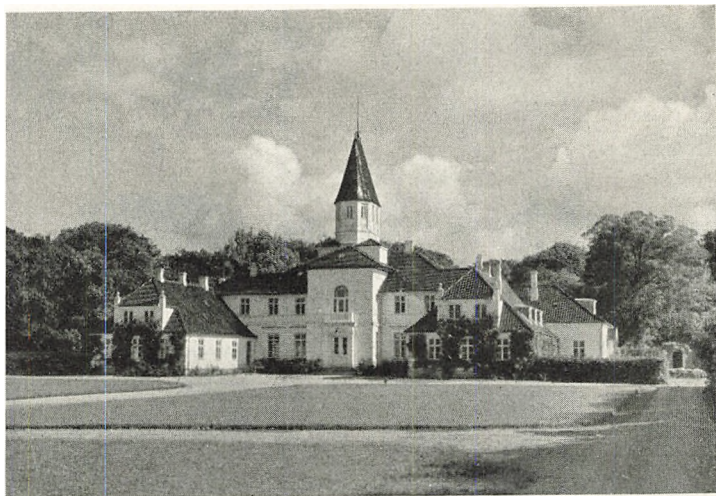
N. TRF.

dring i Byen heroppe, hvor Stedet taler saa stærkt om Byens første Tider, hvor langt tilbage, er det vanskeligt at sige, maaske endda før Valdemar den Store byggede den første

Rosenfeldt.

CARL PETERSEN FOT.

Islingen.

CARL PETERSEN FOT.

Borg. Her, hvor Storstrømmen skærer sig ind i den lille Vig bag Halvøen *Oringe*, eller som den hed i Kong Valdemars Jordebog *Worthing*, og hvor Forbindelsen var let med Falster, var Stedet vel egnet for en Bebyggelse, og den Borg, som rejste sig her, kom ogsaa til at spille en betydelig Rolle i Vendertogenes Tid. Oprindelig var Byen, der først ned mod vor Tid kom til at spille en selvstændig Rolle, saa lille, at den kunde finde Plads paa Slotsbanken som et Tilhæng til Slottet. De senere Valdemarer har bygget videre paa Slottet, særlig Valdemar Atterdag, og vi ved, at Kongerne i Middelalderen gerne opholdt sig her. Her døde Valdemar Sejr, kort efter at han 1241 paa Slottet havde udstedt Jyske Lov, og flere af Danehofferne blev holdt her. Gaasetaarnet knejser nu over Ruinen som et Udtryk for den Storhedstid, der under Valdemar Atterdag oprandt for Slottet og Danmark, efter at det i Begyndelsen af det 14. Aarh. havde været pantsat til de holstenske Grever. Det var sikkert ogsaa denne Konge, der byggede den store Ringmur. Som Slottet nu voksede, maatte Byen flytte uden for paa den isolerede Bakke Nordvest for Slotsbanken. Vigen, der den Gang har skaaret sig ind, hvor der nu er Enge, har skærmet Byen godt. Mod Vest spores endnu den gamle Bygrav, og de gamle Træer paa

Fra Knudsskoven paa Knudshoved.

C. L. FOT.

Carolinestien og Resterne af Kampestensdigerne markerer sikkert endnu Bygrænsen mod Nord ned mod den nu udtørrede Badstuesø. Senere er det egentlige Hovedslot blevet bygget samtidig med Byens Kirke, og endnu i det 15. Aarh. beholdt Borgen sin Betydning; men saa begyndte Forfaldstiden, og da Svenskerne havde huseret, var Borgens Saga ude, og Vandalismen kom nu til at raade. Det gamle Slot forfaldt mere og mere, og det stod enhver frit at hente Materiale, og da Frederik III's Søn, Prins Jørgen, der havde faaet Vordingborg Amt som Len, skulde have en kongelig Bolig, og det gamle Slot ikke mere var anvendeligt, opførtes 1671—73 et Palæ paa den gamle Borgs Fundamenter. Et Barokpalæ omgivet af de middelalderlige Ringmure. Men da Prinsen kort efter forlod Landet, blev der aldrig virkelig Brug for det, og det forfaldt ogsaa i Aarenes Løb. Der var Planer fremme om at opføre et Rokokoslot paa Grunden, men disse strandede da heldigvis. Saa sank da den gamle Borg i Jorden, og fordum Storhed blev glemt. Slotsbanken blev et indbringende Stenbrud, indtil man endelig i det 19. Aarh. begyndte at rydde op for dog at redde, hvad der var blevet tilbage. I 1889 tog Nationalmuseet fat og har gentagne Gange foretaget Udgravninger. I 1808 var Gaasetaarnet blevet skænket

Kongen som Statens Eje. Alt det øvrige ejes nu af Vordingborg Kommune, og det skyldes ikke mindst denne Bys Styre, at Slotsruinen trods alt, hvad der er ødelagt, er den Seværdighed, den er. Ilde er der i Fortiden handlet med denne Plet. Nutiden forsøger nu efter fattig Evne at raade Bod paa Fortidens Vandalisme.

Men nu Byen. Dens Skæbne var knyttet til Slottets, og med dettes Forfald maatte Tilbagegangen ogsaa ramme Byen. Tilmed rantes den Gang paa Gang af hærgende Ildebrande, det gik kun trægt med Handelen, og Byen laa stille hen, omspændt af Sagn og Romantik, indtil den endelig fra Midten af forrige Aarhundrede blev revet ud af sin Drømmetilværelse. Sindssygehospitalet paa Oringe blev rejst, Jernbanelinierne bragte Liv til Byen, en ny Bydel skød op ved Masnedsund, og den Udvikling, som begyndte, fortsættes med rivende Hast og vil ikke blive mindre, naar om nogle Aar Storstrømsbroen kommer.

Garnisonsbyen og Handelsbyen Vordingborg er forlængst vokset ud over sine gamle snævre Grænser, omend det nok maa skrives paa Lokalpatriotismens Konto, naar man i Byen taler om Vordingborg som „Øernes Esbjerg“. At Byen først saa sent har faaet sin Udvikling, er ogsaa Grunden til, at vi saa sjældent i Byen mindes om Fortiden. Den lave smaaborgerlige Bebyggelse i Algade forsvinder efterhaanden for nye moderne Bygninger. Lidt af den gamle Bystemning finder vi dog endnu et Par Steder, nede Øst for Slotsbanken, hvor en Mindetavle i en gammel Købmandsgaard fortæller, at Digteren Goldschmidt fødtes her i 1819. Vi kan søge til hans Bøger, hvis vi vil lære det gamle Vordingborg at kende. Og saa Kirketorvet, dette Torv, der er helt forskelligt fra andre Byers. Her, hvor det er Kirken, Skolen, Kommunekontorerne, der sætter Præg paa Pladsen, er Forretningslivet udelukket. Der er en egen gammeldags og stilfuld Ynde over dette Torv, hvis da ikke netop Realskolen har Frikvarter, for Torvet bruges som Legeplads! I gamle Dage laa Latin-skolen paa Kirkegaardens Grund, der, hvor nu P. A. Heibergs Gravsten fik sin Plads, da den flyttedes her til hans Fødeby fra Paris.

Kirken, der stammer fra det 15. Aarh., rummer i Altret

Draget ved Knudshoved.

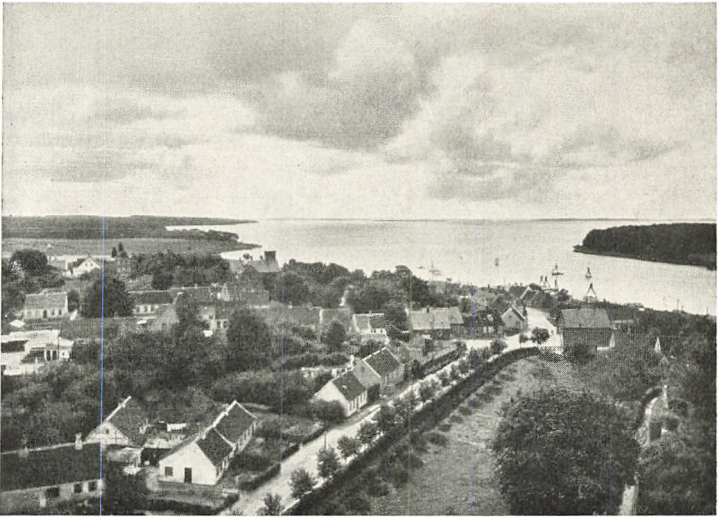
CARL PETERSEN FOT.

og Korgitret pragtfuldt Billedskærerarbejde fra Chr. IV's Tid. Her findes ogsaa Anders Arrebos Ligsten og et Maleri af ham, „den danske Poesis Fader“, fra 1633, der efter sin Forvisning til Norge var Sognepræst her fra 1626—37. Kongen havde givet sin Tilladelse til, at han „maatte kaldes til

Knudshoved.

CARL PETERSEN FOT.

Det gamle Vordingborg — Udsigt over Fjorden.

CARL PETERSEN FOT.

en af de gemene Købstæder, hvor de ikke haver for megen Lyst til Klammer“.

Man har vel den Gang heller ikke haft saa meget at slaas om. Om Forholdene har ændret sig i vore Dage skal være usagt. I eet kan man i hvert Fald mødes i Vordingborg: i Følelsen af Stolthed ved at skulle vogte paa et af Danmarks-historiens største Minder. Naar Borgerne nu lægger deres Vej op over Slotsbanken, er det dog ogsaa for at beundre „Den historiske Have“, som findes heroppe foran det interessante Museum, og som ogsaa er noget i sin Art ganske enestaaende, anlagt i den ældste kendte danske Havestil. Mens det i denne Ende af Byen er Historien og Fortiden, der taler, er det ude i den anden Ende af Byen Seminariet med dens moderne Øvelsesskole og Ungdomsskarerne, der præger Byen. Held for den By, hvor som her Fortid og Fremtid betyder lige meget! — — — —

Turisten kan altsaa forholdsvis hurtigt blive færdig med Byen. Han kan gaa den henrivende Tur Syd om Seminariet ud til Kuskeskoven og ned til *Ore Strand* eller den kortere Vej ud til Kirkeskoven, Vordingborgernes nærmeste Udflugtssted og Midtpunktet for Sommerens Fester; men stær-

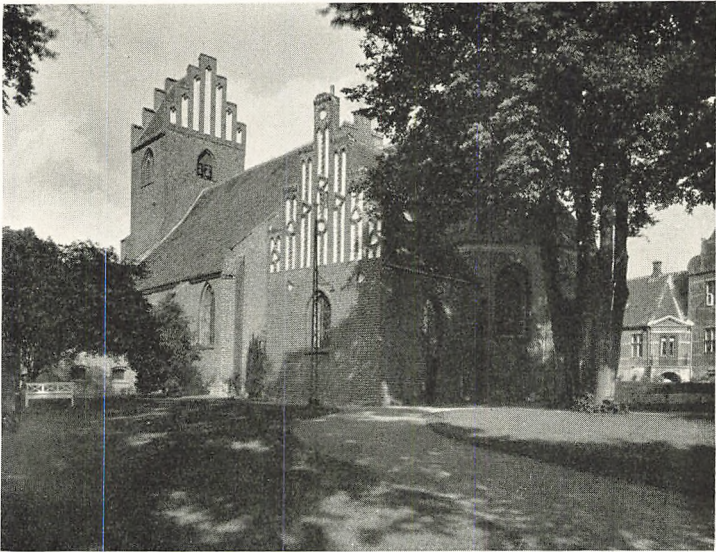

Dyreparken i Vordingborg.

CARL PETERSEN FOT.

kest vil han dog drages mod Kystlandet mellem Vordingborg og Kallehave, der med Rette har nydt Ry for sin Skønhed. Bøgeskoven følger Kysten i næsten hele dens Længde. Den begynder ved den lille fine Herregaard *Marielyst* og fortsættes i de af Tusinder af Turister kendte Afsnit: *Vintersbølle*, *Bakkebølle Fjordskov*, *Stensby* og *Langebæk Skov* eller *Petersværftskoven*, kaldet saaledes efter det Skibsværft, der før laa her nede, og *Østerskov*. Det er Idyl paa Idyl, ikke nogen Havkyst, som vi saa den ved Knudshoved eller længere mod Vest. Kysten er som Bredden af en stille Indsø. Stemningen er nordsjællandsk, som for Eks. ved Aaen ved *Vintersbølle*, der faar os til at tænke paa *Frederiksværkegnen*.

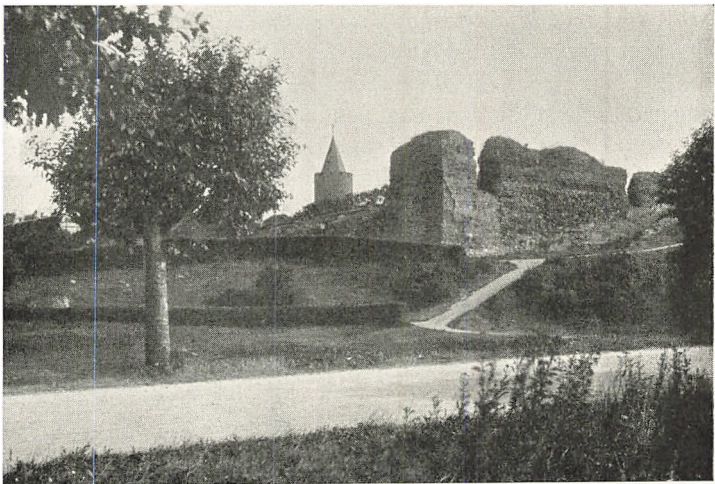
Har man faaet nok af Idyllen, rummer Egnen ogsaa Steder, hvor den modsatte Stemning er herskende. Der tænkes her paa *Kulbjergene*, de tre mægtige Bakker, der danner Kulminationen af det sydsjællandske Højdedrag, der med herlige Skovgrupper ligger i en Bue om alle Idyllerne. *Kulbjergene* burde have været fredet. Lyngen, som i ældre Tid bredte sig over Bakkerne, burde have faaet Lov til at vokse her. Disse kæmpemæssige Bakker vilde i deres brune Lyngdragt have taget sig pragtfuldt ud i den store Krans af

Kirken i Vordingborg.

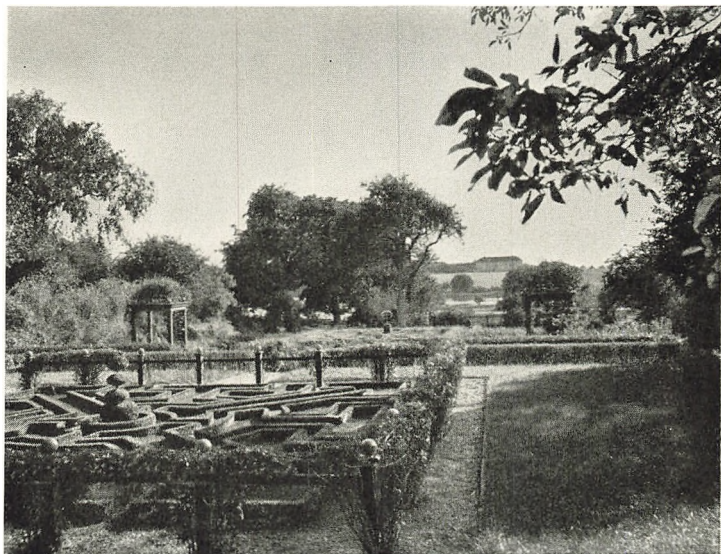
CARL PETERSEN FOT.

Skove. Nu er der desværre kun Pletter tilbage. Men Udsigten kan ikke pløjes væk, og den er imponerende, maaske den mest storslaeade paa hele Sjælland. Det er overflødig

Vordingborg. Den store Ruin.

CARL PETERSEN FOT.

Vordingborg. Historisk Have.

CARL PETERSEN FOT.

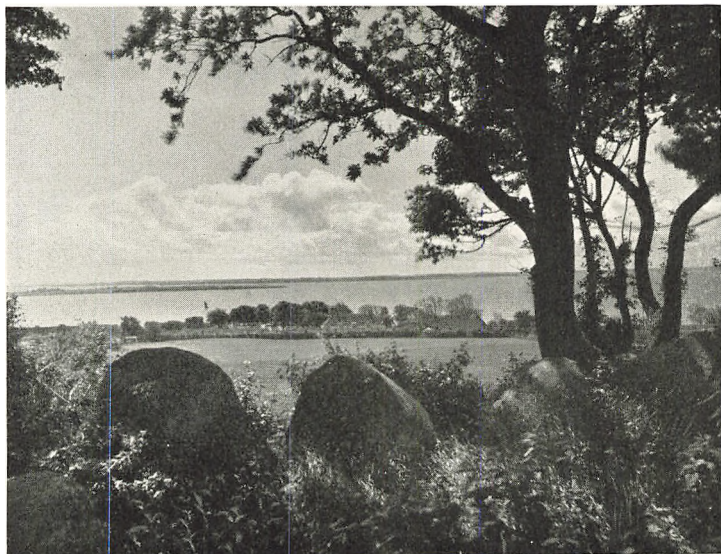
at gaa i Detailler. Det er faktisk hele Sydsjælland, Møn og Øgaarden mod Syd, som ligger udbredt for os. —

Der er, inden vi følger Landets Sænkning ned mod Kalle-

Udby Prestegaard.

FR. MADSEN FOT.

Stranden ved Kastaniegården — Udsigt over Tero til Falster. CARL PETERSEN FOT.

have for at fortsætte vor Vandring til Møn, endnu et Navn, der holder os tilbage i Sydsjælland: *Grundtvig*. Følger vi fra Vordingborg Københavnsvejen mod Nord forbi Iselingen og gennem et lille Hjørne af Lekkendeskovene med det høje kuplede *Ambjerg*, naar vi ad en Sidevej til Udby. Præstegaarden, hvor Grundtvig fødtes 1783 og tilbragte flere af sine Ungdomsaar, staar endnu bevaret. Et lille Grundtvig-Museum indrettet i den Kapellanbolig, hvor han selv har boet, har i de senere Aar forøget Stedets Interesse. Og fra Kirken paa Bakken lyder Klokkerne endnu, som da Grundtvig sang om dem. Bautastenen, med Bispestaven og Lyren, paa den Kirkegaard, hvor Faderen hviler, taler nu om Præsteskjalden, der fra Udby Have hentede den første Kraft til sin store Gerning i Danmark.

Tæt ved Udby ligger Skovene om *Lekkende*, et stærkt kuperet Terræn, paa sine Steder præget af en næsten vild Romantik, der gør det let for os at forestille os denne Egn som et af Gøngernes vigtigste Tilholdssteder, paa andre Steder fyldt af den yndigste Poesi som nede ved Smaasøerne ved Skovbakkernes Fod. „Rakkerbanken“ lige ved Dyrehavelund

Udby Kirke.

N. TRF.

og Mindet, der knytter sig hertil, kaster en Skygge ind over al denne Skønhed. Det var der Forbryderen „Balle-Lars“ blev henrettet i 1860.

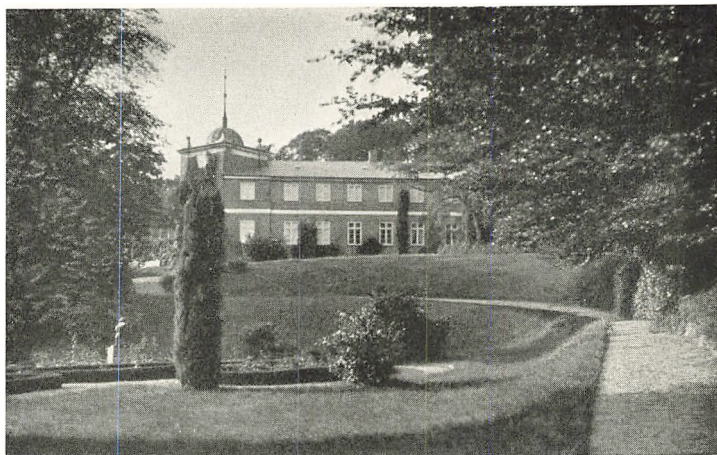
Nede paa *Ørslev Kirkegaard* ligger Chr. Richardt begravet.

Endnu et Navn, der hører med til Sydsjællands Historie, *Peter Rørdam*, Præsten i *Mern*, en af Grundtvigs varmeste Tilhængere og en af de største, som dansk Kirke har kendt. Rørdams Præstegaard med de ejendommelige gotiske Gavle, hvorfra de Tanker og det Liv udgik, der skulde sætte dybe Spor i Sydsjællands Folkeliv, staar endnu. Før var det Præstegaarden, der var det centrale for Byen og Egnen. Nu er det vel snarere den straalende oplyste Sukkerfabrik her midt i den sydsjællandske Idyl, der er blevet Merns bankende Hjerte.

Og saa sætter vi Kursen mod Syd. Maalet er Møn.

Møn.

For langt de fleste vil en Rejse til Møn være ensbetydende med en Tur til Møns Klint. Men er end Klinten et Stykke Natur saa egenartet og betagende skønt, saa er Møn dog

Lekkenle.

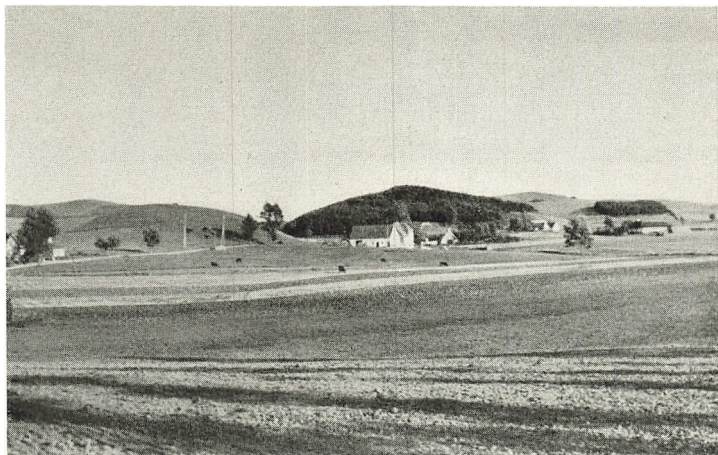
CARL. PETERSEN FOT.

mere end Klinten. En Vandring over Møns Land vil vise det. Det naturlige Udgangspunkt for denne Vandring er Kallehave, hvor Sydsjællands Landeveje mødes, og hvor vi fra Bakkerne mod Nord ser Landet aabne sig for os i et mægtigt Panorama.

Automobilfærgen mellem Kallehave og Koster har travlt Sommeren igennem. I lange Rækker venter Bilerne paa begge Sider, og ve den, der vil smutte forbi. Naa, Overfarten tager knapt 5 Minutter, saa Ventetiden kan sjælden blive lang. I en Støvsky forsvinder Bilerne ad den bugtede Landevej gennem *Kosterland*. Det er vel Frokosten paa Store Klint, der venter. Man fik vel næppe Tid til at se sig om. De lave Engdrag, der minder om et Stykke frodigt Marskland, røber, at Vandet engang har skilt Kosterland fra det øvrige Møn. En Stendæmning bandt det senere til Landet.

Vi sætter Kursen mod *Borrens Bjerg*, der med sin lille Kratkalot hæver sig ude i Vest bag Engene. Nu dufter Høet herude; om nogle Maaneder gaar de maaske herude og stanger Aal i Vandløbene.

Vestmøn rummer de herligste Udsyn. Vi erfarer det for første Gang, da vi staar paa *Borrens Top*. Hvem ved, om ikke Borren igen, som den havde været det i gammel Tid, var blevet en Ø, hvis det ikke lige var lykkedes Bønderne at faa

Kulshjerger.

C. L. FOT.

Diget langs Kysten færdigt, da Stormfloden kom i 1872. Men Diget holdt. Folketraditionen nævner 7 saadanne Øer, hver underlagt en Høvding, en Søhane. Borre Søkarl her paa Borren kæmpede med Kong Rød ved Ebelnæs. Han havde vel adskillige „Røderan“ at hævne. Bedre Udkig kunde en Borg ikke have. Vi tæller Kirkerne langt ind over Sjælland, ser over Tærø, Langø og Bogø ud over Østfalsters Skove, og saa ligger hele Vestmøn udbredt for os, de store Oldtidsminders Land. Fra de 4000-aarige Dysser til alle de forskellige Stadier af Sten- og Bronzealderens Gravskik, de ligger der, disse pragtfulde Oldtidsgrave, aabent tilgængelige for enhver. Og i højeste Grad bidrager de til at give det mønske Landskab Karakter.

Ikke langt fra Borren ligger *Kong Asgers Høj*, en af de mange udgravede, aabne Jættestuer. Men det smukkeste og mest velbevarede Oldtidsminde af denne Art finder vi i *Klekkehøj* ved Røddinge. Der er Adgang til den 9 Meter lange Jættestue, der ved en Tværvæg er delt i to Kamre, hvert med sin særlige Indgang.

Et andet pragtfuldt Udsigtspunkt, det højeste i Vestmøn, er *Præstebjerg* ved Vollerup. Et Rundskue med en Diameter paa ca. 60 Kilometer aabner sig her for os. Man kan sidde deroppe i Timevis og lade Blikket glide ud over dette veks-

Peter Rordams' Præstegaard i Mern.

C. L. FOT.

lende Landskab. Sagn og Historie taler derude fra. Der, hvor vi i Solglitret skimter Stubbekøbing, er Absalon kommet stævrende med Flaaden til Vendertogt. Altid havde Møns rige Jord lokket Sørøvere hid, og disse Kyster har set Kampe gennem hele Middelalderen. Møn var jo i de Tider Folkesamlingsstedet. Der blev Svend Tveskæg taget til Fange, og lidt Nord for Grønsund Færgegaard har Mønboerne kæmpet med Marsk Stig og Svenskekrigen om den ældgamle Borg.

Færgegaarden! Et andet Minde dukker frem. Her har Marie Grubbe oplevet en Del af sin Fornedrelses Tid, gift med den raa Færgekarl, Søren Møller i Færgehuset paa Falstersiden. Herfra har hun vandret rundt i Egnen og spillet paa Guitar for Godtfolks Døre, hun som var blevet det tragiske Offer for Renaissancetidens Udskejelser og Statskirkens Tugt.

Sagn og Historie spinder deres Traade om Egnen om Fanefjord. Her var i meget gammel Tid ryddet Land; grønt har Landet aabnet sig fra Kysten med Skov til alle Sider. Grønsalen, det grønne Landskab, har det vel været kaldet i Modsætning til Opsalen, det høje Landskab mod Øst. Navnet lever endnu ved Fanefjord som Betegnelse for en af de

•Maaleroj• paa Vestmon.

C. L. FOT.

mest imponerende Langdysser i Danmark med 140 store Kantsten langs Siderne. Hertil knytter sig Sagnet om Kong Grøn og hans Kvinde Fane:

Nu hviler Grøn med Fane sin,
som trættet Hjort og rasken Hind.
Tak, Bonde, nu den dyre Gud,
at du gaar tryk af Havnen ud.

Saaledes synges der i den gamle Folkevise, der altsaa opfatter Grøns Død som en Befrielse. Men i Sagnene, som de er blevet fortalt Slægt efter Slægt, lever Grøn som den store Folkehøvding, der som Grøn Jæger ved Nattetid jager over Møns Land.

Der er en egen Sagnenes Romantik over disse Egne. Den store Dæksten over det ene Gravkammer klinger hult, naar man slaar paa den; der brænder Ild over Præstebjerget, hvor Jættekvinden fra sin Ovn i Hulen rækker varmt Brød ud til Fattigfolk. Eller se det mægtige Oldtidsminde med det mærkelige Navn „Maaleroj“, som det løfter sig over det bølgende Land med Fanefjordskoven som Baggrund, en pragtfuld Gruppe af gamle stolte Bøge hvælvende sig over de tre smukke Bronzealderhøje. Endnu maler den gamle Stubmølle ved Kokseby Bondens Sæd, som den har gjort det gennem

Ved Stubmøllen i Koksby.

C. L. FOT.

Aarhundreder. Forhaabentlig bliver der fredet om dette Stykke gammel dansk Kultur.

Fanefjord og *Grønved Skov*, den ældste af Møns Skove, staar med enkelte Afbrydelser i Forbindelse med Skoven om *Marienburg*, Vestmøns eneste Herregaard. Ved den gamle Herregaardssmedie, hvor Hammerslagene endnu lyder, drejer Vejen ind gennem Porten til Alleen, der fører op til Gaarden. De noget fremmedvirkende gule Mure har flere Gange tittet frem mellem Parkens Træer. Det er ikke for Slottets Skyld, vi besøger Marienburg, det, som Hofjægermester Tutein lod opføre i 50erne i forrige Aarhundrede, men saa meget mere for Parkens Skyld, der er Marienburgs fornemste Pryd. De brede Plæner, hvor Faarene græsser frit, sluttes inde af Kanalernes Vand, og de store Træer veksler med tæt Krat, Ask og Bøg, Gran, Kastanier og Akacier. Den Rigdom af sjældne udenlandske Træsorter, der her findes, bl. a. Tulipantræet, de sjældne og kæmpestore Douglas- og Ædelgraner, det mægtige 30 Meter høje Valnøddetræ, gør denne Have til en af Danmarks skønneste og mest værdifulde Herregaardsparker. Al denne Herlighed skyldes den paa Møn berømte Kammerherre de la Calmette, i hvis Slægts Eje Godset kom i 1777. Slægten hviler nu i Kapellet bag *Dams-*

holte Kirke, den yngste af Møns Kirker, bygget i Pietismens Tid med Prækestolen over Altret. Prækenen er jo i den pietistiske Kirke hævet over alt.

Da vi stod paa Præstebjerg kunde Øjet følge hele Kystens prægtige Bue, til hvor den hæver sig ude mod Øst.

Møns Sydkyst! Paa den, som er fortrolig med den, virker den dragende; men hvor mange Turister kender den?

Fra *Vindebæk* med *Madsesklints* Lerbrinker og nedstyrede Bøge, langs Fanefjord Skov, over den henrivende *Rytsebæk Strand* til *Klintholms* brede næsten vesterhavsagtige Sandstrand mod Øst er Kysten en vidunderlig Vekslen af Strandidyller ved smaa Fiskerlejer og vildt forrevne af Storm og Hav mærkede Brinker. Møns Digter, Bonden Lauritz Larsen fra Tostrup, har sunget om dette Land, saa smukt, at hans Vers bedre end mine Ord kan male Stemningen over Landet. Det falder derfor saa naturligt at lade hans Digt glide ind i denne Beskrivelse:

Af Hav og Sunde favnet,
med Hav og Storm i Strid!
De røved Land og bygged Land,
skar løs af dine Brinkers Rand,
de plyndred — og de gavned
iflæng fra Arilds Tid.

Hvor er din Kyst forhugget
af Storm og Bølgeskyl;
fra Løvfald og til Løvspring faar
du af din Nabo Saar ved Saar.
Højvandets Strømme plukked
din Bred for Tjørn og Hyld.

Se, Skov og Skønhed ødes!
Men langs den søndre Strand
der æder Havet Aar for Aar
en Alen og et Mejeskaar.
Og Mosetørven mødes
med Østersøens Vand .

Se, det er Grænsestriden,
som aldrig stilner hen,
kun afbrudt af et Sommerhvil
og nogle Nætters Maanesmil;
med Løvfald kommer Tiden
for Hav og Storm igen.

Funefjord Kirke.

HÆRSTEN FOT.

Dog! Hvad du, Hav, kan skænde
og æde af vor Vang,
vi vil ej miste Bølgens Brus,
din Brændings Larm med Ral og Grus,
dit Saltvandssprøjt kan tænde
i Sindet som en Sang.

Lerede Brinker skyder sig ud mod Havet og giver Kysten
Profil og Karakter, mest malerisk maaske *Borgbjerg Banke*.

... Hører du en Klang
af Værn og Vagt og Stridsmænds tunge Næver
i dette Næs, der skiller Kær og Vang
og højt sit Forbjerg ud mod Kysten hæver?
Mod Syd, den bratte Havskrænts Sten og Tang,
mod Øst et Mosedrag, hvor før var Vove,
mod Vest en Strimmel frugtbar, dyrket Vang,
— afsides Kobler, der først sent saa Plove.

Længst mod Øst paa Sydkysten ligger *Busene Have*. Ly-
bækkerne, der ofte havde hærget Øen, ja fra 1241 i næsten
100 Aar været Herrer, men atter var blevet kuert, skaffede
sig senere Handelsforbindelse med Møn, hvis Velstand sta-
dig fristede. De anlagde ud for Busene Fiskerlejet Brønde-
høje, som i 1625 af en Stormflod blev revet i Havet. Længe

Rytsebæk Strand.

C. L. FOT.

efter fandt man her ude i Vandet Rester af den forsvundne Boplads. Inde paa Kysten har ligget en Samling af de smukkeste Bronzealderminder med Høje og Bautastene; men de er i Tidens Løb blevet ødelagt!

Der er et Navn, der har dyb og stærk Klang paa Møn, og som den, der vil lære Møn at kende, ikke kan undgaa at møde: *Frede Bojsen*, der delte sit rige Liv mellem Højskolen paa Rødkilde, Rigsdagspolitikken og Forskningen i Møns Historie. Ved den Skole, som han og hans Hustru, Karen Anker, i 1865 lagde Grunden til, staar nu hans Minde. Bred og stor støttet til sin Egekæp sidder han og ser ud over sine Jorder. Skikkelsen er mejslet ud af en mægtig Granitblok, som Bønderne selv slæbte til Rødkilde, og i Krans om Monumentet staar en Række store Kampestenene, hentet frem af Jorden fra alle Møns Sogne. Netop saaledes skulde Bojsens Minde rejses, han, der med sit Virke satte saa dybe Spor i dansk Folkeliv, og hvis Aand endnu lever paa Rødkilde.

I en af de Gaarde i Nærheden, som Rødkilde ejer, findes den ældste Stuelænge paa Møn fra 1802. De blyndfattede Ruder og den udbyggede Bagerovn er et Stykke gammel Kulturhistorie, som burde bevares. Rødkildes Jorder sænker sig ned mod Noret, dette Indsøliggende store aabne Vand,

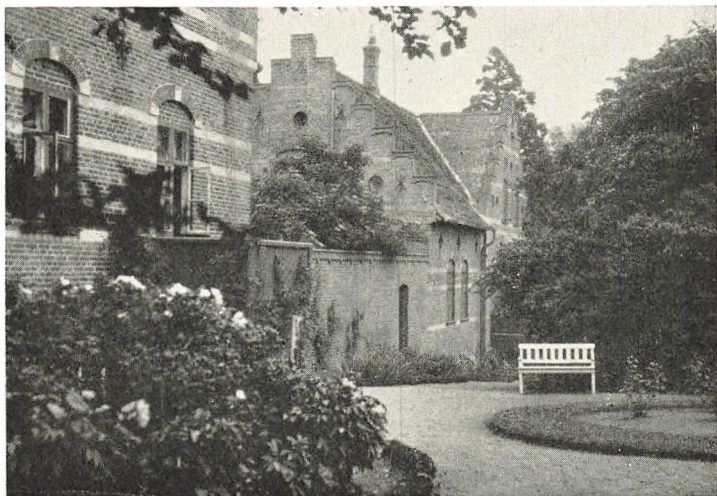
der kun af Steges røde Tage skilles fra Havet, og som med sine sivkranste Pynter og de bedaarende Kratskrænter mod Sydsiden giver Landskabet i den midterste Del af Møn en egen Ynde. Her vilde jeg ønske jeg kunde lade Lauritz Larsen tale i sine Digte; for ingen er mere end han fortrolig med den intime Poesi, der hvisker om Bredderne ved Stege Nor. En lille Strofe fra Digtet „Hjemmet ved Skrænten“ maa der dog blive Plads til .

De grønne Skrænters viltre Hang
med Blomsterduft og Fuglesang,
de tusind Skjul bag Rør og Siv,
det evigt travle Fjordlandsliv
blev Barnets første Verden.
To Kirketaarnes Klokkerøst
slog sammen her fra Vest og Øst,
og Vogntrav fra den fjerne Vej
bar Livets Larm langt bort fra mig.
Paa Næsset stod i Solskinsem
en teglhængt By bag løvgrøn Bræm
med Flag paa Masteskove.
Fred med dit Minde, Barndomshjem,
— solfyldte Hus ved Vove!

Skønnest tager Noret og Stege sig ud set oppe fra *Nøbbølle Bakken*. Som vi nærmer os Øens Hovedstad, kommer Minderne fra Møns Historie igen frem. Og bevæget har den været, denne Historie.

Absalon havde i 1169 befriet Øen for de plyndrende Sø-røvere, men Trængslerne fortsattes. Lybækkerne, pengegriske Lensmænd, Pest og andre Ulykker drog hærgende over Øen. Fra 1657—59 kæmpede Mønboerne med Svenskerne, der efter gentagne forgæves Forsøg paa at gaa over Isen fra Kallehave erobrede Stege den 8. Juni 1659. Saa forarmet var Landet blevet, at Indtægterne til Kongens Kasse i 1660 kun udgjorde 9 Rdl., 2 M., 6 Sk.

Daarlige Amtmænd og Lensbesiddere foretog yderligere Udsugelser. Endnu tales der om den onde Plessen paa Marienborg. Et frygteligt og skæbnesvangert Eksperiment var det, da man i 1685—97 gjorde Møn til Standkvarter for Livgarden. Den tog, hvad de tidligere Udsugere havde levnet. Saa forsøgte man i 1697 at gøre Møn og Bogø til en Sø-

Redkilde Højskole.

C. L. FOT.

mandskoloni med en Navigationsskole, der hvert Aar skulde uddanne 1000 Baadsmænd. En Broder til Niels Juel skulde organisere dette Foretagende, der imidlertid fik en krank Skæbne. En af de første uddannede Styrmænd var Stamfader til Henrik Ibsen.

Det 18. Aarh. betegnede endelig en begyndende Opgangstid. Takket være, at de store Gaarde var Krongodser, gik Bønderne nogenlunde fri for Hoveriets Plager. Møn kom efterhaanden atter i Ry for sine gode Kaar. Oplysningen bredte sig. Den voksende Velstand affødte en Sans for Luksus og Pynt, som Museet i Stege kan vise mange Eksempler paa. Karakteristisk var det, at Landet bortset fra Færgegaarden ikke havde en eneste Kro. Til Trods for Oplysningen virker det lidt paafaldende at høre en Beskrivelse af Møn i 1866 tale om Mønboernes fuldstændige Mangel paa Natursans.

Saa staar vi da ved

Stege,

Købstaden, der ligger saa malerisk ved Indsejlingen til Noret. Hvis man skulde nævne et Vartegn for Byen i vore Dage, saa maatte det vel blive Sukkerfabrikkens slanke Skorsten, som

Ved Stegenor.

C. L. FOT.

vi allerede forlængst gentagne Gange har set løfte sig over Byen. Staar vi paa Broen, der fra Vest fører over Indløbet til Noret, er det Søstaden med sine maleriske Fiskerskuder, den driftige Handelsby, der møder os. Kommer vi derimod fra Øst, hvor Voldene og Byporten lukker for Udsigten, er det Fæstningen, der taler. Og om disse to Poler er det ogsaa, at Byens Udvikling har drejet sig.

Her laa oprindelig en Fiskerflække. Sildestimerne i Sundet og Østersøen skabte Liv ved de danske Kyster, og saaledes ogsaa her. Svend Grathe byggede et Fæstningstaarn og nedrammede en Række Pæle med et Jernlukke for Indløbet for at spærre for uvedkommende Sejlads til Borgen. Betegnelsen for dette Pæleværk var „stæk“. Deraf opstod Navnet Stege.

I Valdemarstiden var Stegeborg en stærk Fæstning med Volde og Grave. Den stod til ned i det 16. Aarh., da den maatte dele Skæbne med saa mange andre af Landets gamle Borge. Men det Slot, som i 1510 havde kunnet trodse Lybækernes Angreb, skulde falde, overrumplet og sprængt i Luften — af Byens egne Borgere. Slottet forsvandt. Den gamle Købmandsgaard, Hages Gaard, rejstes paa dens Tomter. En Klump Murværk nede i Haven er det eneste, der er tilbage.

Stege.

C. L. FOT.

Stege er en By i Udvikling. Maatte end meget af det gamle forsvinde, findes der dog endnu, og navnlig i Kvarteret om den store St. Hans Kirke, hyggelige og gammeldags Købstadsbilleder. Kirken selv, hvis ældste Dele gaar tilbage til det 12. Aarh., virker helt imponerende med sin store 60 m lange Munkestensbygning, en af Landets største Kirker uden for Domkirkerne. Rige Kalkmalerier fra det 15. Aarh. smykker Hvælvingerne. En Seværdighed er Hage Slægtens Gravkapel med H. V. Bissens hvide Marmormonument over den i 1837 afdøde Politiker Johannes Hage. Ved Kirkepladsen ligger et lille Hus, der engang har været Byens „sorte Skole“. At det var berettiget at ophæve Latinskolen ved Overgangen til det 18. Aarh., forstaar man, naar man hører, at der i Rektors øverste Klasse kun fandtes 3 Disciple, „og ikke een af disse var i Stand til at sætte tre latinske Ord sammen.“ Det var denne Skole, som Chr. V omdannede til Navigationsskole, hvor Bøndersønner og andre der i Landet kunde blive oplært i de Videnskaber, som til Sejladsen hører, „dette christelige Værk“, som det kaldtes. I 1705 flyttedes Navigationsskolen til sin nye Bygning. Men allerede i 1713 skiftede Huset Beboere. Det blev Tugthus, en Slags fornemmere Straffeanstalt, hvor Fædre mod Betaling og Øvrig-

Fra det gamle Stege.

C. L. FOT.

hedens Billigelse kunde faa anbragt uvaarne Familienmedlemmer, ogsaa Hustruer. Den fornemste Gæst her var utvivlsomt den uægte Prinsesse Anne Sofie Ulricka, der vilde anerkendes som Barn af Chr. VI. Som en gammel Særling sad hun her og pudsede paa sine Kobbersager, til hun døde næsten 70 Aar gammel. Siden 1851 har Bygningen været Sindsygehospital. Den gamle Kirkeplads fortæller endnu om den mærkelige Provst Morten Reenberg. „Der skal dø mange Slægter paa Møn, inden Morten Reenbergs Navn dør der.“ Han var den sidste store Forkæmper for den rene Ortodoksi og den frembrydende Pietismes værste Fjende. Hans Efterfølger i Stege blev Frede Bojsens Far, den kendte Budstikke-Bojsen.

Den gamle Provstegaard, hvori Reenberg levede sit ejendommelige Liv, staar endnu. I den har Møns Museum fundet Plads, en Samling, der belyser Møns Historie gennem Tiderne, og som vel er et Besøg værd.

Selv om det kun er sparsomt, hvad der findes af middelalderlige Huse er der dog en egen fin og gammeldags Stemning over Byen, stilfulde og pyntelige Gaarde præget af Nyklassicismens og Empirens Smag, hyggelige Gaarde, hvor beskedne smaaborgerlige Huse slutter yndefuldt op paa Rad,

Stien bag Haverne i Stege.

C. L. FOT.

stille Stræder ned mod Noret med „Stien bagom Haverne“. Ja man kommer til at mindes Valdemar Rørdams Bog „Købstadsidyller“, der i en Række henrivende Digte lader os se hele det gamle Stege leve op, saaledes som han husker det, fra da han som Barn boede i det lille vildvindækkede Hus nede ved Volden.

Mølleporten og Volden med al sin Romantik over de tyste Stier, her har Stege et Minde og en Idyl, som kun ganske faa Byer kan opvise Sidestykke til. Forbavsende forresten, at det barske middelalderlige Porttaarn forliges saa godt med den store Empiregaard, det er sammenbygget med. De danner tilsammen set fra Byen et sjældent smukt Helhedsbillede.

Inden vi sætter Kursen mod Øst, ud mod Høje Møn, maa vi en Tur ud til *Ulfshale*, Halvøen, der Nord for Stege rækker ud imod Nyord, et Stykke Land, paa sin Vis lige saa ejendommeligt som Klinten, dannet af det Materiale, som fremkom, da Klinten blev dannet. Havet har ført en Rigdom af Rullestensflint med sig fra Øst og aflejret dem her, ligesom ude ved Grønsund, som lave Strandvolde, hvorover en mærkelig Natur er groet op. Selv om den sparsomme og for det meste nænsomme Bebyggelse har fundet Vej herud, er Ulfshale dog endnu præget af den Naturlilstand, hvori Halv-

Mølleporten i Stege.

C. L. FOT.

øen har ligget gennem Aarhundreder. Mark, Hede og Skov danner her en forunderlig Helhed. Paa de inddigede Marskstrækninger med de fritstaaende Aske og Ege græsser Faarene frit. Lyngen breder sig over de lave, grusede Stenvolde isprængt Enebær og Egepur og den rigeste Blomstervegetation, ja, den breder sig helt ind i Skoven, denne forunderlige Skov af Avnbøg, Lind, El, Navr, Fyr, Ædelgran og gamle knudrede Ege hvor Ved-

bend kravler ad Stammerne, og Kaprifolierne hænger som duftende Ranker fra Grenene, med Ener, Brombær og Hindbærkrat vekslende med Røn og Fjeldribs. Det er som et Stykke Urskov, et Ensomhedens og Stilhedens Land. For Botanikere og Insektsamlere er Ulfshale et Eldorado, og for den, der søger ud for at finde Naturen i al sin uberørte og storladne Stilhed, er Ulfshale et Paradis. Den brede Sandstrand med sine lune Klitter er det skønneste Badested, og Urskovens lønlige duftfyldte Stier lokker med sin uendelige Fred.

Du groed af Havet, mens Tiderne gik,
 du ensomme, fredfulde Strand,
 de stivnede Bølger, der Skovkrone fik,
 dit Bregne- og Enebærland.
 De græsgrønne Tæpper har hyllet sig ømt
 om Strandskyllets flintfyldte Lag.
 Naturen har plantet og digtet og drømt
 i Farver og Formernes Drag.

 Det er, som Naturaanden fredlyst har Hjem
 paa Enernes vejløse Mark,
 i Lyngslettens Øde, bag Egenes Gem,
 i Ulfshales Eventyrpark.

Fra Spidsen af Ulfshale kan man blive færgen over til *Nyord*. Skønt det er nu at tage Munden for fuld. For naar Fiskeren har passeret det dybe Ulfshaleløb, kan han ikke naa længere. Saa lavt er Vandet. Man kommer saa til at vade Resten af Vejen og saa se at finde det rette Sted mellem Sivene til at komme i Land. *Nyord* er ligesom pløjet ud af Ulfshale. Over hele Øst-siden af Øen møder vi igen Billedet af de aabne, flade Marskstrækninger.

Skovvej i Ulfshale. HÆRSTEN FOT.

Kun mod Vest løfter Landet sig som Bakker og Brinker mod Kysten, og her ligger *Nyord* By med sin lille Dukkehavn. Herovre lever man som i en lille Verden for sig selv. Det er et lukket og et ensomt Land, og Øens ejendommelige Beboere — Navnene kunde tyde paa hollandske eller frisiske Indvandrere — har ikke brudt sig om at blande sig med andre.

„Nordboerne“, som de kalder sig, skulde nok holde sig fri for fremmed Indblanding. De var en Race for sig og var ikke altid saa lette at have med at gøre. Morten Reenberg klagede over „den grove offentlige Forargelse, som det ugudelige Folk paa *Nyords* Ø forhærder sig i, især med Drik og Sabbatens Overtrædelse“. Skippere og Lodser blev de derude, og selv de, der skulde være Gaardmænd, skulde prøve Søen først. Sømandens Væsen og Natur præger dem alle.

— — —

Fra Mølleporten gaar Strømmen om Sommeren mod Øst. Saa yndefuldt snor Vejen sig gennem hyggelige Landsbyer med ældgamle Kirker. Hylden hælder ud over Havernes Hegn, og Solstrefjene lyser mellem Frugttræerne over Plænerne i de gamle Landsbyhaver.

Fra Ulfshale.

C. L. FOT.

Først passeres *Kjeldby* med Møns ældste Kirke, viet St. Andreas og værd at se for sin sjældne Rigdom af Kalkmalerier over de sengotiske Hvælvinger.

Højt og synlig viden om over Hav og Land ligger *Elmelundes* hvide Kirke. En Banke tæt ved Kirken taler om *Elmelunde Slot*. Her sad Absalon paa Udkig, og her har senere Corfitz Ulfeld siddet som Lensherre fra 1634—37 og nydt Hvedebrødsdagene med Leonore Christine. Den Interesse, Ulfeld nærrede for Egnen, taler Kirkens rige Inventar om den Dag i Dag. Altertavlen og Prækestolen i *Elmelunde Kirke* med det rige Billedskærerarbejde, de ægte gamle Lasurfarver i rødt og grønt, malede paa Sølv og med ægte Guldbaldyring, er med Rette blevet berømt. Billedskæreren *Jørgen Ringnis* fortjener at blive husket.

Landet sænker sig ned mod *Borre*.

Hvem skulde tro, at vi her staar ved Møns gamle Hovedby, der engang var en betydelig middelalderlig Købstad. Dens Skæbne har været den samme som for *Slangerup* i Nordsjælland. Nu er kun den store Købstadskirke tilbage af svunden Tids Herlighed. Endnu, saa sent som i 1648, stadfæstedes *Borre Købstadsret*, men da var Retten kun en Navneværdi. At Stedet i gammel Tid har været befæstet, siger

Fra Nyord.

C. L. FOT.

Navnet os. Man fandt i sin Tid i Præstegaardshaven Pæle-
rester fra Havnens Bolværk. Ja, dengang var Høje Møn
en Ø. Sundet skar sig ind mod Borre baade fra Nord og
Syd. Her har Fiskerskuderne stævnet ind med den rige
Sildefangst. Men Sildestimerne blev borte, og Lybækkerne
kom, gentagne Gange, paa Plyndringstog, sidst i 1510. Mens
Byens agtværdige Borgere nød deres Rostockerøl hos Bryg-
ger Saxe, meldtes der, at Lybækkerne var paa Vej ind og
havde stukket Ild paa ude ved Søbjerg, Borgbanken, som
endnu ses ude i Mosen. Søbjergjættens Magt havde altsaa
ikke været stærk nok til at forhindre det. Byen og Kirken
blev afbrændt; men i 1513—14 maatte Lybækkerne som Bod
bygge en ny Kirke. Det er den, der staar endnu. Alt imens
svang Stege sig op og tog Magten fra Borre, og da Havet saa
til sidst med sine Sandvolde lukkede for Indsejlingen, var
Købstaden dødsdømt. Nu er Borrefjord en Mose; men naar
Taagerne en Sommeraften lægger sig over Engene, stiger
det gamle Billede frem. Da kan Borre godt synes at være en
By ved Søen.

Vejen langs Mosen mod Nord fører os til Herregaarden
Nordfeld. Herregaardslivet er forsvundet. Et stilfuldt Pen-
sionat er nu traadt i Stedet. Vor Tid er ikke disse kønne,

Elmelunde Kirke. HÆRSTEEN FOT.

gamle Gaarde god. I den fornemme Allé, der fører ned til Stranden, rejstes i 1860 af Nordfelds Bønder en Mindestøtte for Grev Danneskjold som Tak for hans Arbejde for Selvejendommenes Fremme, et Vidnesbyrd om det smukke Forhold, der bestod mellem Godsejer og Bønder. Der ligger et Vrag ude ved Kysten. Stormslidte og hærgede løfter Bøgene sig over Brinken. Men henrivende kan her være en stille Sommerdag, naar Blikket kan

naa helt over til Stevns. Fra Borre Sænkningen begynder Landet at stige mod Øst, et stort og prægtigt Landskabsbillede kronet af Skovens kraftigt svungne Linier og Former, der hyllet i blaalig Soldis lukker for og gemmer Klintens Dejlighed.

Paa Bakkerne med aabent Udsyn over Landet ligger Oldtidsminderne, knejsende stolt over Landskabet, *Sømarkdysen* for Eks., der taler om, hvordan de gamle Stenalderfolk har forstaaet at sætte deres Mindesmærke.

En Kæmpehøj i korngrønt Land
 med Udsigt over Mark og Strand!
 Jeg ved ej, Danmark, bedre Sted
 at dvæle paa i Søndagsfred
 og hvile mine Tanker.
 En Kæmpehøj med mosgraa Sten
 og Tjørnens blomsterhvide Gren
 og Hybenrosers Ranker!
 Du vidner stolt og stærkt og rigt
 paa vore runde Banker.

Magleby med Møns næstældste Kirke, mærkelig ved, at Koret har samme Højde som den øvrige Del af Kirken og

ved sit Tvillingtaarn, hvis øverste Del ved en dobbelt Mur fra Øst til Vest har været delt i to Dele med en Klokke i hver og to pyramideformede Tage. Et Sagn fortæller om to Søstre, der byggede hver sin Halvdel af Kirken. Præstegaarden er yndig med sin fredfyldte Hygge og sine kaglende Høns, en Stemning og en Romantik, som gør den til en Type paa de gamle danske Præstegaarde.

Elmelunde Kirke. HÆRSTEEN FOT.

Nede mod Syd i Sognet ligger Landsbyen

Mandemark. Vil man forstaa den gamle Landsbystemning fra Tiden før Udskiftningen, giver Mandemark Stof maaske mere end nogen anden Landsby i Danmark. Kik ind i de gamle Gaarde, hvor Hønsene blunder i Middagssolen. Det er, som Poesien kommer en i Møde derinde fra. Men alt er saa uendelig faldefærdigt. Der er mange af Gaardene, som man neppe skulde tro kunde staa for en Storm. Her har gammel Bondesæd og Tankegang endnu sit stille Liv.

Klintholm er den eneste af Møns Herregaarde, som gør et solidt og velfunderet Indtryk. Godset har siden 1798 været i Slægten Scavenius' Eje.

Under Klintholm hører ogsaa *Klintholm Havn* paa Sydkysten. Det er ikke ualmindeligt om Sommeren at se de tyske Turistdampere lægge til her. Tyskerne forstaar ogsaa at udnytte de danske Turistværdier.

Forunderligt, at Naturen paa saa lille et Omraade kan veksle som her paa Møn. Se nu omkring *Busene*, hvor mægtige Bakker taarner sig op og giver Landet en hel jysk Karakter.

Fra Busene lukker Klinteskoven sig om os. Under susende

*Parti fra Pomlerende med Lilleskov og Stubberophave
ved Møns Nordkyst.*

HÆRSTEN FOT.

Kæmpegraner arbejder vi os op gennem *Bjergenc*, som denne Del af Skoven kaldes, snublende og klatrende op til *Kongsbjerg* for at se ud over Toppen paa Grankæmperne. Der er en egen Mystik over denne Skov. Er det Sagnene, der spinder os ind i deres Koglerier. Vi ved jo, at vi nu har be-
traadt Opsalkongens, Klintekongens Rige. Endnu rider han om heroppe, og Bønderne har vel ikke helt glemt ved Høst-
tider at lade et Havreneg blive liggende paa Marken til Klintekongen? Eller er det den anelsesfulde Følelse at være Klinten nær, der skaber denne mærkelige Skovstemning? Saa aabner Skoven sig pludselig, og blændende lyser Klintens hvide Pragt mellem Stammerne, løftende sine Kridtvægge ca. 100 m fra Kysten med Himmel og Hav som Baggrund.

Tanken fatter næppe de vældige Kræfter, som her har været virksomme i Tider, der ligger langt bag alle Sagn og Myter, og som har formaaet lidt efter lidt at standse Bølgerne paa deres Veje, at danne Land i Dybet og Sten af Liv.

Lad os prøve at forestille os, hvad det er, der er sket, da Møns Klint er blevet til.

Parti fra Højemoen.

HARSTEEN FOT.

Det er en almindelig Tro, at den voldsomme Opskruning og Sammenstuvning af Kridtet skyldtes det mægtige Tryk, som Istidens Gletschere har øvet; men dette er ikke rigtigt. Klinten er af langt yngre Oprindelse. Først blev det store Bakkeland bag Klinten formet. Voldsomme vulkanske Kræfter dybt nede i Jordskorpen har sat sig i Bevægelse og frembragt de store Forstyrrelser af Overfladen. Dette er sket længe efter Istidens Ophør, endda efter at Landet er blevet klædt af Skov. Istidsaflejringerne er sket hen over det nogenlunde vandret liggende Kridt. Saa er Forstyrrelserne begyndt. Et stærkt Tryk baade fra Syd og Nord har skubbet Kridtet op i vældige Flager, den ene over den anden. Omkring Maglevandsfaldet er de to Kræfter mødtes. Her ser vi ved Dronningestolen Klinten skudt op i sin største Højde.

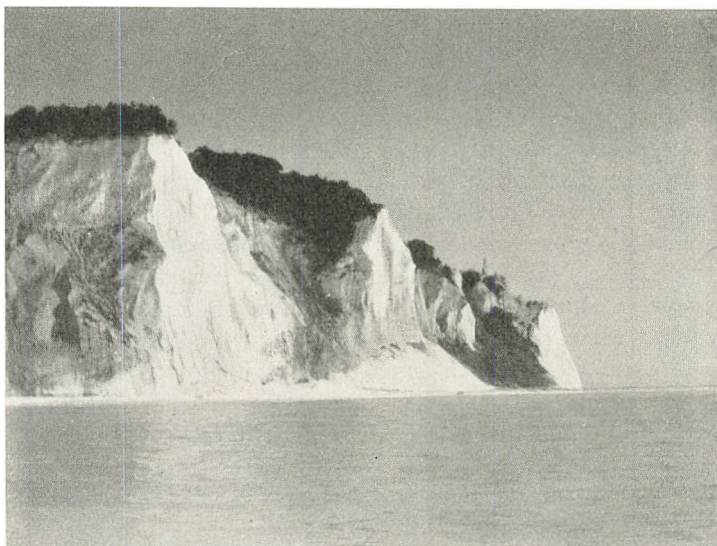
Inde i Klinteskoven kan vi maaske aller tydeligst følge hele Terrænets Opbygning. De aflange Bakkekamme er de afbrudte Ender af de enkelte opskudte Kridtflager, og undersøger vi Jordlagene i Dalene, „Faldene“, som de kaldes, mellem disse Bakkekamme, vil vi finde alle Istidsaflejringerens Lag. Og ser vi paa Terrænet bag Skoven mod Vest, vil vi op-

Fra Mandemark.

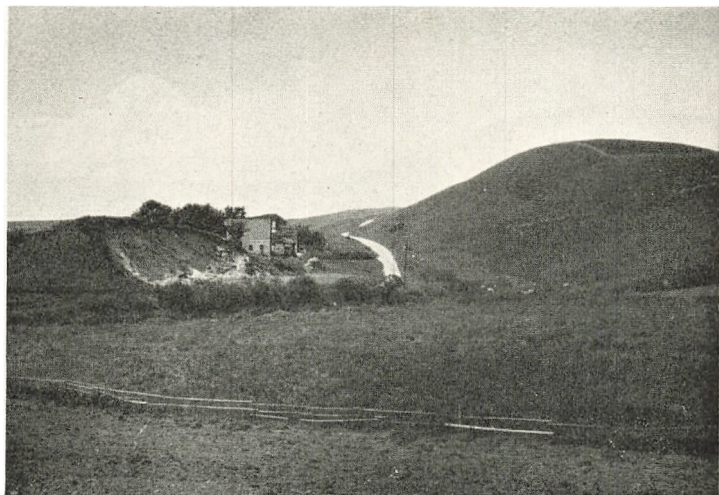
C. L. FOT.

dage, at Faldene og Bakkekammene fortsætter sig i Dale og Bakker, hvis Kamme aldrig har været afslebet eller afrundet af senere Tidens Morænedannelser.

Lille- og Store-Støjlebjerg med Sommer-piret i Baggrunden.

HERSTEEN FOT.

Bakkerne ved Busene.

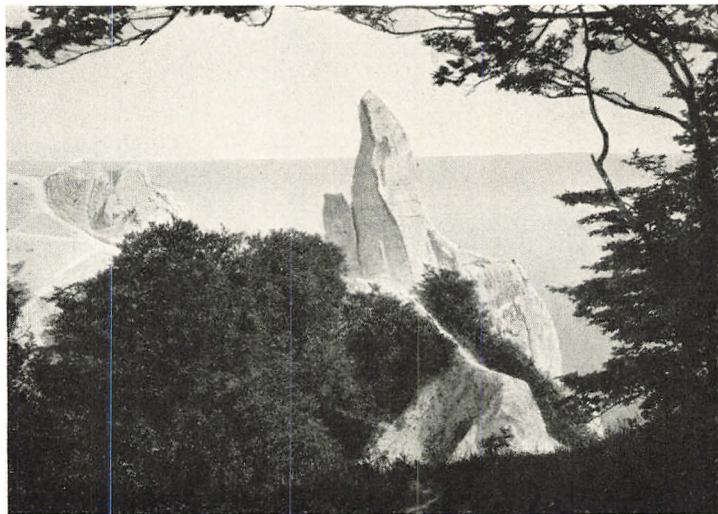
C. L. FOT.

Aborrebjerget, det højeste Punkt herude, naar en Højde af 143 m, og selve Dalene er oppe ved Højden paa 90—100 m. Derfor er en Vandring over dette Terræn fra Syd til Nord

Græderens.

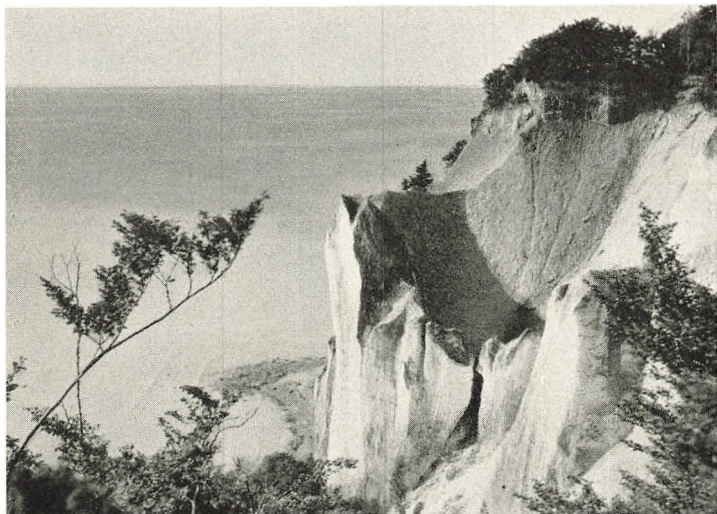
ENERET C. M. NIELSEN

„Sommerspiret“.

C. L. FOT.

saa besværlig, op ad stejle Skraaninger og ned i dybe Sænkninger, hvorimod Vandringen fra Øst gennem Faldene mod Vest forekommer ret jævne og magelige. Men det forskellige Tryk fra Syd og Nord spores ogsaa paa anden Maade i Bakkelandets Dannelse. Dalene og Bakkekammene kan enkelte Steder krydse hinanden, saa der dannes store Jordhuller, hvor Bunden senere er sunket i mægtige Dybder. Som Regel er disse „Jordfaldshuller“ tørre; men Vandafløbene kan være tilstoppet, og da dannes der disse dybe Søer i Terrænet, som er saa karakteristiske, *Aborresøen* der ved Sammensmeltning af to Jordfaldshuller er blevet formet som et Ottetal, og *Hunosøen*. Først da Bakkelandet er blevet dannet, er Havet begyndt at forme Klinten. Havet har vasket Brinkerne rene og ladet de Kridtmasser, som efter at være dannet paa Havbunden er skudt i Vejret, komme frem for Lyset. Men Havets Angreb maatte standses. Dette har det selv bevirket ved for Foden af de stejle Kridtvægge at lægge de store Stenbræmmer, som dæmmer op for Havets Vælde. Og saa er andre Kræfter begyndt at virke: Solen, Frost, Regnen og Vinden. Da er de Forvittringer begyndt, som har skabt den nuværende Klints Former, afrundet og glattet, saa

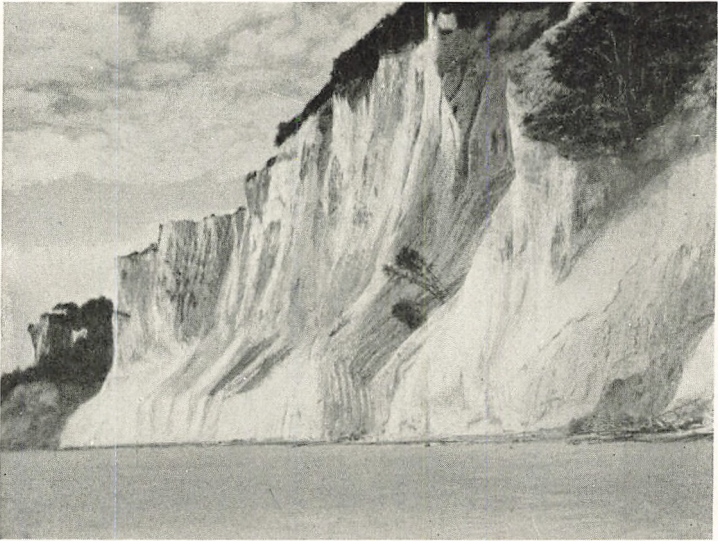
Tragten.

HÆRSTEEN FOT.

der af det oprindelige vilde og barske skabtes et Billede med bløde og yndefulde Linier. De sorte Flintlag, der som Guirlander slynger sig om Kridtvæggene, viser de Linier, efter hvilke Flagerne er skruet op over hinanden.

Inde i Klinteskoven finder vi adskillige Bronzealdergrave, hvorimod ingen fra Stenalderen. Dette taler ogsaa tydeligt nok om, at Omvæltningerne i Naturen her først har fundet Sted efter Stenaldertiden. Saa forstaar vi ogsaa, hvorfor vi paa Ulfshale, der jo, som vi før hørte, blev dannet af Materialet fra Klintedannelsen, ikke finder en eneste Stenaldergrav.

Vi standsede før ved det første stærke Indtryk af Klinten. Kan dette Billede mon i Skønhed overgaas af noget andet Sted i Verden? De hvide Kridtmasser over et Hav, der spiller i alt det Grønnes og Blaas Farvenuancer, *Sommerspirets* lysende Tinde pegende op mod Himmelblaaet og kranset af lyse Bøge, blomstrende Hvidtjørn og vilde Æbletræer! 600 Trin er der ned til Stranden under de hvide Tinder, et Billede saa vældigt, at man føler sig saa uendelig lille stillet over for disse gigantiske Naturkræfters Værk. Møns Klint er uforglemmelig i Solskin, naar Bøgen er sprunget ud. Men

Dronningestolen.

HÆRSTEEN FOT.

endnu stærkere er Indtrykket af en Maaneskinsnat paa Klinten. Jeg har oplevet den korteste og lyseste Sommernat, tilmed ved Fuldmaane. Det var fra *Freuchens Pynt*. Maanen stod klar og gylden over Sommerspiret. Fyrene blinkede fra Rügen, Falsterbo og Stevns. Havet laa blikstille som vugget i Drømme. En straalende oplyst Damper gled forbi langt derude. Man kunde høre Skruen arbejde i Vandet. Aftenrøde og Morgenrøde gled umærkeligt i eet, og Klinterne syntes i det slørede Maanelys dobbelt store og fantastisk hvide. *Dronningestolen* løfter sig 128 m over Havet, bræmmet af Bøge. Et Væld af Løvkupler strækker sig ned langs Siden gennem *Maglevandsfaldet*. Det er blevet sammenlignet med et Slæb, den Dronning værdigt, som efter Sagnene skulde knejse paa sin Trone. Har hun mon siddet deroppe og set Kampen ude paa Havet, da Opsalkongen havde kaldt Kongen paa Stevns til Hjælp for i Fællesskab at drive Kong Grap fra Rügen bort fra Danmarks Kyster? Altid var Møn uindtageligt, saa længe Klintekongen vaagede over Øen. Den Tro har ofte gennem Historien givet Mønboerne Kraft til at staa en Fjende imod.

»Taleren».

ENERET C. H. NIELSEN

De hvide Klintetinder
med lyse Bøges Bræm,
de svimle Afgrundsdybder
med solblaat Hav i Gem.
Et Eventyr i Former,
en Almagts Fantasi,
der stærk og trodsig stormer
vort Syn og Sans forbi.

Det stærke, vilde, stride,
den bløde Yndes Fald,
det drømmedybe blide
i store Skoves Hal.
Og Bølgeskyllets Toner
og Solguld over Sø
er Smykkerne, der kroner
vor rige, fagre Ø.

Den Harmoni mellem de hvide Klinter og de grønne Bøge, der ingen Steder synes saa friske og lyse som her, skaber en uforglemmelig Farvevirkning. Og ingen Steder i Danmark løftes de gamle Ege højere mod Himlen end her, hvor de paa Afgrundens Rand trodser Storm og Hav.

Bilvejen til Storeklint.

HÆRSTEN FOT.

Det hændte ved Vaar, det hændte ved Høst
og ofte ved Midvintertide,
at Folk for vild i den vejløse Skov
med Dalene mørke og side.

Da kunde det hænde, at man i et Syn saa Klintekongens
fortryllende Have.

Skovstien bugter sig fra Storeklint mod Nord, langs Tin-
der og Fald, undertiden med et Sving ind i Skoven, men
oftest i dens Udkant, hvor det ene Klintebillede glider forbi
efter det andet. Her vandrede Chr. Winther, da han paa
Vejen hjem fra Udlandet gjorde Ophold paa Liselund, hvor
forresten ogsaa Thorvaldsen og H. C. Andersen har rejst
sammen. Her fyldte den danske Blæst atter hans Lunger,
saa han begejstret kunde bryde ud i sin Sang: „Vildt flyver
Høg“ :

Her kan jeg frit
aande Luft i min Lunge,
alt her er mit,
og om alt tør jeg sjunge;
vandre i Drømme
stærke og ømme,
høre, hvor Bølgerne runge.

Liselund! Et vemodigt Minde om en skøn og rig Tid, da Kammerherre Calmette skabte Liselund som en fin Hyldest til sin elskede Hustru Elisabeth Iselin i hele den romantiske Tids Aand og Stil.

Romantikken hviler endnu over det lille Eventyrslot. Men herom skal en anden fortælle andetsteds i Bogen.

Jeg fristes ogsaa nu til at lade en anden skildre. Det kan dog ikke gøres kønnere end J. O. Bøving-Petersen har gjort, han, der har forstaaet at forene Videnskabsmanden og Æstetikerens:

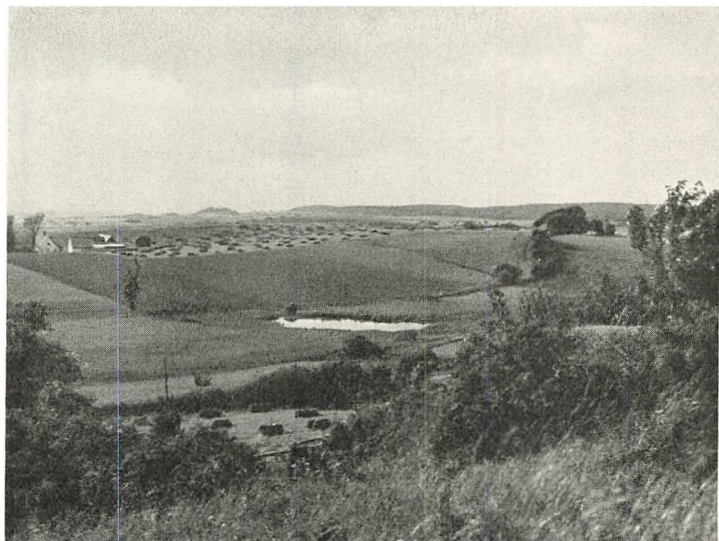
„Fra Liselund begiver vi os sydpaa gennem Skoven og videre op over det høje Bakkedrag, hvorfra *Slotsgavlene* skyder sig frem til Havet. Men forinden vi naar ud af Skoven, maa vi et lille Sidesvip ud for endnu en Gang at nyde Synet af „*Taleren*“ paa Afstand; — thi netop paa Afstand virker dette Syn forunderlig fantastisk paa den nysankomne, der er frisk modtagelig. Nærheden med alle dens smaa Enkeltheder gør Øjet fortroligt med Klinten, ligesom rykker den ned paa Jorden; men paa Afstand svæver den i Luften over Hav og Sky som en hvid Sommersky, overjordisk og fantastisk som et Fata Morgana, og man har svært ved at forestille sig at den virkelig er en fast Masse, at den simpelt hen er noget saa prosaisk som — Skrivekridt!

Med et „Paa Gensyn“! lader vi Klinten svinde bag lukkende Løvværk og gaar ud af Skoven og op over nøgne, sandede, solhede Bakkedrag, hvor store Faareflokke driver om

Fra Klinteskovens.

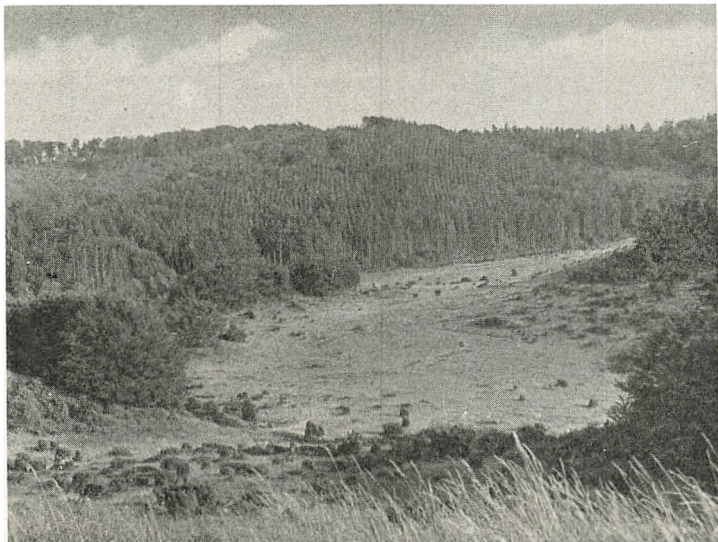
G. L. 1907.

Udsigt over Østmon fra Langbjerg.

HÆRSTEEN FOT.

paa magert Græs, trædende bugtede Stier, som fører ind i tæt Krat af Buske og Dværgtræer, hvis smalle, graaligblege Løv uvilkaarlig leder Tanken hen til Sydens Olivenlunde. „Klintepile“ kalder Beboerne dem, men Sandtidsel er de, hjemmевante blandt Jyllands Klitter. Paa Møns Klint ses de dog hyppig, men intet Sted karakteriserer de Landskabet som paa disse Bakker, hvor deres tornede Grene danner Vagt foran Klintekongens Borg, „Slotsgavlene“. Kun Faarene respekterer ikke Afspærringen, derom vidner Tornenes mange Uldtotter. Sortgrønne Enebærbuske stikker hist og her deres spidse Toppe op mellem det lysegraa Krat; — og kupler Himlen sig solblank over dette Landskab, ligner det et Stykke Italien i Miniaturudgave — Motiv: „Græssende Faareflokke mellem Oliven og Cypreslunde“! Herlig ren stryger Luften forbi heroppe paa de aabne Havbakker, — og vidt er Udsynet: gaar Solen ned over Skovene inde i Landet, da ser man mod Nord og mod Syd derude bag Havet, som hvidner i Aftenskæret, to Lys tændes, slukkes og atter tændes i bestandig Vekslen. Det er Stevns og Rügens Fyr. Saa højt ligger Havets Horisont, set her fra „Langbjerg“, og saa

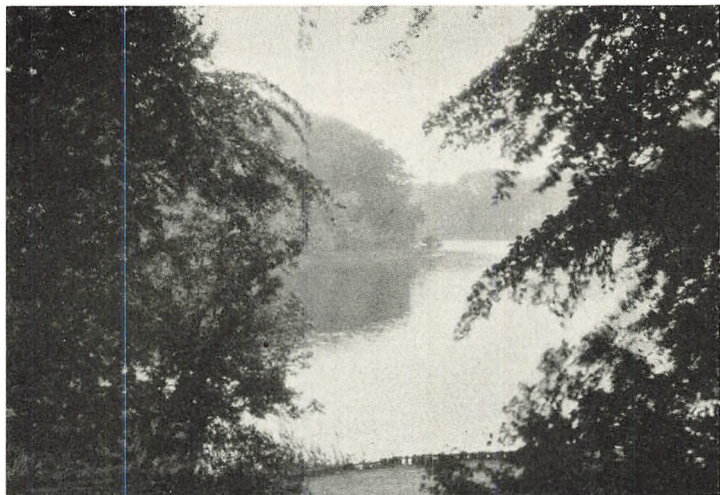

Jydelejet set fra Langbjergtet.

HÆRSTEN FOT.

umærkeligt glider det over i Aftenhimmels blege Dæmring, at de to, hinanden saa fjerne Fyr, virker som to Stjerner oppe i Himmelrummet. Fra vore „italienske“ Bakker kommer vi brat ind i „Jydelejet“, — og lige saa brat „skifter“ Naturen fra „Olivenlunde“ til en ægte dansk Skoveng med en nynnende Bæk. Men alligevel er der noget, der faar det til at risle ned ad Ryggen paa os og ligesom tager Vejret fra os, — thi forude løfter sig nu ud af en Granskovs Mørke „Taleren“, større og vældigere, end vi hidtil saa den. Og blændende hvid, hvis Solen falder paa dens lodrette Vægge. Ja, selv i Maaneskin er den saa hvid, at det kunde gyse i en, hvis man var „spøgelserød“! „Enebærlandet“ kaldtes fra gammel Tid Høje Møn. Her paa disse Steder forstaar vi det. Neppe noget Sted paa Møn har til alle Tider øvet en saadan Tiltrækning paa Mønboerne som Jydelejet, denne herlige Plet, der blev det naturlige Samlingssted, naar Sommeren kaldte til Fest. Her bølgede Fanerne, Sangen og Musikken gennem Jydelejet, og Festens Dag endte paa *Hunosøgaard*.

Der gaar et stille Sus fra Skoven over Hunosøen. Hvisker det om Hunoherren, hvis Borg laa derovre ved Søens Bred,

Hønsøen.

C. L. FOT.

han, hvem Længslerne drog mod Eventyret ude i Verden, og som med en Skare unge Mønboer drog mod Syd til Italien for at hænge sit Skjold ved Roms Porte.

Klangen af Maglebys Kirkeklokker, der ringer Solen ned, jager de sidste Skygger af Sagn og Myter tilbage til de stille Skove.

RØDDINGEKONGENS GRAV, GRØN JÆGERS HØJ OG ANDRE OLDTIDSMINDER ISÆR PAA VESTMØEN

Af Museumsinspektør HANS KJÆR †

Kort efter at Museumsinspektør Hans Kjær havde alleveret Manuskriptet til efterfølgende Artikel, drog han paa Rejse til England og videre til Palæstina, hvor han skulde fortsætte de Udgravningsarbejder, han i de sidste Aar har ledet. I September Maaned blev han angrebet af Dysenteri og blev indlagt paa et Hospital i Jerusalem, hvor han efter faa Dages Sygdom afgik ved Døden.

Gennem en Aarrække har Hans Kjær været en fast Medarbejder ved Turistforeningens Aarbøger, og den danske Turistsags Venner har været glade ved hans Medarbejderskab. Med Tak og Vemod vil man i Turistkredse Landet over læse den efterfølgende Skildring af Oldtidsminder paa Møn og i Sydsjælland, og det vil føles som et Savn, at Forfatteren ikke i Fremtiden vil kunne tælles blandt vore Medarbejdere.

Red.

DER kan i vore Dage kun vanskeligt med uvæbnet Øje ses fra Østersøens nordre til den søndre Kyst. Fra Stubbenkammer paa Rygen skinter man Møens Kridtklinter, men det er „med Solen“. Modsat Vej er det i hvert Fald ikke enhvers Sag at se fra Møen til Arkona eller det stejle Stubbenkammer. Men de tvende Kyster ligger dog ikke fjernere fra hinanden, end at Genbokysten til alle Tider har været indenfor „Interessesfæren“. Vendertogene sydfra og Valdemarstidens Straffeekspeditioner er de stærkeste Vidnesbyrd derom. Men ingenlunde de ældste. Østdanmark, Sjælland og „Sydhavsørne“ er efter vor nuværende Kundskab den Del af det danske Land, hvortil de første Mennesker kom, og Aartusinder senere, i Folkevandringstidens Aarhun-

dreder, spores saa stærke Forbindelser med Sydens Lande, at de nok er komne til os over Østersøen, ikke ad den lange Omvej over den jyske Halvø. Omvendt er det Øernes og da navnlig Sjællands gode Jord, der gennem Oldtidens tidligere Dele skabte den rolige Velstand, som endnu er egen for disse Landsdele.

Paa den Tid, da de første Mennesker vandt sig blivende Opholdspladser paa Sjælland, var Forbindelsen sydover ganske vist lettere end nutildags. Landet og dermed ogsaa Bunden af Østersøen laa, som Geologien har lært os, hævet saa højt over det nuværende Niveau, at der var en bred, landfast Jordbro, ad hvilken Mennesker fra Nordtyskland kunde vinde frem mod de Øer, eller rettere, de Strækninger, der nu er Øer, men den Gang Dele af et Fastlandsdanmark, som vel var ulige mere skovrige end nu, men sikkert allerede da ulige venligere end Meklenborg og Pommern. Ved 5—6000 Aar før vor Tidsregnings Begyndelse opholdt større eller mindre Flokke af Jægere sig paa Holme og flade Landtunger i de lavvandede Søer, der senere blev Moser, ved Lundby, ved Sværdborg, Holmegaard paa Næstved—Vordingborgkanten, ved Mullerup i Slagelseegnen. Maaske var disse gamle Menneskesamfund kun Sommergæster, der jagede Urokse og Elsdyr saa vel som Fyrreskovens mindre Vildt, det løbende og det flyvende, og det var vel for at leve tryggere, at de søgte Ophold paa Steder, der helt eller delvis var skærmede af Vand. Egentlige Boliger har de i hvert Fald næppe dannet sig, — Pælebygninger er hidtil ukendte i Danmark —, og om Vinteropholdssteder vides intet.

Sporadiske er Vidnesbyrderne endnu om disse ældgamle Tider. Først da Landet sænkede sig, og Østersøen blev det store aabne Bassin, findes Tegn paa, at Mennesketallet er blevet betydelig øget. Imidlertid er det paa disse Kanter vanskeligt at finde de gamle Bopladser fra de senere Tider, de berømmelige „Køkkenmøddinger“s Tid, Kronhjortens og Egeskovens Periode, med det milde Klima. Disse Bopladser er jo saa talrige og saa velkendte fra de nordligere Omraader, f. Eks. ved Isefjorden. Men i Syd gik den store Landesænkning videre, og paa Sydsjælland—Møen er Pladserne dækkede af 1 m Vand eller mere. En Plads ved Præstø Fjord er

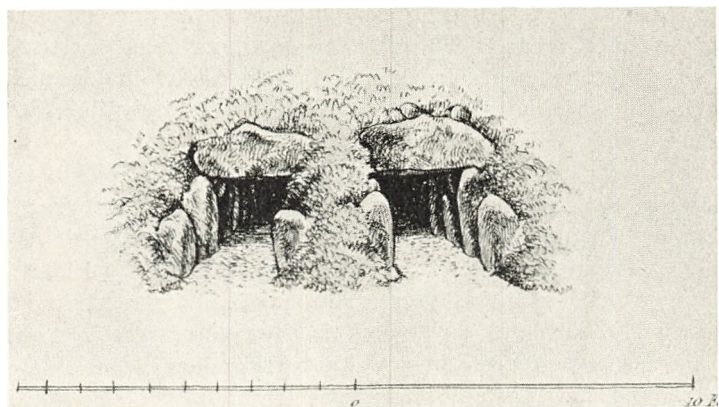

Fig. 1. Dobbeltindgangen til »Røddinggekongens Grav«. (Tegn. af A. P. Madsen).

karakteristisk i saa Henseende. Den er kun tilgængelig ved længere Tids Fralandsvind, som har fremkaldt Lavvande. Af og til høres ogsaa om Stensager, som findes i Strandgrus og følgelig for det meste maa stamme fra nu havdækkede Pladser, hvorfra Bølgeslaget har revet dem løs.

Til Gengæld er der ingen Landsdel, hvor den ældste virkelig fastboende Befolkning har efterladt sig saa prægtige Mindesmærker som paa Vestmøen, og den, som søger lidt bort fra de allermest slagne Landeveje, finder udmærkede Objekter for sin Søgen ogsaa i de tilgrænsende Dele af Sydsjælland. Tillige er det saa, at ikke faa af disse Mindesmærker har en Historie fra nyere Tid. Det er saa forstaaeligt, at vor romantiske Tidsalder, for godt et Aarhundrede siden, netop paa Vestmøen fandt Mindesmærker, der talte til Fantasien, — som man kunde fæste sig ved, udgrave og, naar den stærkt begrænsede reelle Viden ikke slog til, fortolke efter sin Trang til at samle boglig-litterær Overlevering med de synlige Fortidsminder til et tiltrækkende Helhedsbillede. Havde man ved Herregaardene ikke noget egnet Mindesmærke i umiddelbar Nærhed, kunde det hænde, at man selv byggede sig et i Parken, som Kammerherre Calmette gjorde det paa Marienborg: en „Langdysser“, hvis Oprindelse altsaa skyldes den samme Stemning, som skabte „Ønskedyssen“ i Frederiksberg Have, men Dyssen paa Marienborg er unægtelig baade anseligere

og saa god en Gengivelse af et Oldtidsminde, at den endogsaa i Firserne narrede en Fagarkæolog, hvad der ganske vist var *hans* Fejl. Den, som har set en Del reelle Oldtidsmindesmærker, kan ikke undgaa at bemærke, at der er væsentlige Forskelle.

Calmette var Udlænding, født i Portugal, Søn af den hollandske Gesandt *Calmette*, som senere kom til Danmark; 2 Sønner traadte i dansk Tjeneste, og den yngste, *Pierre Antoine Gerhard Bosc de la Calmette*, blev Officer, dansk Statsborger 1777, og 6 Aar senere Amtmand. Faderen havde erhvervet Marienborg, og Sønnen arvede Godset 1781. Det var ham, der som et Led i sit Arbejde for Forskønnelsen af Parken ogsaa lod „Langdyssen“ bygge. Han sluttede sig nær til sit nye Fædreland, og et andet Udtryk for, at han levede med i Datidens Stemninger er Udgravninger af Oldtidsminder i Omegnen, først og fremmest „Røddingekongens Høj“ ved Klekkende, endnu i vore Dage et af de mærkeligste møenske Stenmindesmærker. Udgravningen er foretaget kort før 1800, og der foreligger om Arbejdet en udførlig og paa sin Vis saare fornøjelig Beretning derom af *Johan Paludan*, Præst i „Phanefjord“, i en *Møens Beskrivelse*, udkommet i 1822. *Paludan* har vistnok sine Efterretninger dels fra *Calmette* selv, dels fra Hushovmester *Bergs* Optegnelser. Hans Beretning rummer adskillige Enkeltheder, som maa bero paa autentiske Iagttagelser; derimod er Fortolkningerne væsentlig *Paludans* egne; de er meget fantasifulde. Men de er dog et smukt Minde om den nu for os saa fjerne Tids Tankegang, og Beretningen giver samtidig i sin Helhed saa gode Efterretninger om et Mindesmærke, der i Afbildninger er vandret Verden over, at den fortjener at gengives i passende Uddrag.

Klekkende Høj ligger isoleret sydøst for Røddinge By, forholdsvis højt. Det er en meget stor Høj. *Paludan* siger, at den før Udgravningen var 12 Alen i perpendicular Højde; saa høj er den ikke nu, var den ikke saa overgroet med Tjørn, vilde den i hvert Fald gøre sig stærkt gældende i Landskabet. *Calmette* vilde ikke „gøre underjordiske Erobringer“, som andre havde gjort, og vilde derfor ikke gennemskære Højen; for at bevare den indre Struktur valgte han en anden Frem-

gangsmaade: „Saa snart han var bleven vår tvende paa Kant staaende flade Stene, ret i Højens østligste Punkt, hvilke Aarhundreders Regnslag og Uvejr havde bragt en Smule for Dagen, formodede han længere inde en gammel Begravelse. Udgravningen begyndte med den største Forsigtighed for at gøre alle mulige Opdagelser. Man søgte med Bor, Spade og Hakke at finde Indgang mellem bemeldte Stene, men uden at omstyrte Sidepillerne og afkaste de derpaa hvilende Dækstene var det umuligt at komme igennem, saa stærkt var den formodede Vej til Gravkamret sammenstampet med smaa Stene og Ler“. I vore Dage vilde man alligevel have søgt Adgang gennem de rette Indgange. Men Calmette har anset det for ugørligt og lod derfor Højens nordre Side afgrave lagvis. Saa traf man Dækstenene, „fire $3\frac{1}{2}$ Alen lange, ens brede og mestendels ensdannede Stene, hvilende Side om Side, imod Vesten paa 3, imod Østen paa 2 vældige Granitblokke. Med overordentlig Møje blev den yderste nordlige Dæk- eller Loftsten hævet paa Kant og afstivet, for at man kunde arbejde sig ind under de øvrige“. Foroven i Kamret var der kun Jord. Men da de øverste Lag var førte ud, „gik Arbejderne krumsluttede frem, med afskaarne Skafter paa deres Redskaber“. Der anbragtes Lys og gravedes fremdeles med næsten Nutids Omhu, horisontalt og lagvis i tynde Lag, og Jorden førtes ud til nærmere Undersøgelse. Først $\frac{1}{2}$ m over Bunden begyndte der at komme Menneskeben og Oldsager. Øverst laa et Par Stenknive, forneden et Par „saa kaldte Tordenkiler (Cerauniter), overordentlig skarpt og fint tilhuggede, „staaende med Eggen i Vejret“, samt en Del Menneskeben. Der siges, at Hovedskallerne til Dels endnu var besatte med Haar, hvilket utvivlsomt er en ogsaa i nyere Tid hos Lægfolk almindelig Forveksling med fine Rodtrevler fra Planter! Ind imellem laa sort Jord og en Mængde Lerkarskaar. Paa Kamrets Bund var der et Lag af flade, dels sortbrændte, dels med „en Krideskorpe overdragne“ Flintestene, lagt i rent gult Sand, saa sammenkittede, at det hele Gulv under Brydningen „gik op i store Plader“. „Skade, at det ej blev liggende urørt“ siger Forfatteren med Rette. „Men i det sydvestre Hjørne af Grotten, ret i skarp Vinkel, stod paa en flad Sten en hel, skøn Urne“. — Derefter opdagede man

Fig. 2. Dobbeltindgangen til Klekkende Høj. Imellem de 2 Indgange Fredningsstenen (1925).

i det østre Hjørne, hvor en Sten-Dørkarm lod sig se, den saakaldte hegnede Vej, altsaa Gangen. Ogsaa her fandtes Menneskeben, Urneskaar, et „figureret Spydblade“, samt nogle mer eller mindre itubrækkede Flintknive (hvorved sikkert maa forstaaes simple Flækker). Der siges udtrykkeligt, at der ingen „Kiler“ (Økser) fandtes i Gangen. Gangen var ved 2 Par Sten, „som en Dørkarm“ delt i 2 Afsnit.

Dette var altsaa Undersøgelsen af det ene Kammer. Skildringen er saa anskuelig, at den kunde tjene som Mønster, om den end er kortfattet. I den søndre Ende var Kamret lige afsluttet med 2 glatte, flade Granitsten. Ved at slaa paa dem mente man at spore Hulhed bag dem, og derefter blev Højens søndre Side ligeledes afgravet, og det andet Kammer fremdroges.

Dette Kammer viste ganske lignende Forhold som det nordre, dog var Menneskebenene stærkt søndrede og viste desuden stærke Spor af Brand. Blandt Oldsagerne nævnes atter en hel Urne i et Hjørne, et tveegget Øksehoved af Gnejs (altsaa en Stridsøkse), Knive og Kiler, samt ved Siden af Urnen nogle smaa Stykker Røgelse (∴ Rav) og en Ring af

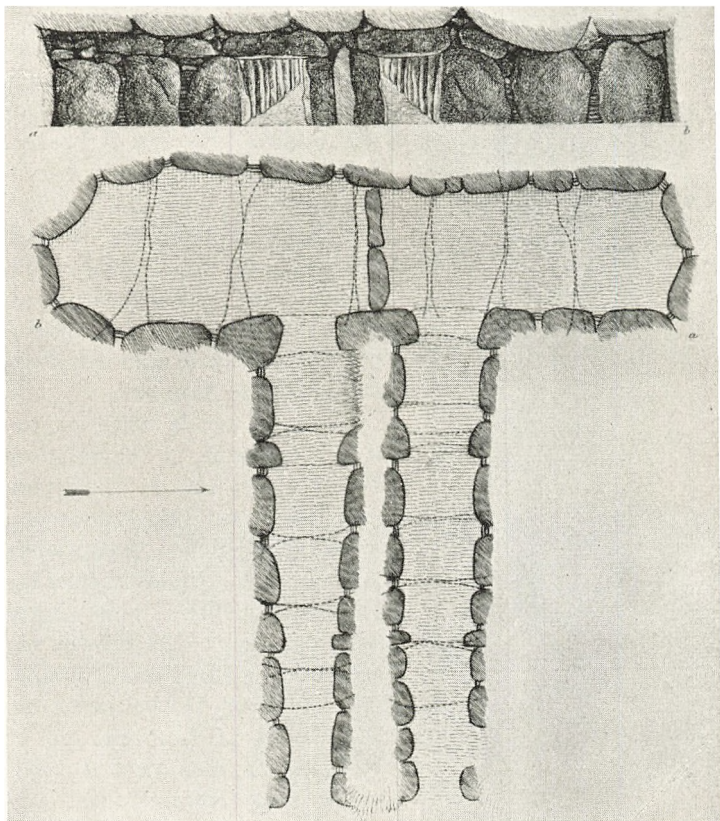

Fig. 3. Snit og Plan af Kamrene i Klekkende Høj.

samme Art. „En akkurat, hel Dørkarm i det nordøstre Hjørne af denne Kæmpestue“ bebudede Gangen. Her fandtes mindst 5 Skeletter, hvoraf 2 mentes at have ligget udstrakte, „og Opsynsmanden mente endog, at de Kind paa Kind havde berørt hinanden, samt at det ene var af et Fruentimmer, hvad Benenes Konstruktion, Runding og finere Dannelse syntes at udvise“. Ogsaa denne Gang var ved Karmsten ligesom inddelt i 3 Afdelinger. Længst ude stod en hel Urne, fyldt med Sand, — atter en rigtig Iagttagelse; Lerkarrene har indeholdt Rejsekost for den Døde og findes derfor nu tomme.

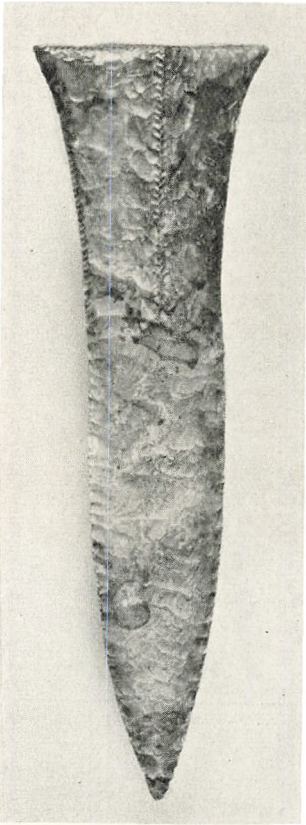

Fig. 4. Flintdolke fra Roddingegraven (1/2).

Af Sager fandtes kun „Knive. Men yderst ude var bag Stenkammeren indfældet en meget smuk Stenplade i Firkant, $1\frac{1}{2}$ Alen, hvorved den ligesom ved en Dør var lukket. „Fjorten Arbejdere brugte netop 8 Dage for at ryddeligøre det hele Rum“.

Saavidt muligt blev derefter det hele bragt i oprindelig Stand. Det har dog senere maattet forbedres en Del, bl. a. ved Anbringelse af en Støtte under en Dæksten i nordre Kammer.

Saaledes var da dette mærkelige Monument, „i den religiøse Form af en uhyre Thorshammer“ bragt for Dagen. Det er i Virkeligheden et enestaaende Anlæg. Der findes adskillige Dobbeltjættestuer, men ingen helt som denne. Det hele er saa aabenbart udført i een Støbning, ikke en rigtig Dobbeltjættestue, hvor hvert af Kamrene er et Hele for sig, men mere et usædvanlig langt Kammer, som ved en Tværvæg er delt i 2, hvert

med sin Gang, og disse ligger nøje Side om Side. At det hele virkelig er eet Anlæg, viser sig blandt andet ved at Karmstene i Gangene staar nøje lige for hinanden. Havde det ene Kammer først været benyttet til Gravlægning, havde dette ikke kunnet gøres. I selve Opbygningen er Ligheden med andre mønske Kamre umiskendelig. Man skulde mene, at Jættestuen staar ret sent i Rækken, hvilket ogsaa synes at bekræftes af Fundene. Største Delen indsendtes til Oldnordisk Museum af Calmettes Søn straks efter Stiftelsen i 1807. Kun enkelte af Sagerne kan endnu identificeres, deraf de 2 særskilt omtalte Lerkar, samt 2 Dolke af Flint, den ene Fig.

Fig. 5. Kong Askers Høj ved Sprove.

4, en stor og smuk „Fiskehaldolk“. Saadanne Dolke hører afgjort til Stenalderens Slutningstid, og det samme gælder andre Sager, der dels endnu kan vises, dels er afbildede hos Paludan. Hele Fundet har været temmelig stort og karakteristisk.

Paludan og med ham Samtiden saa i Jættestuerne Høvdingegrave, og i Dobbeltanlægget en Fostbrodergrav. Man var klar over, at der var gravlagt adskillige, men fortolkede dette saaledes, at det var alle dem, der var faldne i Kampen sammen med Høvdingene, og „efter den havde flere Bersærker besluttet at følge deres Venner, og give saavel Odin som Efterslægten et Eksempel paa uforfærdet Tapperhed. Til den Ende har de bedt den ved Ligbegængelsen nærværende Offerpræst (Blodgothonen) gennembore sig med det højtidelige Spydblod, ligesom Odin selv, for ej at dø den Heltene uværdige Straadød, lod sig saare med Gejrsoddi, d. e. Spidsen af et Spyd, og saaledes tilegnede sig alle i Kamp faldne Heltens Sjæle“. Adskillige af Iagttagelserne fortolkes urigtigt. Naar Flintdolkene ligger øverst, betyder det selvfølgelig, at de er de yngste af Sagerne, men Paludan mener, at det var, fordi

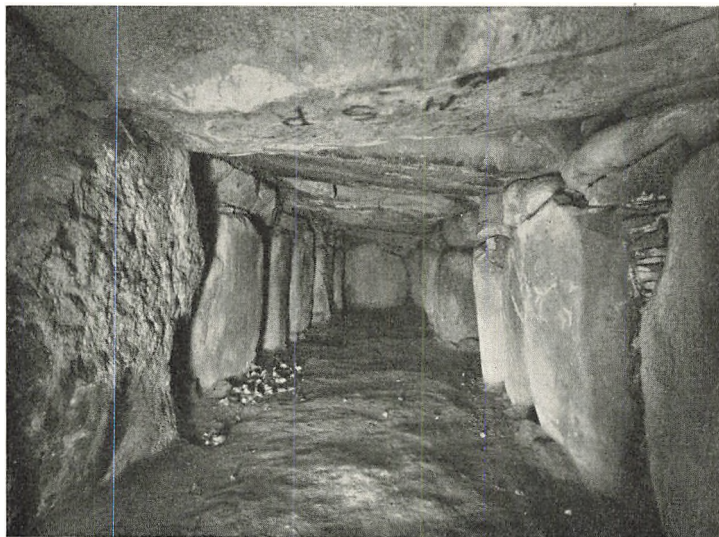

Fig. 6. Kamret i Kong Askers Høj.

de fornemme af de gravlagte laa dybest nede, mens nogle af de højere liggende kunde være ofrede. Dolkene laa der, fordi de havde været benyttede til at aabne Brystet og udtage Hjærtet, for at dette, „Tapperhedens formodentlige Sæde, kunde fortrinsvis ofres i de hellige Luer“. Kvindeskeletterne, som forefandtes, maatte være fra en Skjoldmø eller en Kvinde, som havde fulgt Helten i Døden. Naar flere af Lerkarrene har smaa Huller paa Siden, til Ophængning i en Snor, fortolkes det saaledes: det var for at bære og balancere Karret under Ligprocessionen paa en Gren eller et Spyd; dernæst for ved samme „Snorer“ at fastgøre den paa den høje Parade-pæl eller Æresstøtten, som ved næste Korsvej var den videre bestemt“.

Naar vi nu om Dage ved, at Jættestuerne rummer den fredelige Befolknings Grave, benyttede gennem lange Tider, og at Oldsagerne er Gravudstyr, for Lerkarrenes Vedkommende med Rejsekost, er det let at smile over saadanne fantastiske Tydninger. Man maa dog ikke undervurdere den Betydning, de havde i Samtiden, til at vække og fastholde Interessen for Oldsager og Mindesmærker. Man troede i Oldtidsfund og

Fig. 7. Dyssekammer ved Vollerup, Faneffjord. Vestmøen.

Grave at finde den almindelige, haandgribelige Baggrund for Sagn- og Heltetidens store Skikkelser. I den romantiske Tid havde Nutidens jævne Fortolkninger næppe kunnet gøre sig gældende. — De 2 Kamre er utvivlsomt benyttede til vekselvis Gravlægning. Klekkendehøj bliver saaledes vel ikke Rødingekongens Grav, men er et meget ejendommeligt Vidnesbyrd om vor Stenalderes Kultur henimod dens afsluttende Fase.

Mindesmærket var opført paa Kancelliets Liste over fredlyste Mindesmærker. Dette var dog ikke betryggende; en lovformelig Fredlysning foretoges derfor 1880 af Godsejer P. A. Tutein til Marienborg.

Blandt de vestmøenske Mindesmærker er en anden Jættestue, i „Kong Askers Høj“ ved Sprove en af de anseligste, baade ved sin høje, frie Beliggenhed i Landskabet og sit regelmæssigt byggede, 10 m lange Kammer, samt den 8 m lange Gang, der fra Sydøst fører ind i Kamret. Denne Jættestue blev aabnet lidt senere end Klekkende Høj, 1839. Den var da væsentlig jordfri, og der fandtes kun faa Oldsager og smuldrende Menneskeben. Mulig har den kun været be-

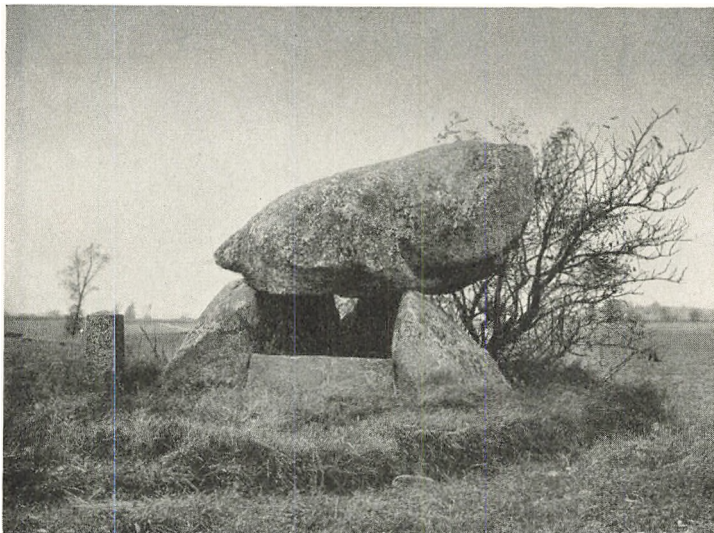

Fig. 8. Dyssekammer ved Vollerup, Fanefjord (ufuldst.).

nyttet en kortere Tid, efter at den var bygget. Et og andet kunde tyde paa, at ogsaa den ligger ret sent i Stenalderen, henimod Bronzealderens Begyndelse ved 1500 f. Kr.

Talrige er Dysserne. Ualmindelig smuk er den i Fig. 7 viste ved Fanefjord, ogsaa ualmindelig godt placeret i Terrænet. Med de svære, regelmæssigt opbyggede Sten minder den endnu om de Klippegrave i fjerne Egne, hvorfra vore Storstensgrave maa have deres Oprindelse, og dette, skønt den ikke hører til de ældste; den viser ved sin Tærskel- eller Dørsten, at den tilhører et Tidsrum, hvor den gentagne Benyttelse var mere almindelig; man havde lært, at det ikke var nødvendigt at bygge Kamrene saaledes, at man hver Gang maatte aftage Dækstenen, og indrettede sig derefter. I øvrigt maa det bemærkes, at der oprindelig har været en lav Høj om hele Kamret; den Skikkelse, hvori det nu fremtræder, er altsaa forsaavidt ikke Oldtidens. Mere af Højen er bevaret ved et andet Kammer ved Fanefjord, Fig. 8, hvor dog Kamret er ufuldstændigt. Dog er det endnu af den oprindelige Type, med aflangt, firsidet Kammer. Paa Geodætisk Instituts Kortblade findes Flertallet af de mønske Mindesmærker opførte, og

Fig. 9. Grøn Jægers Høj.

for de flestes Vedkommende er det let at komme til dem ; ved nogle af dem, der ligger inde i Marker, vil dog den Besøgende gøre vel i forud at søge vedkommende Gaard. Let tilgængelig, lige ved Vejen er et Mindesmærke, der har spillet en noget lignende Rolle som Klekkendehøj, dog paa anden Vis.

Det er „Grøn Jægers Høj“, maaske Danmarks anseligste Langdysse, ogsaa kaldet „Grønnsalen“, eller „Grøn Jægers Høj og Fanes Sal“.

Grøn Jæger er den møenske „vilde Jæger“, Odinsjægeren, og *Fane* hans Kvinde. Fra noget ældre Tid berettes, at Jægeren, „Jeddin“, ved Juletid rider ved Grønvedskoven med Spyd i Haand, men uden Hoved, fulgt af Hunde. Endnu ved 1800 har Sagnet været levende. Paludan fortæller i sin foranævnte Møens Beskrivelse om en gaaende Post, der selv ofte ved Juletid havde mødt Grønjæger, der kom farende paa sin røde Hest, fulgt af 3 Hunde, med en lang Spydstang i Haanden, Odden skinnende som Ild. Han for over i Skoven, hvor der straks opstod vild Alarm, som af et vældigt Slagsmaal, og naar Jægeren kom tilbage, drev Spynet af Blod. Der berettes ogsaa et Vers :

Fig. 10. Grøn Jægers Høj.

Nu hviler Grøn med Fane sin,
som trætted rasken Hjort og Hind.
Tak, Bonde god, din dyre Gud,
nu gaar du trygt ad Sundet ud.

Baade Grøn Jæger og Fane havde nemlig fundet deres Grav i Langdyssen.

Til Grønsalen er knyttet Biskop Fr. Münster's Navn, idet det var ham, der først af Nytidens „Antikvarer“ besøgte dette Mindesmærke og sørgede for, at det blev optaget paa Kancellilisten. Hans Besøg var ikke tilfældigt. Han var selv ivrig Samler, ganske vist især af klassiske Antikviteter, som fandt Plads i Bispegaarden ved Vor Frue Kirke, men ligeledes virksomt interesseret i de danske Oldtidsminder og Medlem af Oldsagskommissionen af 1807, hvis Oprettelse han selv havde foranlediget. Den endelige Fredlysning ved Deklaration fandt Sted i 1831, udstedt af Gaardmand Carsten Nielsen Seie. Desværre ligger Dyssen i vor Tid saa tæt ved et Boelssted, at den gør sig mindre gældende end forhen, ligesom der af og til har været Besværligheder med den effektive Overholdelse af Fredlysningen, et Forhold, der dog i

Fig. 11. Mindesmærke af Runddyssekarakter, ved Kong Askers Høj, Sprove.

nyere Tid synes at have bedret sig, sikkert bl. a., fordi den i højere Grad er blevet Genstand for saavel Besøgende som Omegnens Interesse.

„Grønsalen“ er en mægtig Langdysse, godt 100 m l. og ca. 8 m br. Der er de Dysser, som er betydeligt længere, men faa, der virker saa imponerende. Særlig præges den ved de mange og store, tætstillede Randsten, ofte mere end mands-høje, hvoraf der i Langsiderne endnu er til Stede 72 og 57, i de korte Sider 5 og 3. Endda er en Del Sten borte; det oprindelige Tal maa have været ca. 160! Ligeledes er Jordhøjen indenfor Randkredsen ualmindelig høj, saaledes at Dyssen ogsaa virker stærkt ved sin Masse. Overfladen er jævn, og der ses kun 3 Kamre. Da hele det midterste Stykke er uden Kamre, er det sandsynligt, at der forhen har været flere, der nu er borttagne. Muligt er det dog, at der kan ligge Kamre gemte under Overfladen, idet der ikke ses de Fordybninger, som plejer at betegne Pladsen for borttagne Kamre. Af de nu bevarede ses de 2 henimod den østre Ende. Et af dem kaldes Grøn Jægers Grav; det tredie Kammer er ved Vestenden, Fane's Grav, og har endnu sin store Dæksten.

Det siges, at den giver en syngende Lyd, naar man slaar paa den. — Dækstenene over de østre Kamre manglede allerede ca. 1800. Det vides ikke, hvornaar de er borttagne. Andre Stenmindesmærker er af Calmettes Forgængere paa Marienborg bortførte til en Stenlade.

Klekkende Højen og Grønsalen hører til de Oldtidsmindesmærker, som tidligst blev almindeligt kendte. De har bidraget stærkt til at fremme Interessen for Danmarks jordfaste Minder fra Fortiden.

Men de er kun de mest fremragende af et stort Tal. Kun enkelte kan nævnes her. Ved Kong Askers Høj ligger et aneligt Mindesmærke af Runddyssekarakter. (Fig. 11). Den bedste af denne Art findes paa Lisebjerg ved Aalebækgaard, en anden ved Sømarke. Langdysser er at finde ved Budsemark, 25—30 m l., med et Kammer bevaret, andre ved Sprove, Stubberup Have, i Lilleskov, og malerisk beliggende ved Aalebæk. Jættestuer kan ses ved Sparresminde og ved Nøbbølle nær Stege, med Kamre paa 9—10,5 m Længde. Nøbbøllestuen i „Jordehøj“ blev udgravet 1836. Der fandtes Dele af flere Skeletter, samt Sager af Sten og Ben, Lerkar og Ravsmykker. Endnu skal kun anføres Jættestuen ved Hjelm i Damsholte Sogn, idet denne Udgravning skete ved den „geologisk-antikvariske Komite“, den samme, som førte til Opdagelsen af Køkkenmøddingerne, hvis Tydning dog som bekendt førte til megen og ofte bitter Strid. Trods dette havde dog Samarbejdet mellem Arkæolog og Geolog vist sig saa frugtbringende, at vi i 1853 finder Komiteen ved Hjelm. Der blev dog paa dette Sted ikke meget for Geologen at gøre. Men det er en af de første Udgravninger, ved hvilken Arkæologen medvirkede.

Jættestuen var opdaget Aaret forud. Konsul Hage i Stege, en Mand, hvis Navn ofte træffes i Indberetninger fra den Tid, fik at vide, at der var fundet Menneskeben, Dyreknogler, Stenredskaber og Lerkarskaar i den ene Ende af det store Stenkammer, og det lykkedes ham at faa Arbejdet med Afgravningen standset. Udgravningen foretoges derefter 12.—14. Maj 1853.

Jættestuen ligger paa et højt og frit Sted med vid Udsigt, dækket af sin Høj. Indgangen er nu om Dage besværlig. Man

Fig. 12. Indgangen til Jættestuen ved Hjelm.

maa ned paa alle fire for at komme frem, og ved et Besøg i 1925 erklærede Ejeren, at han overhovedet ikke kunde huske, at nogen havde søgt at komme derind, og han vidste selv ikke, hvordan der egentlig saa ud. Det viste sig dog, at det kun var selve Indgangen, der var snæver. Saa snart man er indenfor det første Stenpar, viser Gangen sig at være baade høj og bred; man kan rette sig halvt op og gaa videre frem. Og selve Kamret er saa interessant, at det er Møjen værd at trænge derind. Den Jorddyng, der spærrer yderst ude, er en Art Lukke, som hindrer Forstyrrelse ved mindre hensynsfulde Besøgere — et desværre ellers ikke ukendt Forhold, der har medført, at de fleste aabne Kamre har maattet forsynes med Lukke.

Sammenlignet med andre mønske Jættestuer gør Hjelmkamret et noget primitivt, mere oprindeligt Indtryk. De store Sten i Siderne gør sig næsten voldsomt gældende, kun hist og her mildnede ved „tør Mur“, Opstabling af flade, tynde Stenfliser i Mellemmrummene mellem de store Sten. En saadan ses i Baggrunden af Billedet Fig. 13; en anden lige i Gangens inderste Del. Men især virker Dækket, Tagdækningens

svære Sten, med primitiv Voldsomhed. Man har aabenbart taget de Sten, som var at faa, uden smaaligt Hensyn til, om der blev jævnt Dække. Navnlig den svære Sten midt i Billedet hænger ned under de andre; bag den er der lige saa højt som foran. Højden er saaledes, at man (knebent) kan gaa oprejst.

Dette kunde dog Worsaae-Steenstrup ikke faa noget Indtryk af lige straks. Ejeren havde begyndt at opgrave Jorden saavel fra Indgangen som fra den ene Ende af Kamret og herved gjort de oven anførte Fund. Men den allerstørste Del af Kamret var endnu fyldt med Jord næsten lige til Dækstenene, højst med 2 Kvarters aabent Rum, „hvilken Jord vi maatte lade udrense“, skriver Worsaae, noget forfærdende for en Nutids Forsker. En Del af selve Bundlaget var saa haardt, at det maatte hugges op, hvorved der naturligvis skete en Del Fortræd, navnlig paa Skeletdelene. Der blev da heller ikke gjort ret mange Iagttagelser af Værdi. Man mente at finde Skeletrester af mindst 15 Individuer. Der fremkom ogsaa en Del Oldsager, Flintflækker, Ravperler, Lerkarskaar osv. — Kamret er 8,8 m l., med 19 svære Bæresten og 6 Dæksten. Det er altsaa ikke af de største. Men „Stenblokkene, som danner Loftet til Jættestuen, — — er saa nøjagtig anbragte ovenpaa Sidestenene, at man virkelig ved Betragtningen deraf maa finde det ganske naturligt, at tillægge de kæmpestærke Jætter og ikke Mennesker Opførelsen af disse Gravstuer“.

I F. Bojsen's „Af Møens Historie, I, Den forhistoriske Tid“, redegøres summarisk for hvert af de enkelte Oldtidsmindesmærker og for de Fund, der er fremdragne fra dem, som er udgravede i nyere Tid, saaledes at der dog gennem Fundet er kommet nogen Kundskab, selv om Mindesmærket er borte. Det være sagt en Gang for alle, at det er meget begrænset, hvad der kan opnaas af øget Kundskab gennem Højjudgravninger; derimod er det landskabelige Tab ret sikkert. Flertallet af de Mindesmærker, som nu gør sig gældende i Landskabet, er ogsaa paa Møen fredlyste. I det hele er der paavist af Stenmindesmærker ca. 5 Runddysser, 45 Langdysser, hvortil kommer 25 fritstaaende Kamre, der for største Delen repræsenterer Langdysser, hvis ydre Dele i

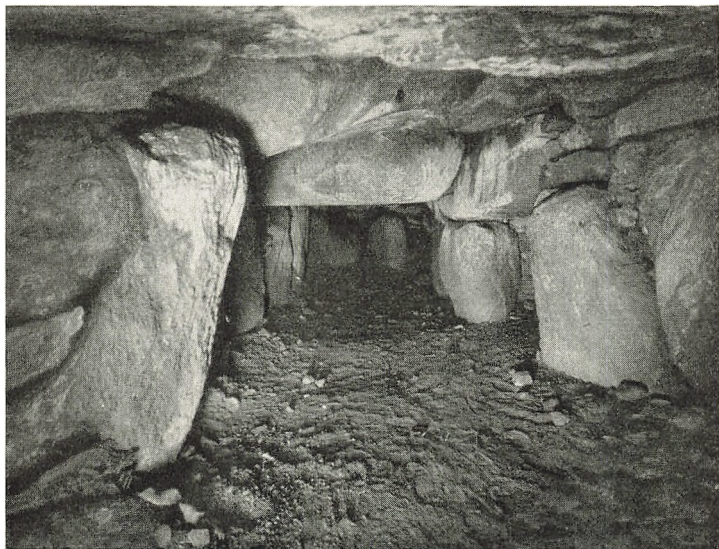

Fig. 13. Kamret i Hjelms Jættestue.

ældre Tid er borttagne, samt 20 Jættestuer. Flere kan endnu være gemte i en og anden af de ca. 400 Høje, hvoraf om ved Halvdelen endnu er til Stede, men de fleste af disse er dog sikkert fra Bronzealderen. Hvorledes de i det enkelte fordeleger sig, fremgaar særdeles anskueligt af et Oversigtskort i Bojsens Bog. Baade Sten- og Bronzealderens Mindesmærker ligger ret jævnt over hele Øen, idet dog Vestlandet, som allerede anført, ejer de mest fremtrædende Dysser og Jættestuer. Der kan sikkert fra Mindesmærkerne sluttes, at Øens Befolkning i Oldtidens ældre Afsnit har været baade talmæssigt og kvalitetsmæssigt fremtrædende; det var jo Agerbrugets Tidsafsnit, og den gode Jord har sikkert her som paa Sjælland allerede ydet det primitive Landbrug et saadant Udbytte, at Befolkningen kunde hævde sig, selv om Oldsagsfundene ikke er særlig fremragende. Derimod tyder de faa Fund, der kendes fra senere Perioder, den romerske Tid og Folkevandringstiden saa vel som Vikingetiden stærkere i denne Retning. Det er næppe tilfældigt, at et af de skønneste Bronzekar, der haves fra ældre Jernalder, et spandformet Bronzekar, sikkert syditaliensk, kampansk Arbejde, er fun-

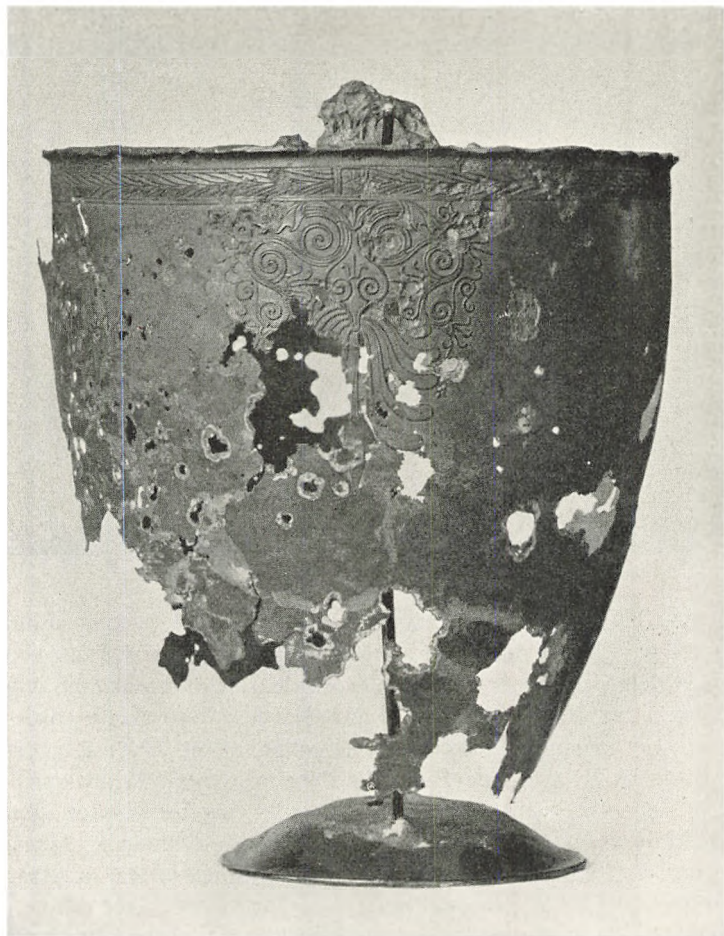

Fig. 14. Kampansk Bronzespand fra Kjeldby.

det ved Kjeldby. Den er prydet med en sjældent skøn Palmet i lavt Relief og er et af de skønneste Kar, der er fremdraget fra vor Oldtid. Sammen med et lille Tal af yngre importerede Genstande af sydlandsk Herkomst maa den ses som et Tegn paa Handelsforbindelser sydefter, og altsaa ogsaa paa de gamle Møenboers Lyst og Evne til at skaffe sig skønne Brugsgenstande. Fra Vikingetiden er et stort Sølvfund ved Mandemark, bl. a. med en Thorshammer, og i selve Strand-

Fig. 15. Høj ved Roholte, Faxe Herred.

kanten ved Skansegaarden i Mandemark er der fundet tre smukke Guldarmringe, paa et Sted, der forhen var Mose, men nu strækker sig ud i den sænkede Strand. Derimod kendes ingen Runestene fra Møen. En almindelig Forestilling om Øens Stade i Kulturudviklingen giver Møens Museum i Stege.

Efter at der er talt saa udførligt om Møen, kan de tilgrænsende Egne af Sjælland omtales forholdsvis kort. Stenalderens Mindesmærker fordeler sig ujævnt, sikkert fordi visse Egne i disse fjerne Tider bar mere Skov og mindre af Agerland end i vor Tid, ligesom Søer og Vandløb har virket til, at Befolkningen har bredt sig mere som Bække, der hver søger sit Løb, end som en jævn fælles Strøm. Der er dog adskilligt tilbage, inden netop disse Forhold er retteligt tydede. Mindesmærkernes Fraværelse er ikke altid noget sikkert Tegn paa, at en Egn ingen Befolkning havde. For Stevns og Faxe Herreders Vedkommende er det saaledes, at der kun findes faa Mindesmærker, men alene paa Søholm Gaard er der opsamlet over 10,000 Stenredskaber. Hele dette Forhold trænger til en ny og indgribende Behandling. — Men ogsaa i de sydlige Dele af Sjælland er der Mindesmærker at

finde, som er et Besøg værd. Nævnes kan rent eksempelvis Jættestuen ved Ammendrup, i „Rishøj“, i Allerslev Sogn, mellem Lekkende og Jungshoved, et Mindesmærke, der fuldt vel kan kappes med de møenske baade i Anselighed og ved sin omhyggelige Udførelse. Dette Mindesmærke har for Forfatteren af denne Fremstilling den særlige Tiltrækning, at dens Fredlysning, i 1908, ved Gaardejer Niels Larsen, skete ved en af de smukkeste af de mange Fredningsforhandlinger, hvori han har deltaget. Den sluttede med, at han, uden noget forudgaaende Krav fra Ejeren, kunde tilsige denne Nationalmuseets Anerkendelsesbæger i Sølv som Mindegave. Gamle Pastor Mygind, der var med for ligesom at indføre mig hos Niels Larsen og i den Anledning havde maattet forlade sin elskede Frugthave, kunde nøjes med at være tavs Bisidder ved Akten. Efter saadanne Erfaringer maa man styrkes i sin Tro paa, at man hos den danske Bonde, naar man kommer til ham uden Loven i Haand, er mere velkommen og udretter mere i saadanne Sager, hvor det virkelig drejer sig om et Mindesmærke, hvis almene Værdi kan gøres gældende, end ved Forsøg paa den af mange i Nutiden ønskede Tvangsfredning. Jættestuen havde for øvrigt længe været kendt. Den opdagedes allerede 1816, som sædvanlig ved at man ovenfra trængte ned i Kamret. Man saa derefter Gangen indefra. For dens Yderende forefandtes endnu en stor Stenplade, hvormed Indgangen var blevet afspærret, da Stuen sidste Gang i Oldtiden blev benyttet til Gravlægning. Oldsagsfundet, bl. a. 2 Flintdolke, tyder paa, at denne sidste Benyttelse ligger sent i Stenalderen, altsaa henimod 1500 f. Kr. Fra Udgravningen til Jorderne bortsolgtes, havde Mindesmærket været holdt fredet under Nysø, opr. ved Baron H. Stampe. Desværre ligger Jættestuen lidt afsides for Besøg.

Skulde der nævnes en enkelt Egn, hvor Besøgeren vil kunne finde et stort Tal af Mindesmærker af forskellig Art, maatte det blive Partiet om Tjustrup—Bavelse Sø. I hele Tybjerg Herred, der er undersøgt i ny Tid, er paavist ca. 400 Oldtidsmindesmærker. Langt rigere er dog Baarse Herred, Egnen øst for Linien Vordingborg—Gissselfeldt, hvor der er opført paa de arkæologiske Kort ikke mindre end 760 Punkter, deraf 77 Langdysser (55 bevarede), 35 Jættestuer

Fig. 16. Rundbysse ved Herluftille.

(31), en halv Snes Dyssekamre og ca. 50 Stengrave af mere ubestemt Karakter! Det ses ogsaa af dette Tal, at der ikke i denne Fremstilling kan tales om mere end ganske faa af det hele Antal. Ujævnheden i Fordelingen fremgaar af et Forhold som den relative Fattigdom i Hammer Herred, ve-

Fig. 17. Stavnhøj, Vester Egede.

sten for, der kun har ca. 50. Fra dette Herred bør nævnes et særlig mærkeligt Fund fra en „Hellekiste“, Stenalderens sidste Storstenstype, ved Over Vindinge, øst for Klarskov. Der fandtes bl. a. Hoftepartiet af en ældre Mand, 50—60 Aar. I Hoftebenet sad endnu Odden af en Bronzespydspids, hvormed han en Gang, adskillige Aar før sin Død, er blevet saaret. Heri kunde ligge Stof til en Fantasi om Stenaldermanden, der til sit Uheld mødte den nye Metalkultur i en udpræget fjendtlig Form, men dog til Slut fandt Hvile i sine Fædres Gravkammer. Ret beset viser det dog næppe mere end en Bekræftelse paa Rigtigheden af den Tidsfølge for Stengravenes Rækkefølge, som Arkæologien har opstillet. En lignende Hellekiste fandtes i øvrigt lige ved; begge er antagelig ikke mere at se.

De talrige Høje, der ikke blot i større Tal forefindes i Skovene, men ogsaa paa frit Felt, tilhører utvivlsomt Bronzealderen, og ikke faa er de Fund, som bekræfter det foran anførte, at den gode sjællandske Jord til alle Tider har givet sine Dyrkere et Udbytte, der tillod dem i høj Grad at „følge med“, ogsaa i Luksus. „Trushøj“ i Skallerup var en meget stor Høj, 7—8 m over Jordfladen. Den dækkede en Central-

Fig. 18. Blaa Glasskaal fra Varpelev.

grav med Mandsudstyr, først og fremmest Sværdet, dernæst Toiletgenstande, samt en værdifuld Armring af Guld. Men dernæst det mærkeligste af det hele, en stor Vinblandingskumme af Bronze, anbragt paa Hjul. I Syden kunde det hænde, at man lod Vinen køre Bordet rundt i en saadan Kumme. I Norden blev den til sidst Gemme for Ejermandens brændte Ben fra Ligbaalet. Den er for Arkæologen et Hjælpemiddel til Tidsbestemmelse, idet den i Syden tilhører 9. Aarhundrede f. Kr. Heroppe kan den næppe sættes mere end 50—100 Aar senere.

Det vilde dog være urigtigt, hvis man af et saadant Fund vilde slutte noget om det almindelige Kulturtrin. Det har sikkert i det store og hele været Bondens. Vi ved nu, at Bonden ved vor Tidsregnings Begyndelse i hvert Fald i Thy levede i større Landsbyer, hvis Huse var det enkelte Bolssted, med Folk og Fæ under samme Tag. Og paa Sjælland var det næppe meget anderledes. Noget senere i Tid ligger Folkevandringsperioden. Da havde Sydøstsjælland utvivlsomt en baade livlig og velstaaende Befolkning. Valløby, Himlingøje, Varpelev er Steder, hvor der er gjort rige Gravfund fra den Tid. De viser en paafaldende Blanding. Der har hos Befolkningen været kostbare og i og for sig udmærkede sydlandske Importvarer, som Fig. 18, en blaa Glasskaal med Sølvindfatning og græsk Indskrift: EYTYXΩC, „Lykke til“ men fra samme Egn er Sølvbægere som Fig. 19, der viser det samtidige hjemlige Arbejdes ubehjælpsomme Forsøg paa

Fig. 19. Sølvægere fra Hintholm.

at efterligne fremmed Reliefkunst. Men at Forbindelsen syd-
 efter var livlig, fremgaar af, at selv en Skaal af brændt Ler,
 ganske vist et fornemt Stykke, en „samisk“ Skaal med Frem-
 stillinger i lavt Relief, men dog et skrøbeligt Stykke, fandt
 Vej herop, og selv en romersk Skik som at medgive den
 Døde en Karonsmønt kendes i nogle Tilfælde. Ogsaa saare
 skrøbelige Glaskar fandt Vejen til Østsjællands Bønder. Det
 var sikkert de provinsialromerske Grænsebyer, der drev denne
 Handel.

Vi maa vist til i nogen Grad at revidere vore Forestillinger
 om vor egen Indsats i Oldtidens Kunsthåndværk. Men det
 er jo kun at give Tingene deres rette Plads at vise, i hvor

Fig. 20. Provinsialromersk Glashæger med
 malede Figurer. Nordrup.

høj Grad vi eller dog de
 Mennesker, vi med fuld
 Ret kalder vore Fædre,
 var afhængige af Forbin-
 delserne udadtil. Vort
 Klima kræver sin Mand
 saa temmelig helt, om
 det skal yde ham Livs-
 ophold. Der bliver under
 primitive Forhold, som
 det mere og mere bliver
 tydeligt, at vi maa regne
 med, at der kun bliver
 liden Tid til Udøvelse af
 Kunsthåndværk i ori-

Fig. 21. Ellehøj, Stevns.

ginal Form. Det er des mere til Ære for den gamle, danske Bonde, at han evnede at skaffe sig de nødvendige Impulser udefra. Det er Historien om den velspækkede Tegnebog under Vadmelskoften om igen. Men ogsaa om Lyst til det, som gør Livet skønnere. Det ses ikke blot i Forkærligheden for det fremmede, men lige saa stærkt i det særlige Udtryk, som Mindesmærkerne repræsenterer, i skiftende Form, gennem skiftende Tider. Omhu i det enkelte, Rejsning og Holdning i det større, som skaber det Mindesmærke, om hvis Værd ret beset ingen tvivler.

Og det er ikke blot vor Tids Stemning overfor Oldtidens Mindesmærker. Meget af den Tro og „Overtro“, som knytter sig til Mindesmærkerne fra vor Oldtid, er i Virkeligheden ogsaa en Fortidsarv, som først nu er ved at tabes, men i lange Tider har virket berigende paa Liv og Digtning. „Ellehøj“ i Stevns har i det mindste givet Navnet til Heibergs Skuespil.

Og selv i Nytiden kommer „Glimt fra Oldtids Dage“ af og til paa rette Sted, som da Hyrdedrengen ved Hellested slog til Maals efter en „Skorsten“, han havde faaet lavet sig til

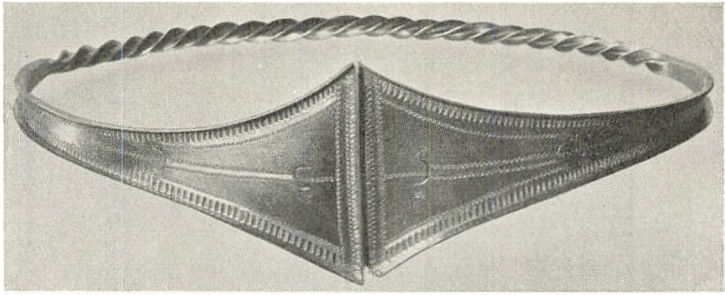

Fig. 22. Guldlivringen fra Hellested i Stevns.

Tidsfordriv, og saa snublede ved, at han hilledes i en stor Guldring, hidtil ukendt i Form og Størrelse. Eventyret lever ogsaa i vore kun tilsyneladende prosaiske Dage. Og det vil leve længe i Stevns og paa Møen.

GØNGEHØVDINGENS SYDSJÆLLAND

Af JUL. FR. PORST

SYDSJÆLLAND er „Gøngenhøvdingens Land“. Det er blevet det i Folkets Bevidsthed gennem Carit Etlars Roman, og det turde være et stort Spørgsmaal, om Gøngenhøvdingen var bleven erindret til vore Dage, hvis dette — dog hverken digterisk eller historisk fremragende — Værk ikke havde samlet de Fortællinger, som op gennem Aarene levede om ham i Folkemunde. Historiebøgerne kender ham ikke, og dog er der netop paa Basis af Carit Etlars Roman skabt en hel Litteratur om hans Person. Endnu medens Svend Povelsen var i Live, synes man i alt Fald officielt at have glemt hans Heltebedrifter, thi 1673 omtales han i en Embedsmands Beretning som „en medaldrende Person, der foregiver at have tjent her udi Riget i forrige Krigstider for Kaptajn over et Kompagni Dragoner“.

For den, der tager til Sydsjælland i den Tro at finde synlige Minder om Gøngenhøvdingen, vil det være en Skuffelse. Der er ikke meget at se hverken langs alfar Vej, eller hvis man fordyber sig i lokale Foreteelser.

Det er ikke som med Grundtvig eller Christian Winther, der har faaet *deres* Mindesmærker, ja, han kan heller ikke konkurrere med de mange udmærkede Herremænd, om hvis patriotiske Gerning for Land eller Egn, Stenene vidner, ikke engang med Konferensraad Ryberg eller Inspektør Voelcker (der bragte Königsplastret til Danmark). Endog de Svenskere, som Gøngenhøvdingen bekæmpede, har deres Mindesmærke, rejst over 30 svenske Soldater, som druknede 1658 under Forsøg paa at gaa over Isen til Møn.

Heller ikke — om jeg saa maa sige — mur- og nagelfaste Minder findes om Gøngenhøvdingen eller hans Kreds.

Grundtvig møder man i Udby Præstegaard med dens Museum, paa Kæmpehøjen med hans Bauta, i Kirken, hvor Stenen med Absalons Navn vakte hans Drømme om Danmarks Stortid, i Præstø Kirke, i Rønnebæksholms Have, hvor hans Studerehus endnu ligger (ganske vist til Spot og Spe!) og andre Steder. Thorvaldsen møder man i Nysø med hans Pavillon og Museum, Goldschmidt i Vordingborgs Museum, og selv om Fensmark har mistet det „Kirketelt“, Spiret, hvis Vidsyn inspirerede Christian Winther, saa er dog baade Kirken og Præstegaarden, Mosen og Bakkerne, hvor man „smiler over til Gisselfeldt og Vesteregede By“, til endnu som en lige saa idyllisk Illustration til de skønneste og ømmeste Hjemstavns-Strofer, der nogen Tid er skrevet.

Men hvor er Jungshoved, hvor er Lundbygaard? De sank begge i Grus. Af Jungshoved er der ikke en Sten tilbage, og af den Lundbygaard, som Frederik den Tredje skænkede Svend Povelsen, har man først for et Par Aar siden ved Lundby Teglværk fundet nogle Rester, thi den nuværende Jungshovedgaard og Lundbygaard hører en langt senere Tid til. Det samme gælder Oremandsgaard og Høvdingsgaard, hvis Forgængere endda blev afbrændt af selve Svenskerne.

Selv Kulsohuset ved Mern Aa er ikke mere. Det brændte 1914, og kun et Hus ved Bredeshave (efter Bredo af Morgenstjerne) minder ved *sit* Navn, „Gøngehuset“, om, at i alt Fald de Gønger fra hinsidan Sundet, der fulgte deres tapre Fører herover, ligesom han bosatte sig her efter Krigen.

Om selve Svenskekrigen minder kun Kalken i Roholte Kirke, hvis Inskription erindrer Chr. Lindenov, som skænkede den i St. f. en, der blev bortført af Svenskerne, og det samme gælder Kalken i Thureby Kirke.

Der er ogsaa Skanserne ved Holtug, Rødvig og Roneklint, som kan minde om hine Ufredstider, men ellers er det som sagt tyndt med egentlige Minder om Gøngenhøvdingen og hans Tid.

Intet Billede er overleveret os, ingen Gravtue hvælver sig over ham eller hans tapre Mænd, skønt det vel nu er saa godt

Vorlingborg Kirke. (Her opbevares Stevn Povelens Stevn). CARL PETERSEN FOT.

som afgjort, at han har lidt „Straadøden“ og er begravet paa Lundby Kirkegaard.

Naar Sydsjælland alligevel er „Gøngenhøvdingens Land“ — digterisk behandlet og historisk undersøgt, kunde baade Stevns og Fyn, Skaane og Halland, ja, Holland og Holsten, afgive Ramme om nye Romaner om Gøngenhøvdingen —

»Bogel«.

FR. MADSEN FOT.

saa er det som sagt, fordi Carit Etlar har knyttet ham saa uløseligt hertil, at ikke alene Forskerne kun har interesseret sig for de Arkivsager, som kaster Lys over hans Færden her, men ogsaa fordi Turister, som har læst Romanen — og hvem har ikke det — eller i alt Fald set Folkekomedien, gæster Sydsjælland for at genkalde Minderne paa selve Stedet.

Den, der gør det, vil ikke rejse „tomhændet“ hjem. Det lønner sig at „gøre Sydsjælland“ ad Gøngehøvdingens Veje.

Lad os først se, hvem den historiske Gøngehøvding var.

Svend Povelsen var født i Gønge Herred paa Grænsen af det da endnu danske Bleking og Halland og har som alle andre unge Mænd dér fra Barnsben af været vant til at haandtere en Bøsse. Han er tidligt gaaet i Krigstjeneste, saaledes som han selv skildrer det i et Brev til Kongen 1673: „Efterdi jeg er en udaf Rigets indfødte, da haffver jeg udi Krigs-Occasioner weret øffvet, siden salig høylofflig Kong Christian den 4. udfoer her af Riget imod Kejseren (i et Afsnit af Trediveaarskrigen, 1625—29) och der Krigen bleff comparerit, bleff jeg med Welb. Oberst Holger Rosenkrantz for en Gefrider med hans Regiment ad Nederland commenderit udi Printz von Orangiens Thienniste, hvor jeg forbleff

Jungshoved Slotsbakke og Kirke.

FR. MADSEN FOT.

udi to Aar, som mit rigtige Pas udviser. Der effter haffver begiffvet mig ind igen i mit Fædreneland, hvor jeg aff Hans Kongel. May. er betroet at werffve et Compagnie til Hest imod de Suendske Anno 1643. Och udi sidste Feyde er betroet aff Eders salig Herr Fader at werffve et Compagnie til Hest, som jeg imod Rigentz Fiender haffr selff førdt och det med Troskab, som enhver Cavelerer med mig skal vidne“.

Som man heraf vil se, er det en i Krigskunsten forfaren Mand, vi møder i Svend, og Carit Etlar kunde, om han havde kendt dette Brev, have givet „Gøngehøvdingen“ nogle interessante Kapitler mere.

Tyske, nederlandske, holstenske og svenske Valpladser har set hans Bedrifter, og det er ikke hans og hans tapre Gøngers Skyld, at det faldt saa uheldigt ud for de danske Vaaben i disse Krige.

Før den sidste Fejde, han omtaler, Krigen 1657—60, var han bosat i Knærød, men Frederik den 3. stillede ham atter i Spidsen for et Kompagni Dragoner, hvoraf de fleste har været hans Kammerater fra Gønge Herred. Og med dem udfører han nu alle de Bedrifter i Sydsjælland, som Carit Etlar omtaler lige fra Mødet med Frederik den 3. paa Jungs-

hoved, til Svend sidder som Herremand paa Lundbygaard. Af Jungshoved er der nu kun den grønne Borgvold tilbage, men rundt om ses alle de Steder, Landsbyer og Herregaarde, som nævnes. Jungshoved (Carit Etlar mener, at dette Navn hidrører fra Navnet paa en Sørøver Joffne, medens Stednavneforskere tyder det som kommen af Lyng-Long, som i Longshave ved Karrebæksminde, eller Ljung) ligger uden for den store Bilvej, men vil man nyde en skøn Udsigt, skal man tage ud paa Jungshoveds Klinter, Stavesnakke, Bøgenakke, Roneklint og den østligste, selve Jungshoved, som har givet hele Halvøen, der engang har været en Ø, Navn. Paa „Slotsbakken“ mod Syd laa den gamle Borg, som allerede 1601 var meget brøstfældig, og 1660 laa den i Ruiner, hvis Sten 1717 benyttedes til Rytteriets Stalde og Barakker i Vordingborg.

I Gøngenhøvdingens Tid har Landskabet her omkring ikke haft en saa smilende Karakter, thi Krigen satte hastigt sine Spor, Gaarde og Huse afbrændtes, Jorderne forsømtes, og Skovene omhuggedes. Men her har været det samme stor-slaaede Panorama med Land og Vand, over Østersøen og Bøgestrømmen til Møn og Nyord. Christian den 5.'s Broder, Prins Jørgen, som havde faaet Vordingborg Amt til Livgeding, vilde bygge en ny Borg paa Jungshoved, men da han 1683 rejste til England og giftede sig med Prinsesse Anna, blev Planen ikke gennemført.

Man mindes i Oremandsgaards Skove Gøngernes Kamp med Sparre og Fersens Dragoner, og kommer vi enten fra Jungshoved eller Fed (hvor Billejrplads nu findes) ud til den af alle Fuglevenner kendte Ø Maderne i Indløbet til Præstø Bugt, saa mindes man med Gysen det Kapitel, da de svenske Dragoner forfølger Gøngerne over Isen, som brister, og de drukner alle, Heste og Krigere. Vi mindes Svends Møde med Borgmester Nansen i Jættestuen, naar vi her paa Eggen ser en af de talrige Høje fra Sten- og Bronzealder, som vidner om den store Bygd, der fandtes i Oldtiden. I Høvdingsgaards Skove, hvor nu en mægtig Hejrekoloni er den største Attraktion, mindes vi Mødet med Tom og Kulsoen. Og gaar vi nordpaa, er det Svends og Ibs Vædekørsel mod Hovedstaden med de mange Penge indsyede i Kron-

Ved „Lille Gurre“ i Øbjerggaards Have.

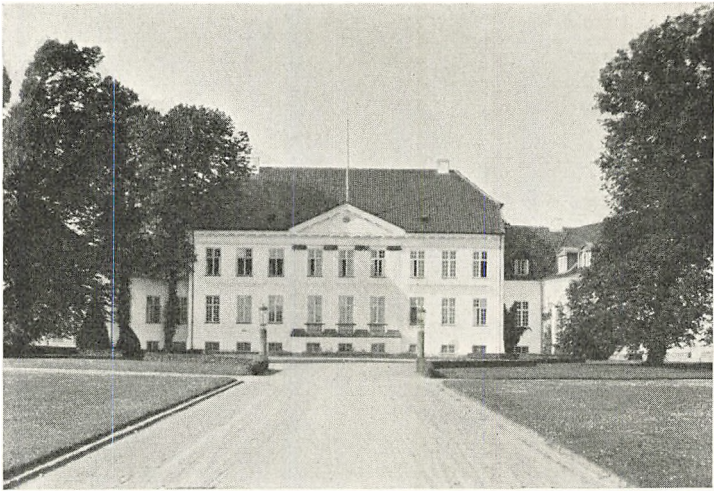
G. L. FOT.

hjordens Bug, der træder frem for vort Blik, hvor Faxe, Kongsted og Dalby Kirker hilser hinanden.

Men lad os blive i Sydsjælland og tage over til Lundbyegnen. Den er paa mange Maader interessant for den besøgende. I Lundbygaards Museum finder vi de talrige Genstande fra hine Bopladser i Sværdborg og Køng Mose, hvor de første Mennesker, som kom til Sjælland i „Bentiden“, holdt til. I Øbjerggaards Have finder vi Tomten af hint lille „Gurre“, som bringer os Valdemar den Store og Tovelille i Erindring med mere historisk Ret end det kendte Gurre i Nordsjælland.

Men hvad Gøngenhøvdingen angaar, er det kun de i Arkiverne fundne Beretninger, der minder os om den Skæbne, Helten fik paa sine gamle Dage paa disse Egne.

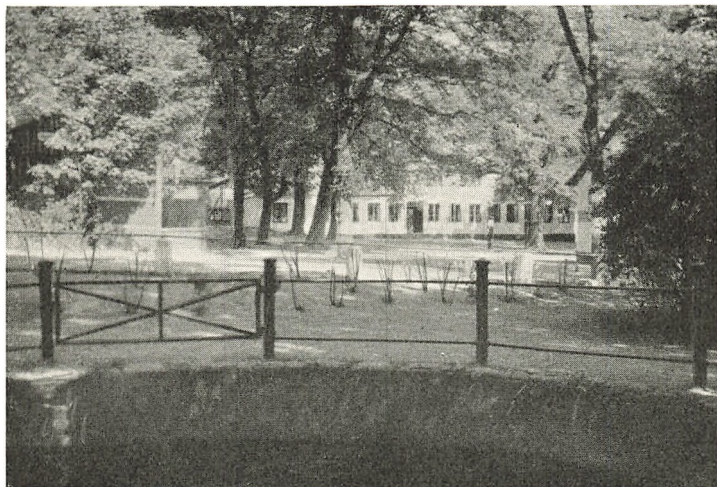
1661 fik han ganske vist af Frederik den 3. Lundbygaard „at nyde kvit og frit paa Livstid“. Den gamle Lundbygaard laa som alt nævnt oppe ved Landsbyen, og det var ikke nogen særlig værdifuld Gave, Svend Povelsen der fik, thi Gaarden var meget „øde og brøstfældig“ og skønt den var „skellig højt anslagen“ til Hartkorn (20 Tdr.), var dens Jorder dog „meget af Stene og Grus bemængede og falder vidtløftige, men meget ringe frugtbare, som haver været Bebo-

Lundbygaard (i ny Skikkelse). ENERET CARL STENDERS FORLAG

erne til Ruin". Det blev den ogsaa for den gamle Kaptajn, der stadig blev forfulgt med Processer. Han, der havde været Folkets Helt, de svages Beskytter mod en overmægtig Fjende, bliver Gang paa Gang stævnet for Retten for Gæld, og til sidst, 1669, maa han forlade Gaarden og bosætte sig i et lille Hus i Byen sammen med sin Datter Gertrud. Armoden var tilhuse, og da et Kongebrev om Hjælp til Krigsveteraner udsendtes 1673, meldte Svend Povelsen sig. Da var det, Amtsskriveren Francke Meinertsen i Vordingborg gav den Indberetning, som vi før har citeret, og hvori den gamle Kaptajn omtales som en ret ukendt Mand. Men Kaptajnen gik lige til Kongen, og der blev tilstaaet ham en Pension paa 30 Rdl. Hans anden Datter, Maren, blev gift med en af hans Dragoner, Hans Svendsen, der fik Prins Jørgens Gaard i Lundby til Eje.

Da den skaanske Krig erklæredes, meldte Svend Povelsen sig straks, og efter at han i nogle Maaneder har været betroet Strandvagten paa Stevns, bliver han den 13. Juli 1675 udnævnt til Major og antaget til at hverve Folk til Hæren, og af gamle Militærregnskaber ses bl. a., at Mænd fra Gønge Herred meldte sig om hans Fane. Der navngives Bendix Jonas fra Halland og Børrie Månsson fra Herrie. I Lejren

Kilden og Kroen ved Mogenstrup.

C. L. FOT.

ved Landskrona har Svend Povelsen kvitteret for 200 Rdl. og for Krudt og Kugler til sit Kompagni.

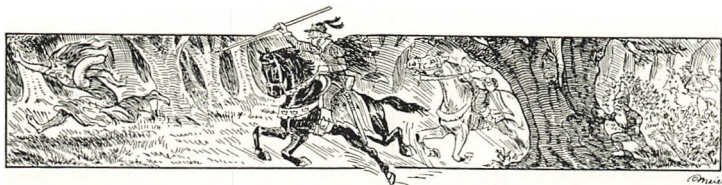
Den gamle Gøngehøvding blev atter en af de ivrigste Snaphaner paa Hallandsaas, og den 24. Juli 1676 lykkedes det ham at hugge flere Tønder Sølv mønt fra det svenske Kvarter i Søshult. Man har hidtil ment, at Majoren fik sit Banesaar i denne Krig og fandt sin Grav nær sin Fødeegn, men den ivrige Forsker Severin Kjær har fundet Beviser for, at han som syg var overført til København i November 1676, og at han Aaret efter mødte som Tingsvidne i Baarse Herredsret. Endelig nævnes han for sidste Gang 1679, da han Kyndelmissedag holder Gilde hos Svigersønnen, Hans Svendsen i Lundby, for Bymændene, hvis gamle Bylav havde bortfæstet det tidligere Gildehus til Majoren.

I dette har han sikkert endt sine Dage og har fundet sit sidste Hvilested paa Lundby Kirkegaard efter et langt og eventyrligt Liv, hvoraf Carit Etlars Roman kun omhandler et kort Afsnit.

Efter Romanen staar Gøngehøvdingen for os i bengalsk Belysning, og hans Figur taaler ikke rigtig det stærke Dagslys, Arkivernes Protokoller og Breve kaster ind over ham, men vi lærer dog deraf, at han trods al menneskelig Mod-

gang var og blev en helstøbt Personlighed, der nok er værd at mindes.

Ja — og rejse en Mindesten for! Mærkeligt, at Sydsjælland ikke forlængst har rejst den enten paa Jungshoved eller i Lundby, thi faa Helte fra Fortiden har som han været ogsaa vort Ungdoms-Ideal.

DET SYDSJÆLLANDSKE FOLKESIND

Af Redaktør N. P. NIELSEN, Maribo.

NAAR Smaalands havet en varm Sommerdag ligger blankt som et Spejl, og en enlig Maage dovent stryger hen over Vandfladen, er der saa tyst og stille ved den sydsjællandske Kyst. Fjernt ude ses de vildrosekronede Bakketoppe paa Femø, hvorfra en Trolde engang slog Sten mod Køng Kirke herovre paa Kysten, og langt i Syd ligger en mørk Stribe, der lader os ane Øer med Skove og Slotte. Herovre i Moserne brygger Mosekonen sin Kogledrik, det dufter af Hyld fra Gærdet, og ned over Kløvermarken skyn-der en Hjort sig pilsnart til Skovs og forsvinder som et Lyn ind gennem det raslende Hasselbuskads i Skovbrynet. En blid Natur fremavler blidt Sind, og Sydsjællænderne fik hyppigt Vennesælhed i Vuggegave.

Landet er rigt paa Bakker og Skove, Tjørnen blomstrer paa Kæmpehøjen, der kroner Bakkens Top, og i Forsommeren ligger der som „en Sky af Blomster over de gamle Byer fra Jungshoved til Vordingborg“, et Blomsterhav, der bevarer i Mindet den Prins Jørgen, der som Lensmand paa Jungshoved og med Vordingborg som Livgeding fandt sin Glæde i at skabe Abildgaarde paa Bondegaardens Toft.

Naturens Idyl og fortryllende Skønhed betyder kanske mere for Folkesind og Folkedigtning, end man straks tænker.

Naar Sydsjællænderen en Dag i Forsommeren gaar op paa en af Bakkerne, sætter sig paa en gammel Gravhøj og stirrer efter de Skybanker, som hæver sig langs Aær eller ude paa de store Moser, saa vaagner Romantiken i hans Sind; thi Romantiker, det er han. Chr. Winther har vist os det, han

hentede mange Træk til sin Digtning fra den sydsjællandske Folkesjæl, fra de Tanker, der vaagner hos Manden deroppe paa Gravhøjen.

Er Stevns Ellekongens Rige, saa er Sydsjælland Kong Volmers Rige. Meget muligt spiller gammel Folkedigtning her ind mellem dunkle historiske Minder om en Tid, da Rigets Tyngdepunkt laa i Sydsjælland, her, hvor selv Jyske Lov blev givet. Under alle Forhold er Volmermyterne blevet sydsjællandske i Lød og Tone: Her farer Kong Volmer om mellem Høstfolk og Godtfolk paa Bystævne og i Bryggers. Han jager den sydsjællandske „Gøemor“, den mytiske Skovtroid eller Troldkælling, „hvis Patter er saa lange, at hun maa slænge dem over Skulderen, naar hun skal flygte“. Paa Hovmarken hørte Bønderne Skud fra Skoven, de saa Kong Volmer paa en kulsort Ganger trave op langs Vildthejn og ad dunkle Skovstier, atter knalder det, og Kongen kommer ridende med den dræbte Troldkvinde hængende tværs over Hesten, saadan som Bønderne saa det ædle Vildt hænge, naar de som Klappere var Vidne til Herremændenes Jagt. Kong Volmer gaar ind i Bryggerset i Sydsjællands Bøndergaarde, naar der brygges, og faar sig en Slurk Øl, som han altid betaler rundeligt. Han er den undertrykte Bondes Ven og møder op paa Hovmarken: „Det er godt for i Dag, gaa nu hjem, Børn!“ lyder hans faderlige Røst. Det var Kongeord, som Herremanden ikke kunde finde paa. Godt for Bonden, naar een var stærkere end Herremanden.

Paa Møen er Kong Volmer trængt i Skygge af Kristian den Fjerde, der gaar rundt paa Øen i en Bondes Skikkelse og med Bonden lider Nød og Uret. I sidste Øjeblik knapper Kongen Koften op, viser Herremanden sit kongelige Klædebon bag Bondekoften, og dermed er Bonden ovenpaa. Disse mærkelige Optrin peger tilbage paa en Tid, da Vornedskab og Stavnsbaands Virkninger hvilede tungt over disse Bønder. Bonden var i Herremandens Vold, kun Kongen kunde beskytte ham. Derfor var det godt at mindes Kong Volmer, der kom i Nødens Time og holdt de Store i Ørene.

„Gøemor“ er under forskellige Navne kendt op gennem Sjælland og andre Steder. „Slaskepatte“ kaldes hun for det meste. Hun hører de urgamle Skovegne til. Pudsigt nok gaar

Oldtidsgrave paa Saltoegnen (*Syboege*).

C. L. FOT.

hendes Veje ofte over aaben Mark, langt fra Skov, men ved nærmere Eftersyn vil man tit opdage, at gamle Skovnavne knytter sig til saadanne Steder. Skoven døde, Slaskepatte levede videre. Hun er i Familie med den Troldkvinde, der ved Højelse paa Hedeboegnen jages af Thor i Tordenvej, og med Gya, Troldkvinde paa Skanør Lyng, der ogsaa derovre faar det dræbende Slag af Thor. „Det skete under den græsselige Torden den 2. Juli 1905“, siger Skaaningen. „Da røg der Gnister ud over hele Lyngen, idet Hammeren knuste hendes Pandebrask!“ I Sydsjælland segner hun ved en munter Kongejagt, hvor Kong Volmer har det halsende Hundekor efter sig. En af Kong Volmers Veje gik langs den ældgamle Vildtbanegrøft, der omtrent fulgte Dialektskellet fra Præstø til Dybsø Fjord.

Nord for dette Folkeskel tog Sjællands Bønder, opbudt af Dronning Margrethe Sprænghest, den blodige Dyst mod Jarimar. Dronning Margrethe mindes i Sagn i Flakkebjerg Herred, og i Borgenakke Skov ligger „Margrethevolden“, ligesom en Høj ved Saltø hedder „Dronning Margrethes Høj“. Flakkebjerg Herred kaarer sin Dronning som Barse og Hammer Herreder sin Konge.

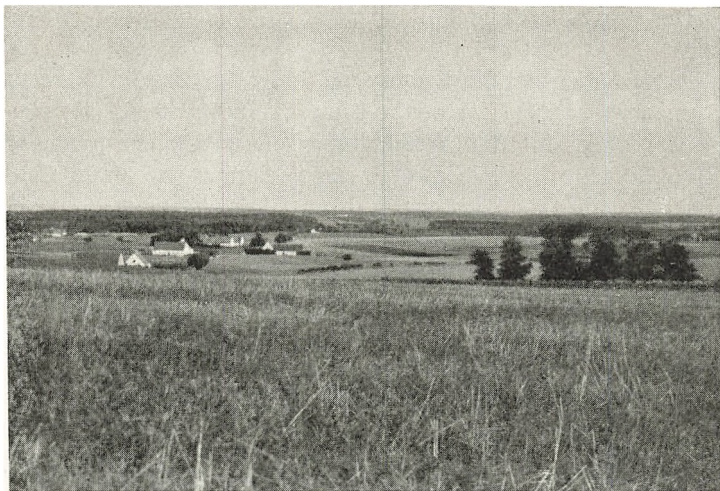
Under Vejlø Kirkes Prædikestol staar „Gøemor“, før kaldet „Fandens Oldemor“; men Thorkild Gravlund, der i „Herredsbogen“ og „Sysselbogen“ beskæftiger sig indgaaende med disse Egenes Folkesagn, paapeger, at Skikkelsen jo er en ypperlig Illustration til Folkefantasiens „Gøemor“ eller „Slaskepatte“, og han har Ret.

„De vævre Nisser driller baade Piger og Dreng“, siger Chr. Winther. Det er, som det skal være i Sydsjælland. Man havde de Underjordiske og Højfolket paa nært Hold. Bønderkonerne blev nu og da kaldt ud til Højen for at bistaa Højfolket ved Barselsfærd. Folkevisens Aand lever i Bondens Sind: „Den Tid jeg var i Bjærget — med Elver og med Dværge“ —.

En morsom Beretning om Sydsjællænderes Besøg i „Bjærget“ findes i Køge Retsakter vedrørende en Heksesag 1643. I den var en klog Mand fra Menstrup, Vest for Næstved, Peder Rasmussen, indviklet. Han forklarede i Retten, at han havde sin Viden fra Højfolket, og viste, hvilken Højde Puslingerne i „Bjærget“ havde. Selve „Bjærget“ (en Jættestue) var hult, og der var ikke mere Plads end „et Væggerum Hus“. En Sten gav Glans fra sig som et Lys. I Højen færdedes otte smaa, hvidklædte Jomfruer. De var gode og blide, idet de havde bedt ham „hjælpe syge og skrøbelige Folk for Guds Skyld“. Fra „Peder Nielsen i Grumløse“ havde han saa faaet en Bog, tyk som en Lovbog. Den, der ser i Bogen, kan opdage, hvem der er skyldig og „haver noget ondt“. Per fra Grumløse havde selv faaet den i et „Bjærg“. Den fortæller, hvad Urter kan bruges til. Den kloge Mand kunde ikke læse Bogstaver, men i Bogen var en Hinde, og naar han holdt Urter op mod den, kunde han se, hvad de duede til. Bogen havde han ladet Smeden i Menstrup opbevare. Bysmedjen var ofte Arnestedet for gammel Folketro.

En Præst ved Navn Hr. Knud, der kom fra Fensmark og Rislev, havde ogsaa været hans Læremester, da samme Hr. Knud hos Jens Kræmmer i Næstved havde manet den Onde op i en Drengs Skikkelse.

Det er, som man ser, vidnefast knæsat Folketro fra Sydsjælland med Tilknytning til baade Menstrup i Flakkebjerg Herred og til Grumløse nede i Baarse Herred. Spørger man

Udsigt fra Menstrup Bjerg mod Saltos Skove.

C. L. FOT.

i Menstrup efter „Bjærget“, gives den Oplysning, at der 500 Alen Øst for Byen har ligget „et Bjærg“. Sagnet siger, at under en nu borttryddet *Stendysse* laa skjult et Guldbord. Gaardens Ejer skal engang søndre sit Plovjærn paa det, men da bliver hans Rigdom ogsaa uden Ende.

Der er Poesi i Sydsjællænderen, og den er egnsfæstnet. Naar Per lod Tanken gaa til de hvidklædte Jomfruer i Højen, var det blide Engle, han mødte, ikke ondskabsfuldt Trolldøj:

»Fra Blomstens Kalk hun hæver
til mig sit Øje sødt,
som Ellepigen svæver
hun over Engen blødt.«

Der er Slægtskab mellem Chr. Winther og den kloge Mand fra Menstrup. Jomfruerne fra „Menstrup Bjærg“ var i Familie med „Alferne med guldgule Haar“ paa Holmegaards Mose. Den lysende Sten fra Menstrup Bjærg blussede op i klar Flamme i Fensmark Præstegaardshave, og Genskinnet fra det sydsjællandske Folkesind tændte derved Lys og Glæde for Poesiens Venner fra Kongens Slot til den fattige Hytte paa Mosen. Sydsjællands Folkesjæl har haft Næring mere end til egen Underholdning.

Det sydsjællandske Folkemaal er Folkets klingende Arvesølv.

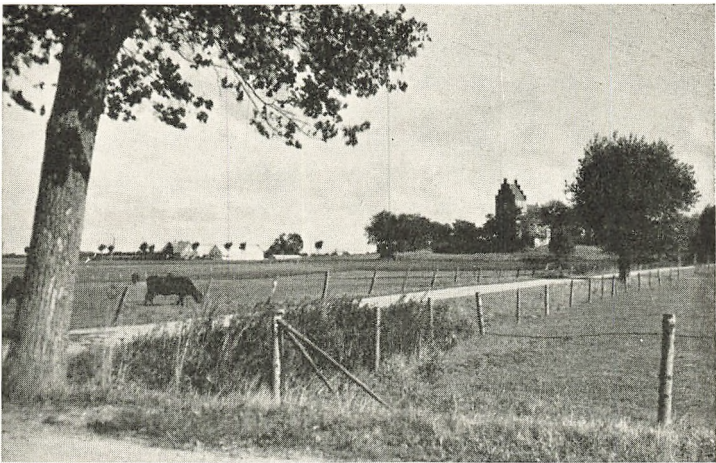
Der gaar en Skellinie gennem Landet fra Dybsø Fjord til Præstø Fjord. Syd for denne Linie har Folkemaalet det syngende Tonefald, der fremkommer, naar Ordene mangler Stød. Det sydligste Sjælland ligger derfor paa dette Omraade i Fællig med Lolland-Falster. Møen hører med til det samme Sprogrige. Sammen med Dialekten paa de sydlige Øer har Maalet her mange Ejendommeligheder. Ofte giver Næselyde en egen Tone i Ordet, og flere Endelser faar et Sving, der ruller Ordets Slutning sammen som Linieslyngningen paa en Oldtids Runesten.

„Skolemæstring tåv uete Måing ing på Loing. Ming Håens æ på Stråingklenden, å ha kå gåt få i Seinge å gå på Tøremusing“. — Saaledes gengav den gamle Kustode ved Stiftsmuseet i Maribo, J. Olsen, sin Hjemstavns Maal, som det lød i Bakkebølle for et Par Menneskealdre siden. (Skolemesteren tog otte Mand ind paa Loen. Min Hans er paa Strandklinten og han kan godt faa i Sinde at gaa paa Tørvemosen).

Kommer vi over paa den sydsjællandske Østkyst Syd for Præstø, mærkes der trods Mangelen paa Stød nogen Forskel. Men de omtalte Næselyde spiller stærkt ind. Bonde bliver til Bu(j)ne, Strand til Strå(j)n. Man har travit og sløjfer med hele Sydsjælland *g* i Kage og bage, i Krage og Ager, Ørentvisten bliver til „Tvæhale“, Kæmpehøjen bliver til „Høving“. „Høus“ og „Søul“ for Hus og Sul har man til fælles med Falster.

For Sydsjællænderen lyder Folkemaalet paa Møen og Nyord fremmed, det paa Nyord ejendommeligt. Hver Mand der har sit Læjn, siger Skildreren af Maalet i Taageby, S. P. Nielsen. (Dania IX). Byens eget Maal gengiver han saaledes: „Hau fålåued mæ Pején, å ha mod gør I-ed“ (Han var forlovet med Pigen og han maatte gøre Ed). Ordene sammentrækkes, som man ser, paa Kraft, og ligesom paa Sydhavsøerne sløjfer man det sluttende *n* i „han“ og mange andre Ord.

Kommer man Norden for Stødlinien ved Præstø, Stødet er i øvrigt i Fremrykning mod Syd, naturligvis bistaet af

Fra Vester Egesborg.

C. L. FOT.

Rigsmaalet, bevares Næselydene, og man er i Stand til for hele Omraadet Syd for Køge Aa og Øst for en Linie fra lidt Vest for Næstved til Bjæverskov at knæsætte den Regel, at -ng-Lyden erstattes med en Næselyd paa den foregaaende Selvlyd og bliver selv efter Bagtungeselvydene a, o og u til w og efter Fortungeselvydene e, æ og ø til j. En Del af Øster Flakkebjerg Herred slutter sig til Ringstedegnen og Hedeboegnen samt Nordsjælland i at opretholde ng-Lyden i begge Tilfælde, men mærkeligt nok følger det vestlige Omraade i Flakkebjerg Herred og Vestsjælland Præstø Amt i Overgangen til -j-Lyd efter Fortungeselvyde, men ikke efter Bagtungeselvydene. „Tang“ bliver *kun* i Præstø Amt for Sjællands Vedkommende til „Ta.w“, men „Penge“ bliver baade dør og i det vestlige Sjælland til „Pæ.je“. Et Omraade ned gennem Øster Flakkebjerg Herred følger ogsaa i mange Tilfælde Hedeboegnen ved Lydforskydning af kort u til ø, f. Eks. i Hul, Rum, Skum, som man her udtaler: Høl, Røm, Skøm, i Modsætning til de omliggende Egne. Denne Linie danner til en vis Grad Dæmning mod Sydhavsøernes sproglige Indflydelse mod Vest, som Køge Aa sætter Skel mod Nord, idet den sydlige Indflydelse dør møder en stærk Bølge, som i flere Henseender er skaansk betonet, delvis med Københavnseggen som Overgangsled.

Befolkningen i Øster Flakkebjerg Herred har meget til fælles med Sydsjællænderne. De havde jo samme Købstad, Næstved, men i andre Henseender har Eggen haft Tilknytning mod Nordøst over Ringstedegnen mod Hedeboegnen og Hovedstaden. Det ligger muligvis i, at man herfra søgte til Torvs i Hovedstaden og saaledes fik Færdselsvej i den Retning. Sydsjælland havde ganske vist ogsaa Ugekørsel til Hovedstaden, men har ikke været saa modtageligt for Indtryk fra det fremmede.

Erik Bøgh, der i sin Tid var Lærer i Fuglebjerg, har i sit Sangspil „Fastelavnsgildet“ vist os et interessant Folkelivsbillede fra Flakkebjerg Herred. Hvem husker ikke Sangen til „min egen fortryllende Kirsten“:

»Her er vel i Flakkebjerg Herred
Af Piger en hel Million;
Men grovt og formasteligt er 'et
At ligne dem ved din Person.«

Tro mod sin Pige og tro mod gammel Folkeskik.

Selve Optrinene i „Fastelavnsgildet“ vækker Genkendelsens Minder hos dem, der har været med til de fornøjelige Fastelavnsløjer i disse Egne. Ogsaa Sydsjælland dyrkede Fastelavnen med Liv og Lyst. Sære Skikke fandtes flere Steder, saaledes i Knudsby, hvor en Mand blev iklædt en Faarepels og fik Horn i Panden. Han gik foran Fastelavnsoptøget ind i Gaardenes Kaalhaver, og hvert Sted blev han beskudt med løst Krudt, indtil ved den sidste Gaard alle Karlene fyrede paa een Gang, hvorpaa „Hjorten“ faldt, blev læsset paa en Slæde og i Optog ført til Gildesgaarden.

Ingen Steder udfoldedes en saadan Lystighed, naar man red Sommer i By, som i Sydsjælland og paa Møen. I 1830-erne førte Øvrigheden Udryddelseskamp mod Skikken, men flere Steder rykkede Præsterne frem til Forsvar for de farverige Optog, der spredte Glæde i Landsbyen, naar de kom til Hest med Majstangen i Spidsen og alle klædt i lyse Dragter med farvede Baand paa Klæder og Hat og med Violin- og Klarinetspillere i Spidsen. Aftenen før var der stukket grønne Grene i Tagskægget ved hver Mands Gaard, og hvor de ikke var fjernet, vidste man, at Toget var velkomment. I Sang

priste man Naturens Skaber, hilste Konge og Øvrighed, hvorpaa det i Sneseere i den ældgamle, hjemmegjorte Majvise hed:

»Vi har en Majgreve i vort Lag,
Og han søger efter en Maiinde,
Hvis saa det lykkes kan for ham i Dag,
Vil han vistnok se, han een kan finde.«

Om Aftenen dansede Ungdommen i muntert Lag paa Gildesgaarden.

Det sydøstlige Sjælland havde ogsaa Majbænke paa Gade-stævnet fælles med de sydlige Øer. Det Særtræk gaar helt ind i Stevns. Sommeren med de lysegrønne Bøgeskove, med Fuglesang og Blomsterduft staar saa godt til det sydsjællandske, naturstemte Folkesind. At ride Sommer i By maatte her blive Aarets store Begivenhed.

Møenboerne har alle Dage haft Ord for at være noget for sig selv. De var selvbevidste og hjemstavnsbundne og befandt sig ikke godt mellem fremmede. Hvis de slog sig ned andet Steds i Verden, var noget gaet tabt for dem. Der var stærkt Indgifte paa Øen, som derved blev en stor, sluttet Bygd.

En Møenbo, der vilde betyde noget, skulde kende noget nær alle paa Øen, fortæller Forfatteren, Lærer Svend Jørgensen, der er født paa Møen. Sprogligt set var Møenboerne ogsaa noget for sig. Naboerne paa Sjællandssiden hørte straks tydelig og afgjort Forskel mellem Møenbomaalet og deres Tungemaal. Paa Møen skelner man igen mellem Østmøensk og Vestmøensk, hvilket sidste hælder en Del mod Falstringernes Maal. Naar Møenboen svinger „Plejling“, saa det „påser etter“, røber han sit Slægtskab med Sydøernes Tungemaal, savner som disse Stød, og Sprogtonen bliver derfor hos mange hernede melodisk med morsomme Kurver i Talens Lydbølger.

Møenboerne havde ogsaa Ord for at være stilige i Klæde- dragt og Omgangsform, Pastor Lütken i Mern skriver for 100 Aar siden, at de smukkeste Folkedragter i hele Amtet fandtes paa Møen og oppe i Herføgle Sogn. I fin Korsklæde- Huepynt viste de møenske Kvinder deres Selvstændighed overfor de sydsjællandske med Huelin. Det er morsomt nok det samme Forhold, der gjorde sig gældende nordpaa, hvor

Stevns-Skovboegnen brugte Korsklæder, mens Hedeboerne havde Huelin. Det er den Slags Smaatræk, der sætter Farve paa Folkekortet.

I flere Henseender minder Møenboerne om Stevnsbaggerne, Klintefolkene har øjensynlig følt sig draget mod hverandre, men Møenboerne har dog i deres skønne Ø haft den Rigdom, de ikke vilde afhænde for alt i Verden. Derfor blev de sig selv nok og kunde være det.

— — —
Mørkt og dystert kan det en Efteraarsdag, naar den naturskønne Egn har mistet sin prægtige Sommerdragt, se ud, hvis Østersøen rejser sig i Vildskab og med fraadende Bølgesus vælter sine Vandbjærge ind over Stranden paa Jungshoved. Stormen pisker i Skovenes gulnede Løv, Maagernes hæse Skrig trænger gennem Bølgernes Stønnen der ude paa Dybet, og ildevarslende sejler en Ørn, en af de faa, der er tilbage paa de danske Kyster, ind over de mørke Skove. Herude ved det østre Hav skabtes Sagnet om Klintekonger, der drog paa Togt og dræbte hverandre. Naar Stormen hyler, saa er det Sejrherren, der kører med fraadende Heste for sin Triumfvogn mellem de tre Klinter: paa Møen, Rygen og Stevns.

Kommer Fjender til Landegrænsen, saa holder Bjærgfolket i Møens Klint Vaabenøvelser, kun naar en Forræder findes indenlands, som da Svensken gik over Letten og faldt de tapre Møenbokarle i Ryggen, er Forsvaret omsonst.

„Jungshoved Slot hæved sig stejlt og mørkt bag gamle Volde, men gik under i Krig“, siger Sagnet.

Paa denne Kyst fostredes der Mænd, der ikke var rare for Skibbrudne eller omvandrende Bissekræmmere at komme i Kast med, hed det i gamle Dage, men heller ikke krøb de i Skjul i Farens Time. Her var det „den forrendte Borger fra Laholm“, som Svensken kaldte Svend Povlsen, hentede sine bedste Folk under Snaphanekrigen 1658. Svogeren, Hans Svendsen i Smidstrup, Laurids Hemmingsen, der blev lagt paa Stejle ved Tureby, fordi Præsten i Snesere, Provst Schrøder og „andre uoprigtige Sjællandsfarere“, som Svend siger, havde angivet for Svensken, at han „havde redet med lang Bøsse og Pistoler som Snaphane og Morder“, og mange andre hørte til Svends Skare, der ikke som i Romanen var

Gønger, men sydsjællandske Bønder, Indsiddere og andet Godtfolk, der havde alt at vinde, intet at tabe.

Kom Bondeplagere til Egnen som Jyden Knud Ahasverus Becher paa Bækkeskov, Bondeplagere, der mindes i den gamle sjællandske Hovvise: „A sa' dig i Avtes, du skulde til rette Tid komme, din dovne Hund“ — Ridefogderne var meget hyppigt Jyder — saa gik det ogsaa haardt til. Becher truede, men Bønderne slog. De havde som Kronens Bønder været fri for Hoveri og skulde nu, da Krongodset var solgt, trælle for Herremanden. Han blev dræbt under en Eg paa Hovmarken i August 1738. Enogtyve Personer slog paa ham, lagde Hænder paa Liget og sagde: „I Faderens, Sønnens og den Helligaands Navn, er nogen af os skyldige i din Død, saa giv Tegn fra dig!“

Tegnet kom fra Domstolen, der dømte et Par til Stejle og Hjul, flere til Halshugning og „Hovedet at sætte paa en Stage“, og andre til Slaveriet for kortere Tid eller Livstid. Det blev mørkt i mangan en Bondegaard i disse Egne ved den Lejlighed.

Hundrede Aar efter, at Præstøegnens Bønder havde sat sig op mod det nye Hoveri, gik Sydsjællænderen Peder Hansen fra Lundby fra By til By over Øen for ved Ordets Magt at rejse Bønderne til Kamp mod de sidste Rester af gammel Trældom.

Andre Toner klinger fra Nord og Syd.

Indre Mission fik sin faste Borg i Haslev. Ogsaa den er her farvet af Sydsjællænderens lyse Sind, parret med Alvorspustene fra Østkysten.

Der ligger Solstrejf over et sydsjællandsk Missionsmøde. Vel toner Alvoren i Sindet, men hør, naar en solmættet Sensommerdag Høstsangens Toner lyder fra et saadant Møde:

»Paa Mark og Eng Guds Sendebud udvandre;
Usynlige gaar de med Mejerne frem,
Guds Have de mindes med hverandre —«.

Disse Tanker har Ingemann haft let ved at finde, naar han lyttede til Midt- og Sydsjællands Bønder. De „lysende Jomfruer“ i „Menstrup Bjærg“ bad den kloge Mand være god ved Menneskene for Guds Skyld. Det er jo mere Engle end

Elverpiger, Manden her forestillede sig. Usynlige Skarer flokkedes altid om Sjællands Bønder i de gamle Sagn og Folkeminder. De usynlige glædede sig med Menneskene over Velsignelsernes Høst. Den gode Sæd har haft let ved at spire i Bondesind, der gav Udtryk for saadanne Ideer.

Naar Dagen hældede, havde Landsbyfolket hernede nemt ved at finde Harmoni mellem Kirkeklokkeklangen og Aftenfreden i Naturen og Sjælen. Det forstod saa let Tonen fra Udby Kirketaarn:

»Kirkeklokke! Naar til sidst du lyder
For mit Støv, skønt det dig hører ej,
Meld da mine kære, saa det fryder:
Han sov hen, som Sol i Høst gaar ned!«

Ude i Vest synker Solen ned bag gyldne Skyer, der kran-ser Smaalandshavets Vandflade. Nattergalen slaar sine Triller under de lyse Bøge, fjerne Aftenklokker ringer Fred over Lande. Fra Bondegaardens Toft ser Bonden ud over bølgen-de Hvedemarker og tætte Rækker af Kvæg, der bar Hæders-prisen hjem fra mangt et Dyrskue. Borte er den gamle Gaard med de hvidkalkede Lervægge og med Elmens tætte Krone ludende over Straataget. Bilerne suser forbi gamle Kroer, hvor i fordums Tid „de Folk fra Baarse og Hammer Her-red“ tog ind, naar de skulde køre den lange Vej til Hoved-staden. Men oppe paa Bakken ligger Gravhøjen; dér har den ligget fra hin Tid, da Bærerne af en ny Kultur jog den irrede Bronzespids i Hoften paa Stenaldersmanden fra Over Vindinge. Højen har set Slægter komme og Slægter gaa, men samme Æt hørte til denne Jord, byggede Hus og Gaard og fandt Hvile under dens grønne Tue; thi saadan er Syd-sjællands Folkesind knyttet til Stavnen, at dets sidste Suk nu som før kan lyde:

»Naar alting er til Ende, og Natten stunder til,
naar slukket er i Mulmet Livssolens Straalespil,
ak, kunde jeg da lægge til Ro mig i din Eng,
dit Grønsværtæppe trække over mig og min Seng!«

Ætten og Jorden hører sammen!

Apostelgaarden i Riddergade i Næstved.

S. TRF.

Liselund Slot.

ENERET C. M. NIELSEN

LISELUND — GRATIERNES HJEM

Af VALDEMAR RØRDAM

”LANDET” Møn har i Dysser og Jættestuer sin eneste fremragende gamle Bygningskunst; og den er nu saa meget gammel igen, forhistorisk. Af Vikingetidens og Middelalderens Røver- og Adelsborge levnedes kun de mange „Borre”-Navne paa Landsby og Bakke; af den kongelige Stege Borg staar kun graa Ruinstumper. Tre Herregaarde dannedes i Aarene 1700 af bortsolgt Krongods: Nygaard — siden kaldet Marienborg — Nordfeld og Klintholm, alle med vidtstrakte og skønne Jorder til historisk og arkitektonisk lidt interessante Hovedbygninger. Uanselig selv imod dem er *Liselund*, med sin nye Hovedbygning fra dette Aarhundrede og sine ialt kun ca. 600 Tdr. Ld. Mark og Skov. Mønsk Mark og Skov, fin Jord, Bakke op og Brink ned langs blaanende Østersø; men overstraålet af Naboen Klintholm med Storeklint i Skoven og det mægtigste Højemøn til Markareal. Ikke desmindre er det beskedne Liselund den eneste mønske Gaard, der som noget helt for sig taaler en Jevnføring med de rigtige gamle Herresæder, som endnu staar, forfalder og falder Danmark rundt.

Liselund var aldrig et Herresæde; det var et Fruesæde; en Lystgaard og en Lysthauge — et Paradis, som det hed engang; saa kyndigt planlagt og gennemført til de mindste Enkeltheder med en saa sikker Smag, at det derved holdt mer end Maal med tilsvarende langt mere kostbare engelske og tyske Anlæg; ja, med selve det berømte Lille Trianon ved Versailles. Det var. Idag kan en travl Turist rende det hele igennem uden at se andet end, først en gammel hyggelig Avlsgaard, tjæret over med Paptage; dernæst en højt liggende

moderne Villa, fra hvis øverste Loggia Beboerne maa have en herlig, men for Turisten usynlig Udsigt; under den en Gryde af en Park med smaa Søer, Øer og Kanaler; Plæner og Gange forsømt som i de fleste Herregaardshaver nutil dags; alt omringet af Skovskrænter, hvor en Hoben løjerligt gammeldags Hytter og straatækte Huse titter frem under Træerne. Han spørger om Lilleklint, og man viser ham en bred, lerbundet og tilgroet Kløft, hverken blaa Sø eller hvide Klinter. Og Turisten, som skal have hele Klinten gjort paa een Dag, aser omgaaende op til Parkeringspladsen igen og braser videre til Storeklint. Fart være med ham! Han veed ikke, hvilken Fred og Skønhed han taabeligt farer bort fra. Den, som lige fra sit Bilrat vil hoppe ind i et dulgt Trylleri, finder i det Allereheligste kun en Skænkestue med samme Glas Øl og samme Kop Kaffe som hvorsomhelst. Og først naar man paa Liselund gennemskuer Tidernes Slør, føler man Stedets trefold Trylleri af Natur og Kunst, af Forandring og Uforgængelighed, af Nuet og den lange Tid — dette Nu, der som Edderkoppen, himmelhøjt solbestraalet, glimter bort paa sin egen flyvende Sommers fjernt henviftende Spindelvæv.

* * *

Liselund — er ikke Navnet allerede en hel Melodi, lyst klingende, rytmisk letfodet og fast som en dansende Pige? Efter en fornem Dame er Stedet opkaldt, i en Tid, da fornemme Damer ikke var bange for med Vid og Gratie at være først og fremst fortryllende Piger. Og dette Navn var — i en Tid, da vel Galanteri, men ikke just Kærlighed hørte til mellem Ægtefolk — et Kærlighedstegn fra Manden til hans Hustru, et af de utallige, han til sin Død gav hende.

Kammerherre *Antoine de Bosc de la Calmette*, født 1752 i Lissabon, kom af en gammel, normannisk Adelsæt, udvandret efter det nantiske Edikt, og gennem Holland, Svejts og Holland igen til sidst havnet i Danmark. Faderen blev sendt som hollandsk Ministerresident til København, kom i Hofgunst, og slog Rod her; købte til Bybolig Olfert Fischers Gaard i L. Strandstræde og til Landgods Marienborg paa Møn. Begge Sønnerne blev optagne i den danske Adel; den ældste, Louis, var bl. a. Overceremonimester hos Christian

Marienborg.

C. I. FOT.

d. VII; Antoine, kaldet Anton, overtog Marienborg. I 1777 ægtede han den 18-aarige *Elisabeth Isclin*, Datter af den store Købmand og Direktør for Asiatisk Compagni, Reinhold Iselin, som for sin ældste Datter, gift Grevinde Rantzau, stiftede Stamhuset Iselingen, og for sin yngste, kaldet Lisa eller Lise Stamhuset Rosenfeld. Vi staar hermed midt i den Sammensmeltning af Handels- og Fødselsadel, som efter 100 Aars Forløb i vore Dage har gentaget sig. Heller ikke Industriens Islæt mangler: Efter Faderens Død fik Lisa til Stedfader General Classen, berømt bl. a. som Grundlægger af Vaabenfabrikken og Byen Frederiksværk. Det Classenske Palæ i Amaliegade blev det unge Pars Vinterhjem; Resten af Aaret boede de mest paa Marienborg — særlig da Calmette 1783 blev Amtmand over Møns Amt, hvortil siden kom Nykøbing Amt. Straks i 1783 købte han (Skødet blev udfærdiget følgende Aar) for 11,336 Rdl. og 27 Sk., af Amtsforvalter Schmidt i Stege, *Sømarke Gaard og By* med tilliggende Jorder. Neppe saa meget for at udvide sit Landbrug, som fordi dette Køb gav ham og hans Hustru sjeldne Vilkaar for Virkeliggørelsen af en fælles Drøm.

* * *

Paa deres Rejser havde de set franske og tyske Haver, først og fremst Marie Antoinettes *Petit Trianon*, og sikkert ogsaa Hertugen af Dessaus berømte Park ved Wörlitz, anlagt i den nye engelske Stil, som, modsat den gamle franske, havde til Grundregel, at ingen Regel maatte fornemmes, ingen Hegn og Skranker træde frem; alt skulde synes naturligt opstaaet, Gangene sno sig efter Jordsmonnet, Kilder, Vandfald og frie Udsyn komme som Overraskelser paa Fodtur i ukendt Egn, Lys og Skygge bestandigt skifte med brat Overgang fra Munterhed til Vemod. Kort sagt: En Vandring Haven rundt skulde virke som en Vandring gennem hele den ikke længere klassisk ordnede, men romantisk uberegnelige Tilværelse. Under Rousseaus Paavirkning blev denne Stil ogsaa paa Fastlandet højeste Mode, dog med en fantastisk Iblanding af kinesiske Pavilloner, nygjorte Oldtidsminder, poetiske Templer, filosofiske Taarne, tankevækkende Søjler og den landlige Uskyldigheds Bondehuse, Møller og Mælkerier. Haven rundt blev herved ogsaa en Vandring gennem hele den menneskelige Aandshistorie, hvis Symboler var indsmeltede i den hellige Natur.

Anton og Lise Calmette havde seet beundringsværdige Anlæg af den Art; men aldrig Naturbetingelser Mage til Sømarkes. Her fandtes Vandløb, Smaasøer og Mosedrag mellem nøgne og kratkronede Bakker og Kæmpehøje; dertil kilderislende Skovkløfter og stejle Brinker ud mod den aabne Sø; og for de fjernere Perspektiver sørgede Naboen Storeklint, snart ragende haandfast op med kridhvide Spir af Storskovens grønne Ocean, snart skimtet som en sejlsvulmende Fuldrigger i blændende Flugt mellem Himmel og Hav. Her kunde to følede Hjerter med Smag og Forstand, og for Resten med smaa Midler, skabe sig deres jordiske Paradis. Og de skabte det.

I 8 Aar tænkte, rejste, saae, tegnede og regnede de; men saa stod ogsaa, opført af den gamle Hestegarderkasernes Mester, A. Kirkerup, det lille Klinteslot paa Liselund, med sine hvide Træsøjler og hvide Mure under de blødt svungne Straatage, som det fordringsløst yndefulde Midtpunkt for en Park, der spændte sit blinkende Baand af Søer, Kanaler og Vandfald, smalt, men ca. 3 km i Længde, fra Gartnerboligen

Ved Schweitzerhytten i Liselund Park.

HÆRSTYEN FOT.

— „Huset med de fire Gavle“ — under den inderste nøgne Aas lige til „Materialgaarden“ med dens Herskabsstalde og Vognskure nord ude i Strandskoven. I den runde Parksænkning foran „Slottet“ samledes Vandløbene fra begge Sider og styrtede derfra mellem den kunstige Ruin og „Norske Hus“, gennem en dyb, stenfyldt Kløft, Vandfald efter Vandfald ned i Havet. Her, umiddelbart over Strandens Rullesten, stod paa Klintefoden en nøjagtig Efterligning af Wilhelm Tells Kapel ved Wierwaldstädter-Søen i Svejts.

Under „de fem Bøge“ gik Vejen forbi Forpagtergaardens Æblehave gennem en brolagt Allé ned i Parken, forbi „Svejtserhytten“ med dens Billardstue og Tjenerkamre op til Hovedbygningen; her saae man inde fra Havesalen gennem de tre buede „franske Vinduer“, eller ude fra Stenterrassen mellem de hvide Søjler, ned paa Dammene med deres Blomsterøer og hvidmalede Baade og Broer, over til Skrænterne hinsides, hvor det gule kinesiske Hus og det tjærede norske knejste paa hver sin Høj mellem Grupper af sjeldne Træer. Østersøen laa skjult under den yderste, høje Skovbrink, som gav Huset Læ; lunt skulde det være, og Hav var dengang noget,

man fik nok af fra en Strandpavillon eller en Udsigtshøj. Søbad brugtes ikke; men fra Kløften førte en Sidesti op til „Badehuset“, under hvis Halvtag af Straa et Kildevæld fra Klinten kom fusende ud gennem den Graastens Mur; bedre koldt Styrte kunde vel ingen ønske sig. Og skulde det være varmt, kunde man dreje paa en Hane, saa kom det, oppe fra Bryggerset. Til alle Kanter gik Urte- og Frugthaver, Rosen- og Humlegaarde, Kanal- og Parkanlæg umiddelbart over i Mark og Skov. Og faa Skridt bag Slottet, ad Skovstien langs Kanalen, saae man, saa utroligt det lyder nu, mellem Bøgestammerne „Store Taler“s Kridtgavl skinne frem bag de grønt bugnende „Langbjerge“. Maaske har man ogsaa herfra skintet en Stump havblaa Himmelrand. Ialtfald har man da som nu, og mer end nu, overalt i Skov og Park indaandet den friske Søluft, og haft kun faa Minutters Vej ud til den Brink eller op paa den Kæmpehøj, hvor blaat lysende og blegt blaanende Sø endeløst favnede Landet fra alle Sider. Samtidige Tegninger og Stik viser ikke blot Parken de 150 Aar yngre og meget lysere; ogsaa Skoven stod anderledes aaben, med enlige Kæmper ragende malerisk op over kratgroet Kløft og Brink. Saavidt vover man at tro disse Tegninger, skønt enkelte i Baggrunden har Bjergformationer af en alpeagtig Vægt og Vildskab, som vidner stærkere om Kunstnerens Fantasi end om hans Virkelighedssans.

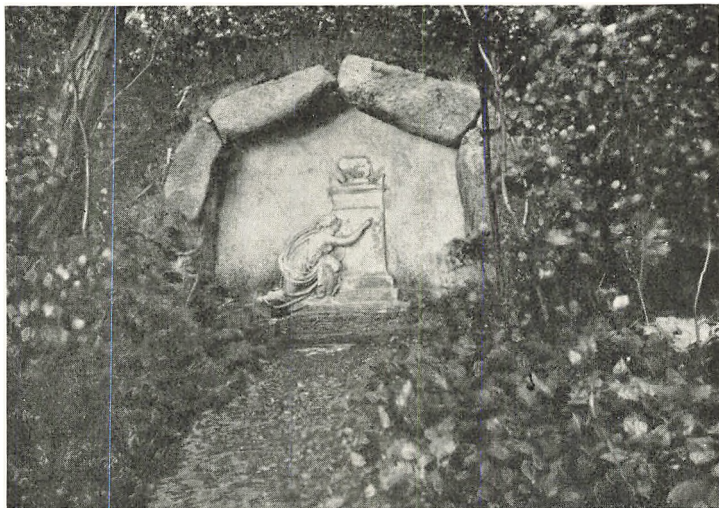
I alt Fald, et herligt Sted har det været baade for Stilhed og Fest. Hvilket broget Halløj, naar Amtmanden med sin smukke Frue og en Hærskare af fornemme Gæster kom ridende eller med Firspand-Kareth rumlende fra Marienborg til et Par Dages Jagt om Efteraaret! Heste og Vogne ned til Materialgaarden; Tjenerskabet indkvarteret i Svejtseryhten, Gæsterne i Norske Hus; Herskabet selv med de nærmeste Venner under Straataget paa det hvide Barn af et Slot. Hvilket Løb frem og tilbage af stribevestede Kammertjenere og blondkappede Piger med Kaffebakker og Flaskefuderaler! Hvilken Latter og hvilken Tavshed — naar en af den naadige Frues mange Tilbedere (alle tro til Døden, fordi de aldrig blev bønhørt, kun fortryllede med Ynde og Vid, og bundne med hjerteligt Venskab, — naar muligvis en af dem, ak, saa tilfældigt, kom uventet tidligt hjem fra Jagten og

Schweitzerhytten.

C. L. FOT.

overraskede den dejlige Skabning i en Kildenyumfes Nøgenhed under det kolde Styr i Badehuset! At der overhovedet *var* nogen, at Kammerpigen, som stod dér med Badelagenet parat, havde glemt at skyde Slaaen for, kunde han jo aldrig vide — vel? Og hun viste ham sin slanke Ryg, hvor Skulderbladene i Aftensolen rødmede som et Par Sommerfuglevinger, idet hun slog Lagenet om sig og lo, — saa uberørt alvidende, at den unge Officer eller Hofmand, hvad han nu var, til sin egen umaadelige Forundring ikke fandt et eneste galant Ord paa sin Tunge, kun, i sit Hjerte, den sødeste Beundring og den dybeste Respekt. Og han kom ikke til Mælet igen før ved Bordet oppe i den graat og hvidt imiterede Marmorsal, hvis Lysekroner og Sølvstager, Blomster, Krystal og skønne Kvinder spejledes til to Sider i de høje smaarudede Glasdøre, til den tredje dybt i Kanalen, hos Natten og de sorte Træer og Stjernerne. Her, just mens de brunstegte Agerhøns blev budt om, løftede nemlig Fru Lise sit perlende Spidsglas imod ham med et skælmsk hovedrystende Nik. Og han sprang op og tømte sit med en Hilsen saa ærbødig, som var det en Dronning, der havde gjort ham den Ære. Hvorefter han tømte en Flaske eller to for meget og var lidt højroestet ordrig Resten af Aftenen — indtil et pludseligt

„Skriveren“ ved Liselund.

C. L. FOT.

Tungsind drev ham ud, langs Kanalen hen til „Grotten“, hvor han i ensomt Mørke hulkende kastede sig paa Knæ foran Relieffet af Fru Lise, der, i klassisk Draperi, skrev — som hun skriver endnu — paa Altret med den evige Lampe:

À
L'amitié
pure.

Og da den levende Fru Lise, fornem Dame og fortryllende Pige, med begge Sølvstager tændte foran det perlerammede Spejl i sit Sovekabinet, over den hvide højre Skulder inde i Spejlet saae sin Tilbeders tungsindige Skygge, saae hun bag den de hundrede Tilbederes tungsindige Skygger og rystede smilende paa Hovedet ad dem alle. Men over den hvide venstre Skulder saae hun kun eet Ansigt, sin Antons; det var meget nær og ikke det mindste skyggeagtigt; og til de Øjne og den Mund nikkede hun med et helt andet Smil, et varmt og lykkeligt Smil: Kom!

Det var hendes Liselund; og det var ham, der havde skænket hende denne vidunderlige Gave. *Endroit Chéris de Lise* stod der, og staar der, paa Foden af den Stenstøtte, han lod

rejse i „Gratie-Dalen“; og Skriften over Mar-morrelieffets to Gratier kan tydes den Dag i Dag: *Elles attendent ici Leur sœur*: „De venter her paa deres Søster“. De har ikke mange Dage itræk maattet vente for-gæves, naar Calmette og hans Frue om Somren tilbragte et Par Uger i den landlige Stilhed, som er Festernes Fest for to, der elsker hinanden og tilmed er saa kloge Kam-merater og gode Venner, at de kan baade tale og tie sammen, kan give sig selv, saa de vinder der-ved, og tage hinanden

Stenen i »Gratie-Dalen«. C. L. FOT.

uden at tabe hinanden. Liselund har for dem været frem for alt disse Ensomhedsuger paa Tomandshaand. Da gled Flydebroer og Baade frem og tilbage over Kanalerne; altid var der en Ø med Plads til nye udsøgte Blomster og Træsor-ter, til en Pyramide med en Panfløjte paa Toppen, eller en Søjle, der i det blanke Vandspejl tyst fordoblede sit for dem begge saa betydningsfulde Symbol paa *la bonne Harmonie*; altid var der en Melodi at indøve paa Fløjte og Spinet, altid et elsket Træ eller en elsket Ven at aftegne med den luftige Blyant; altid var der nye Arbejder til Fuldkommengørelse eller Vedligehold, altid Planer at drøfte, først indbyrdes og siden med Gartner, Bygmester og Haandværksfolk; altid var der baade Dyr og Mennesker at drage Omsorg for og føje harmonisk ind i Kunstens og Naturens Harmoni. Altid var der — det, som ikke er der mere.

Calmettes og Fru Lises Kontrafejer hænger i den øde Slotspavillon, som de selv engang fyldte med Liv og Skønhed, med — *Les graces de la Nature et les images du Plaisir*. Saa-

dan staar der paa den Marmorplade, som fra en tilgroet Kilde er lagt ind foran Fru Lises Toiletspejl, hvis Glar er taa- get af de halvandet Hundrede Aar. Selv er de to nu Skygger langt borte; deres Værk er Skyggen af, hvad det var. Det er alt saa længe siden. Og dog ikke længere siden, end at den, der skriver dette, som Dreng har drukket The hos Fru Lises Sønnekone, den anden og sidste naadige Fru Calmette paa Liselund.

* * *

Der var kun een Søn, som efter Forældrenes tidlige Bortgang (Anton døde 1803 og Hustruen 2 Aar efter) arvede dem begge. Ogsaa han blev Kammerherre, men ikke Amtmand; han levede helt privat og ægtede uden Hensyn til Rang og Stand, trods Farbroderens Modstand, en borgerlig Pige; de Calmetter har aabenbart haft ikke blot varmt Blod, men ogsaa trofaste Hjerter. Men heller ikke den nye Fru Calmette var en Jomfru Hvemsomhelst. Hendes Fader var Landfysikus paa Møn Dr. med. Mackeprang, af en Slægt, som allerede den Gang længe havde været en af Landets førende, dertil ofte fremragende i Borgerdyd og Lærdom; selv var han i sin Stilling det tredje Slægtled, Søn efter Fader — og hans Hustru var en født Hage. *Martha Mackeprang* kom altsaa af fineste mønsk Patricierblod. Hun vandt da ogsaa hurtigt den fornemme Slægts Respekt og Sympati, og Hoffets med. Men efter kun 10 Aars Ægteskab døde Calmette Nr. 2 i Aaret 1820, knap 40 Aar gammel, bankerot ligesom Staten; havde ikke udmærket sig ved noget som helst ud over det, at vinde og fastholde en ypperlig Kvindes Kærlighed. Altid noget, ikke saa helt lidt. Alt maatte sælges; men de skiftende Ejere af Liselund, Kammerherre Raben til Kjærstrup, hans Enke Baronesse Rosenkrantz-Hvidtfeldt, hendes Brodersøn, Stiftamtmand i Thisted Baron Rosenkrantz til Sophiendal, dennes Enke, og dernes Søn igen, Baron Fritz Rosenkrantz, gift med Oluffa Krabbe — alle Venner og Frænder — overlod Kammerherreinde Martha Calmette Slottet med Parken til fri Bolig. Liselund, i 27 Aar et Kærlighedens Paradis, blev nu i 57 Aar et Savnets Enkesæde.

Men hvad den yndigt ivrige og varme Lise havde skabt,

blev af den storlinjet rolige og milde Martha vel varet. Vilh. Birkedal, selv Mønbo, fra Aalebækgaard under Nordfeld, gæstede hende derude paa Liselund og har i et Digt — som Dr. Louis Bobé i „Liselundbogen“ — smukt skildret den gamle Dame. „Tante Calmette“ var hun for hele den store Slægt af borgerlige Hage'r og Mackeprang'er som af adelige Rosenkrantz'er og Raben'er, og for hele Øen „den gamle Kammerherreinde“ — der hverken for sin Alders Fornemhed glemte sin Ungdoms Venner eller i Ensomhed og Savn mistede sit ranke Mod. Paa Solbrinken op mod „Ruinen“ anlagde hun sig en privat botanisk Have, fuld af sjeldne Planter, der under hendes egenhændige Pleje trivedes forunderligt. Men ellers gjaldt det kun at holde Minderne i Hævd, i Parken som indendørs; ikke et Møbel maatte fjernes eller flyttes, ikke et Træ fældes uden paatrængende Nødvendighed, ikke en Sti lægges om. Ved denne rørende Skaansomhed overbugnedes allerede i hendes Tid Kunstens klare Linier af Naturens Frodighed; men langsomt og umærkeligt. Thi Grønsvær, Gange og Rosenbede blev holdt ligesaa pynteligt, som hun holdt Huset og sig selv. „Hvidt var hendes Yndlingsfarve, alt maatte være hvidt omkring hende; Duerne, Ænderne, Hønsene, Kalkunerne, selv Paafuglene og den hvide Raa, der fulgte hende som en Hund“ (Bobé). Hendes Yndlingsplads var den højryggede Kurvestol i „Abestuen“ — saaledes kaldt efter sit blomstergitrede Vægmaleri med en Abe, til Minde, siger Sagnet, om den tamme Abe, der under en Ildebrand i Lissabon ved sit Opskrig frelste den lille Anton og hans Broder fra Døden i Flammerne. Altid i perlegraa Silke, med Kappe af hvide Kniplinger, modtog hun her sine mange Gæster; til de nærmeste Venner hørte Admiral Steen Bille med Frue og Datter, gift Grevinde Danneskjold paa Nordfeld, og de Medlemmer af Slægterne Hage og Tutein, som havde Landsteder paa Møn og i Sydsjælland. En Gang kom Kadet Prins Vilhelm, siden Kong Georg af Grækenland; en anden Gang Oehlenschläger og Thorvaldsen fra Nysø. (Fra det Besøg stammer maaske deres Navnetræk i den store Bøg paa Dronningestolen, synlige endnu for faa Aar siden). Hun holdt, siger Bobé, en Slags Hof under gammel-dags beskedne, men fornemme Former. Om Vinteren rejste

hun i de yngre Aar gerne til København og færdedes i den store Vennekres, overalt ledsaget af sin Broderdatter og Selskabsdame, Bolette Mackeprang; i sine sidste Aar tog hun Vinterbolig inde ved Stege.

Her var det, jeg som 4-Aars Dreng drak The hos hende i det gule Hus uden for Mølleporten, sammen med min Farmor, Vilh. Birkedals Søster. Har jeg hørt den vanskelige Titel „Kammerherreinde“, er den ikke trængt ind til min Bevidsthed. Og den hvide Paafugl, jeg bilder mig ind at have seet i Haven, er sagtens en senere Indbildning. Men hele min Barn-dom igennem mindedes jeg ofte den fine, gamle Dame i graat og hvidt, Holdningens værdige Ro, Blikkets milde Styrke; hun glemte ingen, ikke engang den slikmundede Purk; men saae dog stadig ligesom noget andet end det, vi andre kunde se. Saa dybt var dette Indtryk, at det, frit samstemt med andre, endnu 45 Aar efter krævede Udtryk — og fik det gennem Digtet „Komtessen“ i „Købstadsidyller“. Ogsaa den gamle Dames Haand husker jeg, som den kølig, blid og fast lukkede sig om min til Farvel. Jeg var af den fjerde Gratie viet med en Del af mit Væsen til Liselund; thi at Damen hed Calmette og var fra Liselund, det vidste jeg.

Samme eller næste Aar kom jeg derud og fik mit uudslettelige første Sommersyn af Stedet — vel forberedt gennem den 2½ Mils Køretur i Char-à-banc, d. v. s. ligesaa mange Timers rullende og skumplende Bakke ned og op, gennem Kjeldby, Elmelunde og Borre, forbi taarnede Kirker og vingesnurrende Møller, med skiftende Udkig milevidt over korngule Marker og storkebankede Enge, over buede Kyster og skumvæltende Sø. Endeligt hvævede sig over den smalle Vej de fem Bøges uregelmæssigt kraftfulde Portal. Vognen rullede ind i Forpagtergaarden, hele den lyse Gaardsplads var dækket af graa Rullesten, som gav sig flintknitrende under Vognhjul og Hestesko; lune Rør- eller Straatage hvilte i rolig Skønhed over de lave Længers hvide Bindingsværk; Blomsterranker af Klematis og Blaaregn hang over Trætrappen, hvor gamle Forpagter Kjær (eller var det Rosing første Gang?) kom ud og hilste med barsk Høflighed paa kendt Folk. Maaske blev Dugen strax bredt og Madkurven pakket ud paa Bordet under de mægtige Linde mellem

Forpagterhave og Slotspark; maaske vandrede Selskabet gennem den stenkudrede skyggefulde Allé ned til Bordene foran Svejtserrhytten. Her, hvor de blyrude Spidsvinduer blinkede hyggeligt under langskægget Straatag, og hvor en mandshøj Fritrappel af slidte, graa Sten klatrede stejlt op under egebarkede Søjler, sad man med den solfyldte Parks Plæner, Aakandedamme og Blomsterøer foran sig, paa een Gang i Virkelighed og Eventyr. Ogsaa her kunde man faa Mælk til Chokoladen, og til Kaffen Vand paa en Messingmaskine med gloende Trækul i Fyrfadet. Øl, Snaps og Lemonade funkede i Glassene; Kyllingesteg med Agurkesalat, kogte Rejer, Leverpostej, Rullepølse, Æg og Sardiner, Brød, Smør og Ost bugnede paa Fadene med uanet farveprægtig Appetitlighed her i det fri; og hvilke Bjerge af 5-Øres Linsemakroner og 10-Øres Napoleonskager inde fra Muusfelds Bageri! Uforglemmeligt! Siden slog Damerne deres blonde-frynsede Knækparasoller op over de bredskyggede Florentinerhatte, og Herrerne fik Ild paa Cigarerne; langsomt begav man sig under lystig Passiar over til det gule, mærkeligt ottekantede kinesiske Hus; her kiggede baade Voxne og Børn nysgerrigt ind ad Ruderne til de tykmavede østerlandske Guder, som med tavst uforanderligt Grin af Grumhed eller urovækkende Venskabelighed tronede paa Hylder og Borde. Maaske gik man derefter ned forbi Materialgaarden, og under de tungt susende Kæmpegraner op til Norske Hus, hvor det eneste, man kunde naa at kigge ind i, var Køkkenet, der lignede et Røverkøkken. Men naar man vovede sig gennem de raslende Løvbunker ind i Smøgen mellem Sneglehøjen og Huset, saae man dér et Vindue, i hvis lukkede Skodde var udskaaret en Nymaane, fuld af mystisk Mørke. Det var sært uhyggeligt, hvad skulde det nu betyde? Bedre var der paa den anden Side af Huset; her, dybt under den stejle Skovbrink, bruste Østersøen; mellem de viftende Grene saae man et Blink af glasklart blaanende og skumhvid Bølgegang over den blege Kridtbund; midtvejs nede svævede Maagerne og saae det samme. Det var Liselunds fjerde Verden.

Den femte var „Djævlekløften“. I store Bøgekroners Mørkning fulgte man den solspættede Sti brat ned, og fra Brink til Brink, ad Plankebroer over hult hulkende Vandfald

mellem Kampesten, som kun Trolde kunde have kastet. En Sidesti førte op til Badehuset, af hvis Bagmur Kilden foer glitrende frem i sin Fyrrebarks Rende, og plaskede glemsomt bort mellem Gulvets Flintesten. Men fra Aasryggen hinsides lyste „det store Klintekors“ i grøn Skumring spøgelsehvidt; over Kløftens Stenbund rejste det mindre sig ligesaa gyse- ligt, med Sandsagn om blodig Død. I galgenkaad Beklemthed sprang man videre, ned over lumske Rødder og slibrigt Mos. Men saa pludselig var Kløftebunden en grøn Bakke, af hvis Ryg en hvidkalket Skorsten skød op. Een eneste Gang saa man det ryge op af den Skorsten; Baronens oppe fra Slottet drak The i Kapellet, sagde de Voxne, og vendte høfligt om — til usigelig Skuffelse for en Dreng, som vidste bedre: Det var selvfølgelig de Underjordiske, som gjorde Ild paa i deres Køkken. Tænk, at komme til Gilde hos dem, ligesom Dren- gen i Læsebogen! Men nu vidste han dog, hvor de boede, og glemte det aldrig — ingen af de Hundrede Gange han i Aare- nes Løb stod helt ude paa Stranden og betragtede det brogede Kapel, der med Spidstag og Søjler løftede sig her saa ensomt mellem Klintefald og Havstok, over de stendurende Bølger, under de løvsusende Træer, med Alverdens Digt og Drøm- meri: Den Djævkkløft med Kors og Kapel var Liselunds femte, ufatteligt sammensatte Verden.

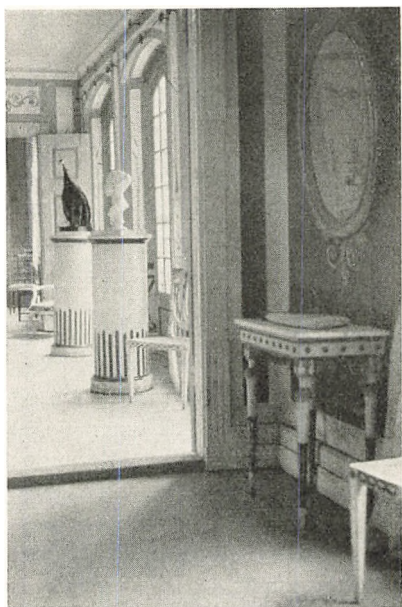
Men ogsaa den sjette maatte opsøges: „Nonnebænken“ henne i Brinkerne, hvorfra man saa de hvide „Slotsgavle“ bryde skarpt frem af Løvsvulmet, og langt borte steg „Tale- ren“ i blændende Majestæt mellem de grønne Højder og det blaa Dyb. Undervejs fra Verden til Verden havde man tit seet „Slottet“s Søjlegange og hvide Mure spejle sig i Kanalen under de hængende Løvmasser; men det laa fornemt util- gængeligt bag spærrende Jernkæder, ophængt mellem Sand- stens Søjler. Herskabet saa man aldrig; først mange Aar efter traadte den gamle Baron Fritz Rosenkrantz, fjerprydet Tyrolerhat over Kejser- og Kongeskæg, med Bøsse og Hund ind i Billedet af Liselund som den Jægersmand, han var. Nu hviler han under Parkens Bøge, medens hans graanede Frue, rank som sine krigerske Fædre, færdes med Børn og Børne- børn ad samme Stier som først Lise og siden Martha Cal-

mette; og i deres Fodspor. Altid levede Kvinderne længst her paa Fruesædet Liselund.

Efter Barndommens aarlige Ture derud fulgte min Ungdoms talrige, snart i Flok fra Stege og Rødkilde, snart kun selvanden Student med Barndomsvennen fra begge Steder. Og som Voxen kom jeg der i endnu nærmere Følge, eller med Gæster fra fjerne Lande. Jeg mindes natlige Klatreture ned gennem Kløften i Augustmørke og Maaneskin; Regnvejrsdage med Leg og Dans i Forpagtergaardens nye Bjelkehal; Andejagt langs Moser og sivgroede Kanaler med den gamle Baron, Hønsøjagt med den unge mellem Banker og Kæmpehøje; bølgeplaskende Ensomhed paa Pomlerendes Forstrand i Aftendæmring mellem optrukne Fiskerbaade og benhvide Træstubbe af styrtet Skov; andre Aftener i den jasmin- og rosenduftende Søbrise paa det nye Slots Veranda; Visit hos Maleren Achen paa det gamle Slot, den Sommer, han i Abestuen udførte sit Portræt af to blomstrende Ungpiger med udslaaet Haar — en gylden og en brunet — spejlet i døde Dejligheders Glar. Og nu kommer jeg der igen, kom der iaar paa ny, brasende med Rutebilen som en anden Turist. Mig gør det Bras ingenting; jeg kommer med en Indvielse, der i Aarlængde kan maale sig med Guldbrudens Enkestand.

Men der er noget, som gør mig noget. Ikke Forpagtergaardens Tagpap; jeg ser de gamle Rørtage, og det er dog stadig her, man skal bo, i den lave, blaaregnrankede Idyl ud mod Æblehaven, hvis man i Ro vil lære at se Liselund. Heller ikke Parkens Forfald, skønt jeg savner den blomsterkantede Stenkanal fra Dam til Dam ned over Plænerne. Det er ikke engang det gamle Slots, Svejtserrhyttens og den kinesiske Pavillons fattige Tilstand med sprukne Vinduer og Døre, forfaldne eller manglende Møbler og Kunstgenstande; mere deres Tilgængelighed for et Publikum, der efterlader Spor af snavsede Støvler og nærgaaende Nysgerrighed. Dog taler Fortidens Minder netop saaledes dobbelt indtrængende — og gennemtrængende — om Menneskeandens Vandring, og dens Kolbøtter, gennem skiftende Tider.

Nej, det, som gør mig noget, er det brat sønderrevne, det helt forsvundne Liselund; det, som for nu 26 Aar siden druknede og aldrig kan genopstaa. Da Pigen en Novemberdag

Interiør fra Liselund.

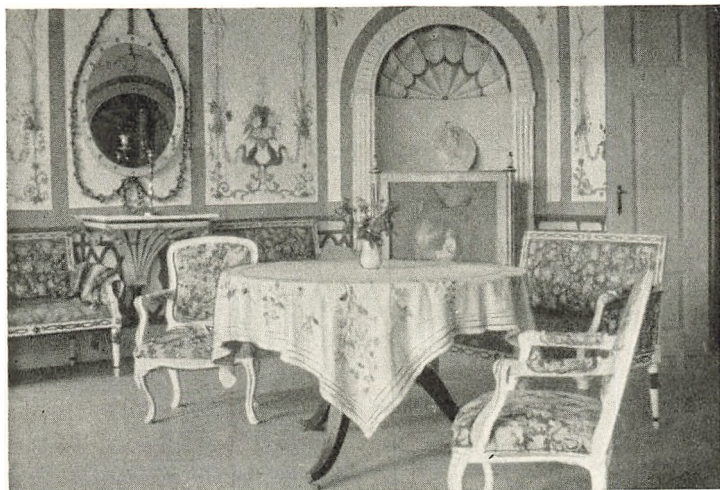
C. L. FOT.

1905 bragte Morgenkaffen op til Baronen og Baronessen i Sovekammeret paa anden Sal af det „nye Slot“, blev hun til deres Forundring staaende paa Dørtærskelen, maabende mod Vinduet. Hvis hun ikke tabte Bakken, var det hendes Fejl. Thi da Ægteparret rejste sig i Sengen, saae de et utroligt Syn: Hvor igaar Ruinhøjens og Kløftens hundreedaarige Bøgekroner havde lukket som en Mur mellem Park og Himmel, gabede nu et aabent Svælg mod det høstgraat bølgende Hav.

De kom af Fjerene i en Fart, og ved nærmere Eftersyn var ikke mindre end 12 Tdr. Land af Parken skredet til Havs, lydløst; ialtfald uden at nogen havde hørt en Lyd.

Fænomenet er skæbnesvangert kendt fra norske Elvdale: Ler er skraat lejret over Ler med et Sandlag imellem; dette Sand skylls langsomt ud af de underjordiske Væld, en styg Dag eller Nat hviler vaadt Ler paa vaadt Ler, hviler utrygt; hele det øverste Lag skrider ud, hvor mægtigt det end er, ja, des brattere jo mere det vejer, med alt, hvad deraf bæres: Huse, Gaarde, hele Landsbyer, Mark og Skov. Det var sket her og et stort, et ulægeligt Skaar slaet i de gamle Calmetters Liselund, i Gratiernes Hjem.

Ogsaa i Rosenkrantz'ernes — endskønt de med en beundringsværdig øm og stædig Pietet nægter at se det. Er ikke Skredet skønt? siger de, som det ligger dér, med Kilder og Væld blinkende mellem de hultertilbulter opskudte og nedstyrte Lermasser; med nye Stier Spring i Spring ned igennem ungt blomstrende Krat, under enlige Stortræer, som,

Interior fra Liselund.

C. L. POT.

standsede midt i deres Fald, fortsætter deres Væxt, knejsende i tragisk Højhed over de nye Tidens hensynsløse Kappestrid. Vist er det kønt; men ikke det gamle, intet mod det gamle. Borte er Nonnebænken med sit Drømmesyn af Slots-gavle og Taler over glitrende Sø; borte er Djævelkløften med Plankebroer og Klintekors, med Fru Lises Badehus, de Underjordiske Køkken og Wilhelm Tells Kapel ved Østersøen. Borte er „Kammerherreindens Have“; borte Ruinhøjen med sit Bøgehvelv over den romantisk forvandlede Kæmpegrav. To af de tolv store Bøge og en af de Bænke, dér stod, stod endnu den følgende Sommer, et Riffelskud til Søs, uskadt oprejst over de grumsede Vande paa Skredets yderste Fremskud. Havde en vild Jæger den Novemberrat siddet paa Bænken med sin Pige eller sin Pibe, kunde han farefrit have gjort hele Kaneturen siddende med, uden at slippe hverken Pigen eller Piben. Endnu i mange Aar vred den ene af de to Bøge sig op over Bølgerne, først bladløs og siden barkløs, lavere og lavere; nu er den borte. Men midtvejs nede i Skredets tungsindige Vildnis, lystigt kun for Raadyrene, som her har deres Fejepladser i uforstyrret Fred, knejser endnu en af Ruinhøjens Kæmpebøge, let kendelig paa den runkne Barks hundredaarige Navnetræk, og paa de Kampesten, der ligger

i Hobevis henslængt som Rester af Jerichos Mure. Det er alt. Ellers: brat forsvundet, helt borte.

Og samme Lod venter ogsaa det langsomt smuldrende, hvis ikke Mennesker griber ind. Skred er det umuligt at forebygge; Forfald, som skyldes manglende Pengemidler, kan genoprettes. Gaarden Liselund magter ikke den Byrde, som nutildags selv de store Herresæder enten segner under eller kaster fra sig. Men Wörlitz-Parken er af den tyske og Trianon af den franske Stat ikke blot fredlyst, men ogsaa værnet og vedligeholdt. For dansk Samfundssind var det en værdig Opgave at værne Liselunds enestaaende Minder om den romantiske Kultur, som Ewalds Aand sang ind, Baggesens Vidgennemgnistrede, og Oehlenschlägers Poesi gav dansk Udødelighed.

Borte er borte. Men endnu kan Smag og Forstand med smaa Midler rense og bevare de tre Fjerdedele af disse Mindesmærker. Damme og Kanaler kan faa deres Billedkraft igen, Vandfaldene deres rislende og brusende Melodi. Overalt i Parken og paa Øerne staar Træklynger og enlige Træer af usædvanlig Skønhed: Elletræer, som Danmark ikke siden Stenalderen har seet Mage til, ægte Kastanier, der kan maale sig med dem paa Appeninernes Sydskrænter; Graner som de berømte von Langues, een endog kandelaberdannet, med 8 fra Midthøjde parallelt stigende Stammer. Faar disse Træer og Grupper af en venlig Øxe deres Karakter paa ny frigjort, skal man se en Park. Plæner- og Gange, Blomster og Frugthaver lader sig nemt ordne, forsaavidt de ikke allerede er det. Ligesaa Svejtserrhytten, der med Jagtstue og Gæstekamre, venligt vogtet af et Par nydelige unge Piger i mønsk Folkedragt, er et bedaarende Annex til Forpagtergaardens gammeldags hyggelige Hotel. „Huset med de 4 Gavle“ er ved sin Beliggenhed og sin Bygningsform et Unikum af landlig Romantik; lod sig bevare som et lille mønsk Landbrugsmuseum med fast Opsyn. Vanskeligst bliver det gamle Slot, som dog staar med faste Mure og velholdt Tag. Vinduer og Døre lod sig tætte; saa gjaldt det at fjerne lidt Skrammel hist og her, istandsætte Spejlrammer, Vægdekorationer og Lysekronernes luftige Krystalspind kyndigt og med let Haand; endelig at tilbageføre eller erstatte et Par mang-

Det norske Hus.

lende Møbler. Af alt haves nøjagtige Maal og Tegninger; og meget findes paa Plads endnu, ligesom de morsomme Ovne og Flertallet af de samtidige Malerier og Tegninger. Det var vel et Offer værd, ogsaa for mønsk Patriotisme, at restaurere denne Perle af et fornemt Landsted; her færdedes dog gennem halvandet Hundrede Aar mange af Danmarks og alle Møns første Adels- og Patricier,- Kunstner- og Købmandsslægter; hvert Spejl gemmer Skyggen af henfaren Skønhed, hvert Krystalprisme Genklagen af Røster, som har rørt Slægt efter Slægt til Beundring og Kærlighed.

Bedst vedligeholdt er Norske Hus; dels brugt af Liselunds nuværende Ejer, Baron Erik Rosenkrantz og hans Frue, født Fiehn, som Gæstebolig; dels udlejet for en ringe Sum til Sommerhus for en Kunstner eller Skribent nu og da. Her savnes, foruden Vinduestætning, kun det paa den Højde hidtil umulige, nemlig Vand, som maa køres derop. Muligvis det just med disse Mangler er den ideale Digterbolig. Mangel af Brød kan Manden jo selv føre med. Noget fredeligere end de to Sovekamre ovenpaa kan ikke tænkes; det ene har Skoven højt ind ad sine Vinduer, det andet Havet dybt under sine. Den hvidkalkede Mellemgang er ved Rummets lysfyldte Harmoni et i al Beskedenhed vidunderligt Skrivested for den,

der selv har et Par Tanker med. Hvis man, højt begunstiget, kan et Par Sommerdage itræk lukke sig inde her, helt alene og med Nøglen i Lommen, kan man vanskeligt undgaa at møde Liselunds Gratier alle tilhobe. I Gangen ovenpaa, i det malerisk umagelige Køkken med Blyvinduer og røghættet Komfur; i det smalle Kabinet med to hvidt florchimlede Sengesteder, hvis tykke Krølhaarsmadrasser bevarer det sødt vægtfulde Præg af — ja, hvilke og hvor mange skønt udstrakte Legemer, det veed sikkert den grønt lysende Maaneglug i Skodderne ud mod Skoven. Og atter i hver af de to fuldt og fuldendt møblerede Opholdsstuer, en med pompejanske Vægmalier og en med bittesmaa Tempel- og Palmelunde svævende i de lysende Felter — som Drøm, der vifter til Drøm.

Helt alene sad jeg her Time efter Time. Ene med de fem Hundrede døde Honningbier, hvis brune Dynger fyldte Vindueskarmene. Der var et Bo af Vildbier under Gulvet; jeg havde, da jeg kom, seet dem sværme ud og ind ad Sprækkerne i den Kampestens Syld. Bi efter Bi fandt herfra op under Fodpanelet; men fandt i Vægfelternes Templer og Palmer ikke den Sødme, de søgte; surrede mod de lyse Glasruder, surrede, surrede og døde af Sult. Nu laa de dér, vingede Blomsterelskere, vilde Honningbier fangne, døde, det ene Hundrede over det andet — flugtløse Vinger, tomme Skaller af et Liv, som fortsættes i andre, ikke i dem.

Disse døde Bier summer mig i Sindet ustanseligt. *Endroit Chéris de Lise*, saadan summer de. Og *Elles attendent ici Leur sœur*. Vel, Søster kommer, og Broder kommer. Fin Gift og fin Honning er der i de døde Biers Melodi. De er Lægemedler begge, blot man ved at bruge dem ret. Den Skønhed og Fred, som er Liselunds, har ogsaa vi levende Brug for.

Udsigt til Mons Klint fra Liselund

Hovdingsgaard.

P. TRC.

SYDSJÆLLANDS GAMLE BØNDERBYGNINGER

Af H. ZANGENBERG

KØGE Aa er ikke alene Grænseskellet mellem to Amter og Herreder, men den skiller ogsaa mellem to gamle sjællandske Bygder, hver med sin særegne Natur: „Heden“ eller Sletten Nord for Aaen, som kun i ringe Grad kendte til Skov, og „Skoven“ Syd for Aaen. Befolkningerne i disse Bygder havde fra gammel Tid deres særegne Skikke, og der kunde være en væsentlig Forskel paa de to Bygdefolk, „Hedeboerne“ og „Skovboerne“, hvad der blandt andet viste sig i deres Bolig- og Byggeskik. Denne Forskel var dog ikke saa iøjnefaldende, at man straks kunde opfange den, naar man fra Hedeboegnen over Køge Aa rejste ind i Skovboegnen, idet Gaardene paa begge Sider af Aaen i Hovedtrækkene lignede hinanden.

De var baade tre- og firlængede, som de fleste gamle sjællandske Gaarde fra Tiden omkring Udsiftningen i Slutningen af det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, og i begge Landskaber havde Gaardene det samme jævne og beskudne Ydre, der er saa karakteristisk for den sjællandske Gaard, og som i Nutiden kendetegnes ved de lange, hvidkalkede og straatakte Længer med de klinede og ujævne Lervægge i det ofte ret tømmerfattige Bindingsværk, dækket af den beskærmende Hvidtekalk, og hvor de hvide Vægge kun blev afbrudt af de sorttjærede eller umalede Porte, Døre og Lemme. Saaledes var det for det meste i ældre Tider og ligeledes i Nutiden, hvor man paa Rejse i disse Egne møder gamle Gaarde.

Landsbygade fra Pebringe i Karise Sogn, Faxe Herred. H. ZANGENBERG FOT.

Men ved et nøjere Eftersyn vil man dog snart se, at der trods disse Fællestræk alligevel har været en vis ydre Forskel paa de to Egenes Gaarde, idet Skovboen, i Modsætning til Hedeboen, synes at have haft en vis Forkærlighed for større eller mindre Udbygninger paa Siden af Længerne (se Billedet fra Byen Pebringe i Karise Sogn). Findes saadanne Udbygninger ved Udhuslængerne er selve Længens Tag gerne forlænget ned over Udbygningen, som kaldes en „Lude“, hvorved dennes Vægge blev meget lave, men er Tilbygningerne bygget ud paa Siden af Beboelselængen, har de gerne en Gavl, ligesom de almindelige Lænegavle, hvorved de faar et mere anseligt Udseende.

Disse forskellige Tilbygninger giver Gaardene et ejendommeligt, malerisk og uregelmæssigt Udseende, som man tidligere kunde se allerede tæt Syd for Køge, f. Eks. i Lellinge og i Egøje (se Planen af denne Gaard), og som man endnu finder her og der langt ud over Skovboegnens Grænser ved adskillige af Sydsjællands nutidige gamle Gaarde.

Den væsentligste Forskel paa Hede- og Skovboens Byggeskik viste sig dog sikkert indendørs, idet Hedeboens rigere Kultur ikke alene var synlig i den bekendte kvindelige Hus-

*Udbygning med Førstue paa Gaardsiden af en Stueløng H. ZANGENBERG FOT.
i Pebringe, Karise Sogn i Fakse Herred.*

flid, men ogsaa i Indretningen af den daglige Opholdsstue. Hedeboen havde som oftest to Borde i denne Stue, nemlig Dagligbordet og Gæste- eller Højtidsbordet, hvorimellem var anbragt den mærkelige Bænk „Foldebænken“ med det drejelige Ryglæn, saaledes at Bænken snart kunde bruges som Husbondsæde ved Dagligbordet og snart som Gæstebænk ved det andet Bord. Saadan Stueindretning kendtes ikke hos Skovboen eller Sydsjællænderne, der for det meste indrettede sig som det almindeligt var Skik og Brug i det øvrige Sjælland. Desuden havde Sydsjællænderne gerne et Kammer eller en Stue mindre end Hedeboen, og just i disse Boligforhold laa en væsentlig Forskel i Byggeskikken hos Sydsjællændere og Hedeboere.

Mærkeligt nok synes der ikke at have været nogen videre Forskel paa Gaardene i Skovboegnen og paa Stevns hos Stevnsboerne eller „Stevnsbaggerne“, som de ogsaa kaldtes. Byfolkene i Sydstevns sejlede ganske vist en Del, hvorfor deres Stuer her og der kunde være præget af en vis Sømandskultur, men i Hovedtrækkene synes Gaardene paa Stevns-halvøen ikke at have afveget synderligt fra dem, der fandtes

paa „Skovsiden“ Vest for Tryggevælde Aa, eller fra Sydsjællændernes Gaarde.

Ligesom det øvrige Sjælland har ogsaa Sydsjælland i ældre Tid haft Gaardformer som var væsentlig anderledes end den tre- eller firelængede Gaard, som man i Nutiden har været altfor tilbøjelig til at betragte som den eneste gamle Type paa en dansk Bondegaard. De endnu ældre Gaardtyper som den enlængede og den tolængede Gaard, hvis Længer enten er lagt vinkelret for eller parallelt med hinanden med en Gaardsplads imellem Længerne, har eksisteret endnu i Slutningen af det 17. Aarhundrede i et meget stort Antal netop paa Sydsjælland, især paa Møn. I Løbet af omtrent et Aarhundrede forsvandt disse to gamle Gaardtyper, der især synes at have været kendt og almindeligt brugt her i Landet i Middelalderen, dog eksisterede der Parallelgaarde i enkelte af Sydsjællands Landsbyer endnu ved Udskiftningen, i Tidsrummet 1771—1809.

De fleste tolængede Parallelgaarde fandtes ogsaa paa denne Tid paa Møn (ialt 21 Stk.), og just ved Udskiftningen synes disse Gaarde med Forkærlighed at være blevet udryddede overalt paa Sjælland, enten ved at de blev nedrevet og flyttedes ud fra Landsbyerne, eller ved at der blev bygget nye Længer til de gamle, saa at den oprindelige Gaardtype forsvandt, og den tre- eller firelængede Gaard traadte i Stedet.

Et ret tydeligt Billede af det 17. Aarhundredes enlængede Gaard, saaledes som den fandtes paa Møn og sikkert ogsaa andre Steder, giver en Kommissionsbetænkning, udarbejdet i 1684 til Kongen i Anledning af, at det paatænkte at indkvartere Hestgarden der paa Øen. Heri hedder det: „Husværelser belagende, da findes paa faa Steder Lejlighed, at Garden kan logere hos Bonden, eftersom det ikke vel kan tjene, at de bo og ligge i en Stue tilsammen med Familien, og Kjøkkenet, hvor Bondens Folk, være sig Kvindfolk eller Mandfolk, have deres Leje, er mere et Røgested end tjenligt til Husværelse. De øvrige Bondens Huse bestaa kun i Stalden til hans Kvæg og Lade til hans Korn, som paa de fleste Steder er ét Hus tilsammen med Stue og Kjøkken, foruden at Husene findes saa lave, at næppe Menniskan, men ingen

stor Hest kan staa skikkeligen med sit Hoved under Loftet... Ikkun paa faa Steder hos Bonden findes Skorsten, som dog er meget farligt". — Disse enlængede Gaarde var af ret forskellig Størrelse og kunde variere i Længde fra 7 eller 8 Fag (ca. 11 m) op til 18 à 19 Fag (ca. 30 m). Beboelsen bestod altsaa kun af een Stue og et Køkken eller „Ildhus“, som tillige var Husfolkenes Sove- og Opholdsrum, og som var af en rent middelalderlig Karakter, en skorstensløs Røgstue med et Hul i Tagrygningen, den saakaldte „Lyre“, hvorigennem Røgen fra det aabne Ildsted kunde trænge ud i det Fri. Beboelsen adskiltes ved en smal Forstue paa tværs af Huset fra Stald og Laderum.

Den anden af de gamle og forsvundne Gaardtyper, Parallelgaardene, har man knapt saa gode Oplysninger om. Det maa anses for sandsynligt, at de har eksisteret i Sydsjælland allerede omkring 1256, og at Beboelsen har indeholdt Stue og Køkken, hvad der hentydes til i gamle Gildesvedtægter, men derudover findes ingen særlige Oplysninger om deres Indretning, og først i 1643 faar man nogen Underretning herom ved en Parallelgaard i Ølsemagle paa Hedeboegnen, som dog næppe har afveget synderligt fra dem, der fandtes i Sydsjælland. Beboelseslængens Rum bestod af et „*Bagherberge*“ (som man senere i Tiden kaldte Kammers), derefter en Stue samt et „*Stegers*“, der baade var Køkken og Bryggers, hvori Pigen sov, og desuden „*den lille Kælder*“, som var Opbevaringssted for Husgeraad og tillige Spisekammer. Den anden Længe, „*Gadelængen*“, indeholdt sikkert Udhusrummene, saasom Lade, Lo og Stalde. De to Længer, der altsaa udgjorde hele Gaarden, bestod af ialt 23 Fag eller „*Væggerum*“, som de kaldtes den Gang, og Bygningerne blev sat til samme Værdi som Gaardens to Køer, nemlig 19 Daler. Der nævnes intet om Ildsteder, men her har dog sikkert været Skorsten i Modsætning til Gaardene paa Møn, der endnu et halvt Aarhundrede senere var skorstensløse, hvorfor det i et kongeligt aabent Brev i 1697 blev befalet Bønderne paa Møn: „at de inden to Aar under Fæstes Fortabelse, skulde opføre Skorstene...“. Det var dog ikke paa Møn alene at Gaardene var skorstensløse paa den Tid, det samme var Tilfældet paa Vemmetofte Gods, hvis Besidder, Prins Carl, pristes i 1714,

fordi han havde udvirket, at der da overalt var indsat Skorstene i Godsets Bøndergaarde, og selv senere hen, omkring Midten af Aarhundredet, var Tilstanden ikke den bedste, idet der f. Eks. paa Gaardene under Gammel Køgegaards Gods boede Indsiddere (Lejefolk), som havde farlige og ubrugelige „Ildgruer“ og „Fielle Esser“, ja et Sted, hvor der var Skorsten, var selve Skorstenspiben af Træ. Der var saaledes ingen Mangel paa brandfarlige, saakaldte „onde Ildsteder“.

Brugen af Skorsten var dog ikke saa ukendt overalt i det sydlige Sjælland i ældre Tid, og den Sammentrækning af samtlige Ildsteder om kun een Skorsten, der er saa karakteristisk for den gamle sjællandske Gaard, har været kendt omkring Midten af det 17. Aarhundrede i Egnen Syd for Præstø, hvor Bagerovn og Skorsten (utvivlsomt med Arne til Madlavning) og Maltkølle nævnes som samhörige i Beboelseløngen, der ogsaa kaldtes „Ildlengen“ eller „Ildstedlengen“. Foruden disse tre Ildsteder, som udelukkende var bestemt for Husholdningen, har der sikkert ogsaa været et fjerde til Opvarmning af Stuen, formodentlig en *Lerovn*, der i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede blev afløst af en Jern-Bilæggerovn. Til denne Samling af Ildsteder om Husets eneste Skorsten kom endelig Bryggerkedlen som den sidste, dog først efter at man havde lært at indmure denne Kobberkedel, der tidligere blev anbragt over Ilden paa Køkkenarnen paa en Trefod af Jern.

Denne Skorstens- og Ildstedsanordning har været bevaret i de fleste gamle sjællandske Gaarde og Huse indtil Nutiden, men de nugældende Brandvedtægter har næsten udryddet den, og findes den en sjælden Gang endnu, bruges den ikke som i gamle Dage. Ogsaa de gamle Stuer, hvori hvert Stykke Bohave, selv indtil de mindste Genstande havde deres faste og bestemte Plads, er der gaaet stærkt Svind i gennem de sidste halvhundrede Aar, men her og der gemmer der sig dog endnu Rester og Enkeltheder, der vidner om den gamle nedarvede Stueskik, som det f. Eks. ses paa Billedet af Dagligstuen fra Tolstrup. Det viser en ældre Stue fra Skovboegnen, tillempet efter Nutidsbrug, og fraset den let kendelige moderne Tilsætning, findes de væsentlige Dele af Bohavet

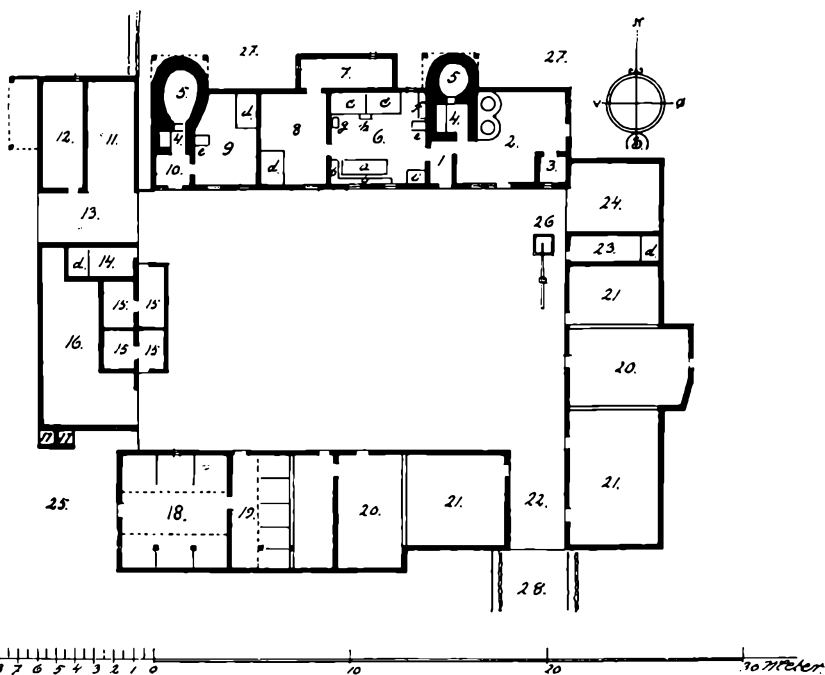

Dagligstue i en Gaard fra Tolstrup, Sejler Sogn
i Bjeverskov Herred. H. ZANGENBERG FOT.

paa sin gamle og rette Plads. Over Husbondsædet, „Bordcndebænken“, findes Bordendepanelet (fra 1795), smykket med gammel Blomstermaling og derover er anbragt en „Ræk“ til de blanke og skinnende Tintallerkener. I Krogen ved Vinduet staar Hjørneskabet, hvori Husbonden i ældre Tid opbevarede sine Værdipapirer, og paa Vinduesvæggen findes Panel samt en Langbænk under Vinduerne, hvorpaa Husets Sønner og de mandlige Tjenestefolk var bændede under Maaltiderne, medens Husmoderen, Døtrene og Pigerne altid stod op langs den modsatte Bordside. Stolene om Bordet er saaledes en nyere Tilsætning, ligeledes Gardinerne om Vinduerne, som ikke heller brugtes i ældre Tider. For at blive nærmere bekendt med Indretningen af saavel Bondestuerne som de øvrige Rum i de sydsjællandske Gaarde, vil vi se noget nærmere paa Grundplanen af Gaarden fra Egøje i Skovboengen lige Syd for Køge.

Indkørselen til Gaarden (28) var paa begge Sider indrammet af et kraftigt Kampestensgærde med Beplantning bagved, og denne Indkørsel førte fra Landsbygaden ind mod den brolagte „Gadeport“ (22), som kunde lukkes med den tofløjede Træport, der i ældre Tid var smykket med en ud-

svejfet Portfjæl foroven, i Regelen Gaardens eneste Smykke. Længerne har mange Udbygninger paa Ydersiderne, og selv inde paa Gaardspladsen er der en „Lude“ paa Udlængen (15), som i dette Tilfælde blev benyttet til Svinesti. For at naa frem til Stuehuset over Gaardspladsens knudrede Stenbro, passerer vi forbi Gaardens Brønd (26), der her er anbragt paa selve Gaardspladsen, men andre Steder kunde findes i Haven, og kendetegnedes ved den nu ret sjældne Brøndvippe, hvormed Spanden blev løftet op fra Brønden. Stuehuset har to Indgange, den ene fører ind til Stegerset (2) og benyttes

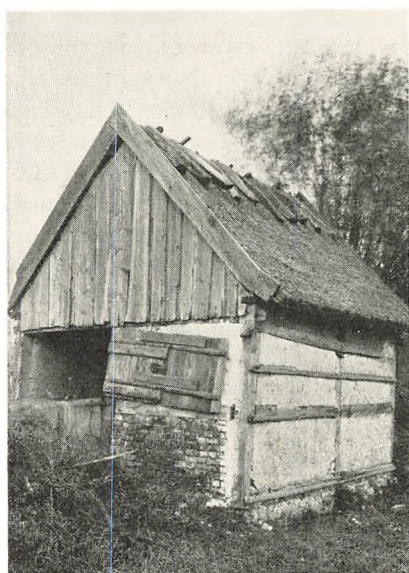

Grundplan af en Gaard i Egoje, Herfølge Sogn i Bjerskov Herred.
(Maalt i 1887 af R. Mejborg).

- 1) Forstue. 2) Stegers. 3) Saltkammer. 4) Skorsten. 5) Bagerovn. 6) Dagligstue. 7) Ølkammer.
 - 8) Kammer. 9) Aftægtsstue. 10) Forstue el. Stegers. 11) Vognskjul. 12) Faarehus. 13) Tofteport.
 - 14) Karlekammer. 15) Svinestier. 16) Hølade. 17) Retirader. 18) Kostald. 19) Hestestald.
 - 20) Foderlo eller L.o. 21) Lade. 22) Gadeport. 23) Pigekammer. 24) Port- eller Avlsrum.
 - 25) Mødding. 26) Brønd. 27) Have. 28) Indkørsel.
- a) Bord. b) Bordende- og Vinduesbænk. c) Himmelsenge. d) Senge. e) Bilæggerovn.
f) Ovn- eller Slagbænk. g) Stueur. h) Skab. i) Mindre Skab.

almindeligt af Husets Folk, den anden Indgang er for Fremmedfolk og fører ind til Forstuen (1). Over Indgangsdøren sidder undertiden et vandret Tømmerstykke „Dørhammeren“, hvori der kunde være en Inskription, som f. Eks. følgende, som netop stammer fra Egøje, maaske endog fra samme Gaard: ACH IESU TENCKE ALTID PAA OS TIL DET BEDSTE. H. S. K. K. H. S. 1705 (derefter et Skjold med Bomærke) DEN 28. IULIUS. Det hører til Sjældenhederne i disse Egne at træffe Inskriptioner paa Tysk, men det hændes dog, som f. Eks. i Hellested paa Stevns, hvor der i en tidligere Dørhammer (nu anvendt som et Løholt i en Bindingsværksvæg) er indskaaret: „*Wer Got vertrauwet hat wohl gebawt.*“ M N A. M L D: 1666. (Hvem der har Tro til Gud, har bygget vel).

Fra Forstuen (1) i Egøje-Gaarden træder man ind i Dagligstuen (6), hvor der findes et lignende Interiør som i Tolstrup, med Langbænk under Vinduerne og Bordendebænk med Bordendepanel over, samt Bordet (a) foran Bænkene. Til højre for Bordendebænken findes Døren ind til Kammeret og ved Siden af Døren staar Stueuret eller „*Sejerværket*“ (g), som kappedes med Bilæggerovnen om at være Stuens dyreste Bohave. Langs den anden Ydervæg i Stuen, modsat Vinduesvæggen til Gaarden, staar to tæt sammenstillede Himmelsenge (c), saaledes at der bliver et frit Hjørne med et „Krogvindue“, der giver Lys ind over denne lille Arbejdsplads for Husmoderen, naar hun i Eftermiddagstimerne eller andre ledige Stunder sætter sig paa Ovn- eller Slagbænken (f) ved Siden af Bilæggerovnen (e) for at beskæftige sig med Rok og Garnvinde. Himmelsengene er gerne udstyret med et ret anseligt Antal Dyner og Puder, hvorover der er bredt et Sengetæppe, som dog delvis skjules af Sengenes tærnede Omhæng. Som Pynt er paa Omhængene ophængt et Par fint udsyede Haandklæder, og mellem Sengene, uden paa Omhængene, er anbragt et lille Skab (h). I Krogen inden for Døren fra Forstuen staar ved Vinduesvæggen et Skab (i). Dette var ikke almindeligt, men nogle Steder hang der dog et mindre Vægskab paa dette Sted, og Vinduesbænken førtes igennem i hele Stuens Længde. Et Par Armstole med Halm-sæder fuldender Stuens Bohave. Gulvet er lerstampet og

H. ZANGENBERG FOT.

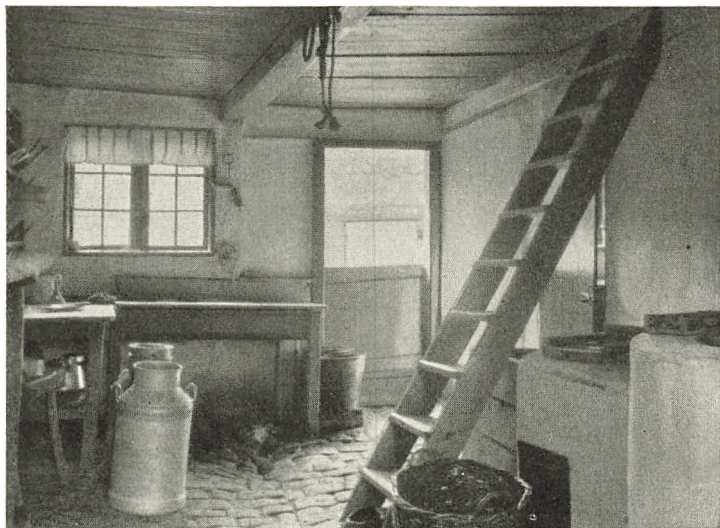
Malkolle i Bunnerød, Alslev Sogn i Fakse Herred.

Væggene hvidkalkede, hvor de ikke er dækket af Paneler.

Fra denne Dagligstue, som altsaa baade var Opholdsstue, Spisestue og Soverum, og saaledes virkelig fortjente sit Navn, er der Adgang til Kammeret (8), hvori Bohavet ikke er saa traditionsbundet som i Dagligstuen. Her staar dog almindeligt en Seng (d), som oftest en Himmelseng med Omhæng, endvidere Kister og Skabe, samt Stole, Deigtrug og andre Husholdningssa-

ger der ikke bruges til daglig, og undertiden husede Kammeret Husmoderens Rok, naar den ikke var i Brug. Enkelte Steder brugtes Kammeret endog som Øl- eller Spisekammer, hvad der dog ikke er Tilfældet i Egøje-Gaarden, idet der her er bygget et Ølkammer (7) ud i en Lude paa Siden af Længen, og her staar de forskellige Tønder, Fjerdinger, Lerkrucker, Tragter, Solde og Sigter m. m. I Husets østre Del bagved Forstuen ligger Skorstenen (4) med Køkkenarnen, og fra Væggen skyder Bagerovnen (5) sig frem med sin anselige Hvælving, dækket af „Bagerovnskuret“, der enten er en mindre og aaben Lude, som Stuelængens Tag forlænges nedover, eller en lille Gavlbygning (uden Vægge) paa Siden af Længen. Fra Skorstenen kan man altsaa fyre i Stuens Bilæggerovn, paa Køkkenarnen, i Bagerovnen og i de to Bryggerkedler i Stegerset (2), men her mangler Køllen, det vil sige det Ildsted, hvori Grønmalten, den spirende Byg til det hjemmebryggede Øl, blev tørret og gennemrøget.

Disse Køller var meget brandfarlige, og blev derfor omkring Midten af forrige Aarhundrede flyttede ud paa

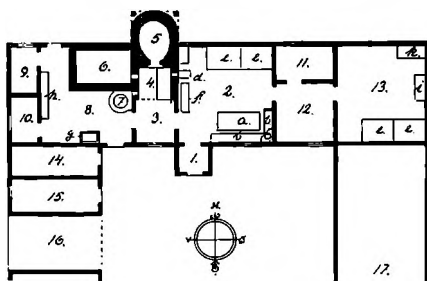
Stegers i en Gaard i Torpe, Herlufmagle Sogn i Tybjerg Herred. H. ZANGENBERG FOT.

Marken, hvor de blev indrettede i et særligt lille Hus. Et saadant ses paa Billedet af Køllehuset fra Bunnerød, der var fælles for to Gaarde, men et Køllehus kunde dog ogsaa være fælles for flere eller for alle Byens Gaarde. I ældre Tid laa Køllen gerne i selve Stegerset og optog dettes bageste Hjørne ved Skorstenen (se Planen af Gaarden fra Lund i Stevns).

I Stegerset (2) foregaar den grovere Tilberedning af Maden, og her opbevares de forskellige større og mindre Køkkenredskaber i „Karrækker“ og paa Hylder. Til det faste Inventar hører her endvidere en Trævask (se Billedet af det lignende Stegers fra Torpe), og foruden Døren ud til Gaardspladsen finder man her Husets eneste Udgang til Haven. Fra Stegerset kan man desuden ad en Loftstrappe komme op paa Stuehusloftet, hvor forskellige Sager, som ikke er i Brug, er blevet hengemt. Her oppe fandtes i ældre Tider baade Bohave og Redskaber, ja endog Plove og Hjultømmer m. m., og i senere Tider anbragte man gerne det tærskede Korn paa dette Loft. I Stegersets ene Hjørne er indrettet et Saltkammer (3), og her staar en „Olde“, en udhulet Træstamme med Laag, der bruges som Saltkar for Kød og Flæsk.

Hele Beboelsen bestaar saaledes her af ganske faa Rum, men i det samme Stuehus er der indrettet endnu en Beboelse, nemlig til Aftægtsfolkene, Husbondens Forældre. Man ser derfor, at der i denne Gaard ikke alene er to Skorstene, men ogsaa to Bagerovne i Stuehuset, og selv om enkelte Aftægtsfolk ogsaa andre Steder i Skovboegnen har boet paa lignende Maade, er dette Træk dog noget usædvanligt, og har næppe været almindeligt. Aftægtsboligen kunde undertiden være indrettet i Sidelængerne, og har som Regel bestaaet af kun een Stue (9) og en Forstue eller Stegers (10) med vedliggende Skorsten.

Gaardens anden Port „Tofteporten“ (13) findes i den vestre Længe, og op til Porten er der her et Vognskjul (11) og et Faarehus (12) samt et Karlekammer (14). Resten af denne Længe indeholder Svinestier (15) og en Hølade (16). Sydlængen er den egentlige Staldlænge, og her ligger en Kostald (18), jævnsides med Hestestalden (19). Op til Staldene

Øverst: Stevnsgaarden.

- 1) Bislag. 2) Dagligstue. 3) Køkken. 4) Skorsten. 5) Bagerovn.
 - 6) Maltkølle. 7) Bryggerkedel.
 - 8) Stegers. 9) Melkammer.
 - 10) Pigekammer. 11) Spisekammer.
 - 12) Mellestue. 13) Øverstestue.
 - 14) Huggehús. 15) Karlekammer.
 - 16) Tofteport. 17) Loer og Lader.
- a) Bord. b) Bordende- og Vinduesbænk. c) Vraaskab. d) Bilægger. e) Senge. f) Løjbænk. g) Vask. h) Kanderæk. i) Skab. k) Dragkiste.

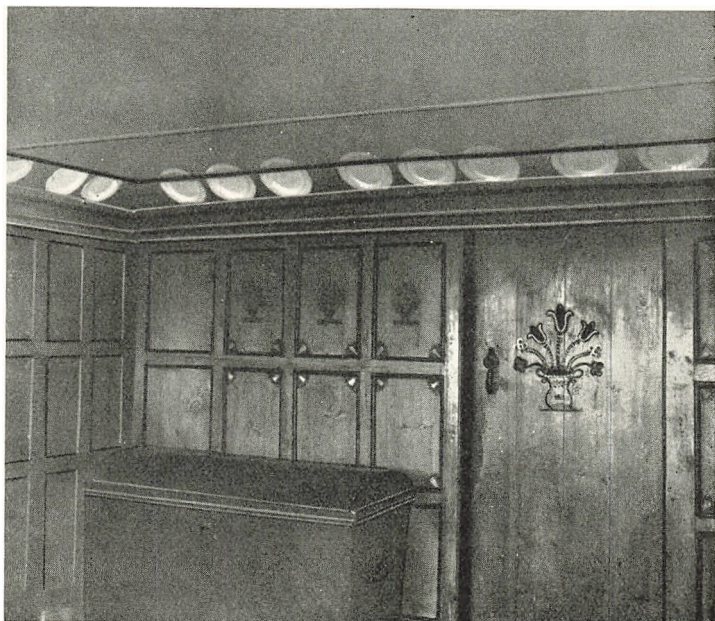

Nederst: Bakkebøllegaarden.

- 1) Bislag. 2) Skorsten. 3) Bagerovn.
 - 4) Bryggerkedel. 5) Stegers (Køkken).
 - 6) Loftstrappe. 7) Kammer. 8) Dagligstue. 9) Kammer (til saltede Spisevarer og Øl). 10) Øverstestue.
- a) Langbord. b) Bænke. c) Vraaskab. d) Mindre Bord. e) Himmelseng. f) Stole. g) Bilæggerovn. h) Gaasebænk. i) Stueur. k) Maltkværn.

Grundplaner af Stuelængerne til en Gaard fra Lund, Lytterslev Sogn i Stevns Herred (efter Jens Kamps Samlinger i dansk Folkemindesamling) og en Gaard i Bakkebølle, Vorlingborg Landsogn i Bårse Herred (efter Danmarks Folkeminder Nr. 12).

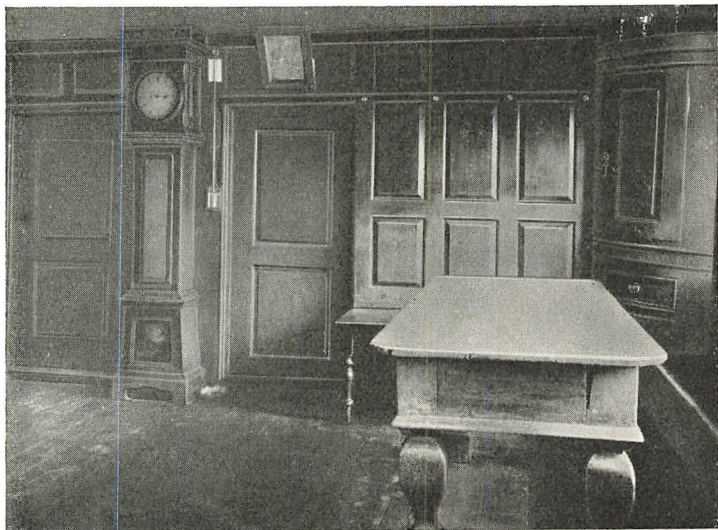

Øverstestue fra en Gaard i Strøby paa Stevns.

J. OLRIK FOT.

ligger en Lo (20) og en Lade (21), og Østlængen er i det væsentlige en Ladelænge, dog er der i denne Længe indrettet et Pige-kammer (23), saa Pigen sov ikke her, som i andre Gaarde i ældre Tid i Stegerset eller havde sit Kammer op til dette.

Beboelsen i Stuehuset har dog ikke alle Steder bestaaet af saa faa Rum som i Egøje-Gaarden, og i Skovboegnen har der været Gaarde med samme Indretning som den der ses paa Grundplanen af Stevns-Gaarden fra Lund. Forstuen (1) er her anbragt i et „Bislag“, en lille Udbygning paa Siden af Stuehuset (se Billedet af Gaardinteriøret i Sandvig-Gaarden). Herfra kommer man direkte ind i Dagligstuen (2), og op til denne ligger her en Mellemstue (12) og et Spise-kammer (11). Det er det fra Egøje-Gaarden kendte Kammer, som her er blevet delt i to, og ved Siden af disse Rum findes den egentlige Udvidelse af Beboelsen, en Øverstestue (13). Bohavet i denne Stue bestaar af et Par Himmelsenge, et Skab og en Dragkiste, og Stuen, der til daglig stod ubenyttet

*Dagligstue fra en Gaard i Engelstrup, Everdrup Sogn
i Baarse Herred.*

J. OLRIK FOT.

hen, blev kun taget i Brug ved Gilder og visse højtidelige Lejligheder.

Nogle Steder var denne Stue panelklædt og der var undertiden ofret en Del paa den som det f. Eks. ses paa Billedet af Øverstestuen fra Strøby. I den vestre Del af Stuelængen fra Lund er Rummet foran Skorstenen blevet indrettet som et Køkken (3), men hvor der ikke, som her, fandtes Bislag, blev Køkkenet brugt som Forstue. I Stegerset (8) ligger Maltkøllen (6), et muret Kammer med et Ildsted „Køllebjørnen“, der var en gennemhullet Hvælving, hvori der kunde fyres fra Skorstenen. Herfra trængte Røgen ud i Køllen og op gennem Huller, boret i en Brædeflage, hvorpaa Malten var lagt for langsomt at blive tørret og røget. I Stuehusgavlen er i dette Stuehus indrettet et Melkammer (9) og et Kammer til Pigen (10).

En lignende Indretning af Beboelsen som den vi har set i Egøje-Gaarden, findes i det sydsjællandske Stuehus fra Bakkebølle (se Grundplanen), men der findes dog bemærkelsesværdige Afvigelser i Enkelthederne. Forstuen (1) ligger her i et Bislag og ikke foran Skorstenen (2), og denne

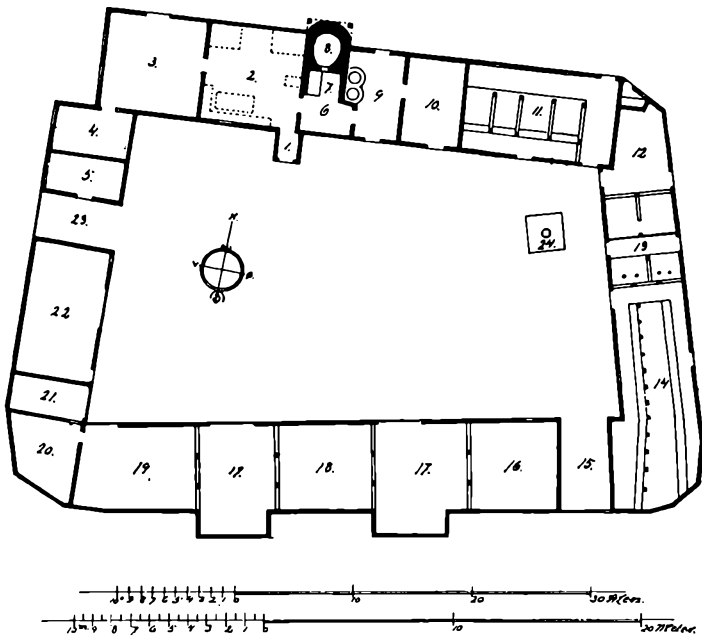
Gaardinterior med Bislag paa Stuelængen i en Gaard H. ZANGENBERG FOT.
i Sandvig, Mern Sogn i Baarse Herred.

sidste er anbragt i et Hjørne af Stegerset (5), hvad der er en meget gammel og sjælden Form for Ildstedsanbringelse i sjællandske Gaarde. I Dagligstuen (8) staar Sengene i hver sit Hjørne, hvad der forøvrigt ogsaa kan ses paa Stevns, og her kunde der mellem Sengegavlne være et Vindue ud til Haven og derunder en Forhøjning, som blev Husmoderens Spindeplads. Den væsentligste Afvigelse i Stueindretningen er dog den at Bordet (a) i Bakkebøllegaardens Stue staar paa tværs, altsaa langs Skillerumsvæggen ind til Øverstestuen (10), og da Husbonden ogsaa her sidder for Bordenden, bliver hans Plads paa en Kortbænk foran Vinduet. Dette er et Lævn af middelalderlig Stueskik, som har holdt sig i forskellige sjællandske Egne indtil vor Tid, men denne Skik er nu helt forsvundet.

Ved Bilæggerovnen staar endvidere her en „Gaosebænk“ (h), afdelt i flere Rum, med Skodder for, anbragte i Bænkens Forside. Skodderne kunde løftes eller skydes til Side, og havde hjerteformede Aabninger for at skaffe Luft til Gæssene, naar de i Rugetiden anbragtes i Bænkens Rum. Saadanne Bænke blev forøvrigt ogsaa anvendte som Vindues-

bænke. Op til Dagligstuen ligger Øverstestuen (10), og ud paa Siden af Stuelængen er bygget et Øl- og Spisekammer (9) som i Størrelse og Form minder om de saakaldte „Kors-huse“, der dog gerne indeholdt en Stue. Den før omtalte middelalderlige Stueskik har dog vistnok kun været bevaret ganske faa Steder paa Sydsjælland indtil vore Dage, og i langt de fleste sydsjællandske Egne har Dagligstuen, sikkert fra Midten af det 18. Aarhundrede, haft et lignende Ud-seende som det der ses paa Billederne af Stuerne fra Tolstrup og Engelstrup.

I Antal og Anbringelse af Udhusrummene kunde der være en betydelig Forskel fra Gaard til Gaard, men en fast Regel har det været, at hver Sædart har haft en Lade med en ved-

Grundplan af en Gaard i Sandvig, Mern Sogn i Baarsø Herred. (Maalt af Forf. 1928).

- 1) Forstue i Bislag. 2) Dagligstue. 3) Øverstestue. 4) Kammer. 5) Kammer. 6) Køkken.
- 7) Skorsten. 8) Bagerovn. 9) Bryggers. 10) Rum med Loftstrappe. 11) Hestestald. 12) Tidligere Gaasesti. 13) Svinesti og Kalvestald. 14) Kostald. 15) Tøfteport. 16) Ruglade.
- 17) Loer. 18) Byglade. 19) Havrelade. 20) Tidligere Svinesti. 21) Vognport.
- 22) Hugges- og Brændselsrum. 23) Gadeport. 24) Brønd.

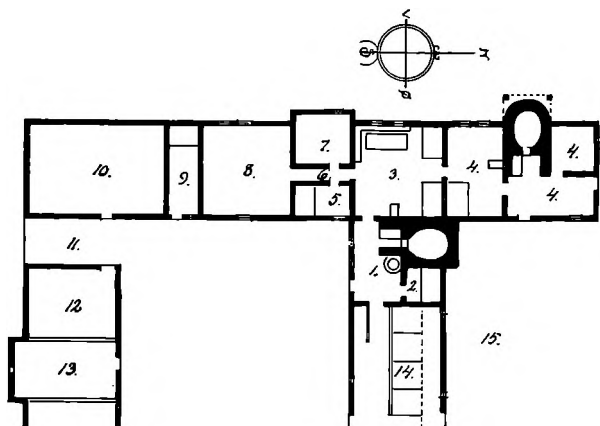
liggende Lo som det fremgaar af Grundplanen af Gaarden i Sandvig (Rummene 16, 17, 18 og 19), men i denne Gaards Stuehus, — med de sædvanlige to Stuer (2 og 3), Køkken (6) og Bryggers (9) — findes en Hestestald (11).

K. ULDAHL FOT.
*Bod ved en Gaard i Teglstrup, Udby Sogn
 i Baarsø Herred.*

At der findes en Stald eller Lade i det sydsjællandske eller mønske Stuehus var ikke helt usædvanligt i ældre Tid, og i nogle Landsbyer paa Sydsjælland har dette været almindelig Skik som sikkert oprindeligt stammer fra den enlængede Gaard, hvor Udhusrummene paa samme Maade forenedes med Beboelsen under eet Tag.

Paa Gaardens Tofter ser man her og der en „Bod“, et pri-

Grundplan af en Gaard i Haarbolle, Fanefjord Sogn paa Mon. (Maalt af R. Mejborg i 1887).

- 1) Bryggers. 2) Pige-kammer. 3) Dagligstue. 4) Rum i Aitægtsboligen. 5) Kammer. 6) Gang.
 7) Kælder. 8) Øverstestue. 9) Kammer (Karlekammer). 10) Lade. 11) Port.
 12) Lade. 13) Lo. 14) Hestestald. 15) Mødding.

Gaard fra Møn (mellem Borre og Magleby).

KN. HUDE FOT.

mitivt Skjul for Vogne og Redskaber, brugt saavel i ældre Tid som i Nutiden. Boden har ofte en næsten oldtidsagtig Karakter med jordgravede Stolper, kløftede foroven, hvor der fra Kløft til Kløft er anbragt en Aas. Denne bærer et Loft af Grene eller Stænger, og herpaa hviler Taget, der gerne bestaar af en anselig Halmbunke (se Billedet af Boden fra Teglstrup).

Tager man fra Sjælland til Møn, vil man se at der er en vis Lighed mellem Gaardene her og paa Sydsjælland. Gaarden fra Haarbølle (se Grundplanen) har ligesom Skovbo-Gaarden i Egøje en Aftægtsbolig med Bageovn i Stuehusets nordlige Ende, men der er dog her en mærkelig Ændring i Indretningen, idet Bryggerset (1), der tillige er Forstue, er blevet indrettet i en Sidelænge.

Dette er sikkert usædvanligt, og giver Anledning til en Ændring i Dagligstuen, hvor Sengene anbringes langs Skillerumsvæggen. Endvidere er her en Mellemstue, der er blevet delt i et Kammer (5) og en Kælder (7), adskilte ved en Gang (6) der giver Forbindelse mellem Dagligstuen og Øverstestuen (8), og ved Siden af denne sidste ligger et Kammer (9), rimeligvis Karlekammeret. Fra Bryggerset kan

Gadebillede fra Aashøj, Herfølge Sogn i Bjæverskov Herred. H. ZANGENBERG FOT.

man gaa direkte ud i Stalden (14), et Træk, der især er kendt fra det sydlige Østjylland. Udhusrummene i de mønske Gaarde er de samme som i de sydsjællandske, og i Lighed med Sandvig-Gaarden er der her blevet anbragt et Udhusrum i Stuelængen, nemlig en Lade.

Ogsaa i det Ydre er Ligheden betydelig, som det ses ved at sammenligne Billedet af Gaarden fra Møn (mellem Borre og Magleby) med den forreste Gaard paa Gadebilledet fra Aashøj. Begge Steder vender to Længegavle, forbundne med en Sidelænge med Indkørselsport, ud mod den forbiførende Vej. Kun Gavlformerne er forskellige, idet Gavlen paa den mønske Gaard er skraat afskaaret foroven, omtrent fra Midten af Gavlen, medens den sjællandske Gavl danner en lodret Flade helt op til Tagrygningen. Dette er typisk for de fleste gamle sjællandske Gaarde, og kun undtagelsesvis har Gaardene været sammenbyggede ved Hjælp af runde Hjørner som ved Sandvig-Gaarden (se Grundplanen af denne). I Nutiden er enten hele Gavlen over Bjælken eller blot den øverste Halvdel af Gavltrekanten bræddeklædt (se Aashøj Billedet). Brædegavlene hører imidlertid det sidste Aarhundrede til, og forinden de kom frem var Gavlene enten tangstop-

Dukket Gavl paa et Hus i Lellinge, Bjevskov Herred. H. ZANGENBURG FOT.

pede, — naar Gaarden laa i Nærheden af Stranden, — eller risflettede, hvad der hører de sydlige Egne til og forøvrigt ses adskillige Steder endnu, dog kun paa Udhusbygninger. Endvidere kunde Gavlene være „dukkede“ (se Billedet fra Lellinge), og disse Gavle var tidligere meget udbredte og anvendte. Dukkerne blev snoede af Ærtehalm, — paa samme Maade som man snoede Halmbaand, — og knyttede i Knude, derefter blev de lagt lagvis mellem lodrette Staver, som var indsatte i Gavlens Tømmerværk. Mellem Staverne flettedes Grene, som blev banket ned over Dukkerne for at holde dem fast.

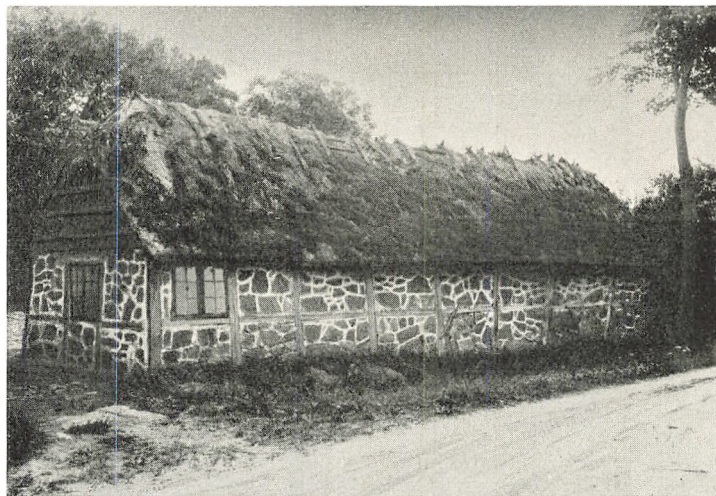
I Nutiden finder man kun sjældent saadanne gamle dukkede Gavle, og ligesaa sjældent finder man halmklædte Vægge paa Gaardbygningerne, saaledes som det ses paa Billedet fra Sandvig-Gaarden. Halmklædningen var tidligere saa almindelig anvendt, at en Rejsende i 1848 udtrykte sin Afsky for Udseendet af de mange sjællandske Bondehuse han havde passeret, som han sammenlignede med „Sivhytter“. Men denne Halmklædning var dog sikkert nyttig, da den beskyttede de klinede Lervægge mod voldsomme Regnskyl, samt Sneens og Frostens Ødelæggelser, ligesom den vistnok ogsaa

Det Ydre af en Gaard fra Sandvig, Mørn Sogn H. ZANGENBERG FOT
i Baarse Herred.

(Se Billedet med Bislaget, samt Grundplanen af samme Gaard).

skaffede nogen Lunhed indendørs. Der har imidlertid været Steder, hvor den ikke behøvedes fordi man ikke havde Lervægge som f. Eks. paa Stevns, hvor Tavlene i Bindingsværket undertiden blev lukkede med Kridtstenskvadre, eller paa Fakseegnen, hvor man havde bekvem Adgang til Kalk, og derfor lukkede Bindingsværksvæggene paa Udhusbygninger med „Kalkbattinger“, mindre Kalkstykker muret i Ler og Grus. I nyere Tid, vistnok omkring Midten af forrige Aarhundrede, har man i enkelte gamle Længer erstattet de gamle klinede Lervægge i Bindingsværket med kløvet Kamp (se Billedet af Udlængen fra Kallehave Sogn), men dette var dog næppe sædvanligt. Reglen er vistnok den, at Væggene opførtes helt af Kampesten og Bindingsværket fjernedes. Ved Begyndelsen af forrige Aarhundrede opførte man her og der enkelte Længer, baade Stald- og Ladelænger, af tykke lerstampede Vægge, nærmest som et Forsøg paa at finde en Byggemaade, der kunde erstatte Bindingsværket, som man ansaa for at være for dyrt, men dette viste sig dog at være billigere end den lerstampede Bygning. I Nutiden

Udhustænge fra Kullehave Sogn, Bårse Herred.

K. ULDAHL FOT.

findes her og der enkelte Længer med lerstampede Vægge, ja endog Beboelseshuse opførte i 1840'erne, men disse sidste har dog som oftest kun været mindre Beboelser, indrettede til „to Partier“ (for to Familier), enten til Indsiddere eller til Enkeltpersoner.

Endnu et bemærkelsesværdigt Træk ved den gamle sjællandske Gaard i Nutiden er den uregelmæssige Inddeling af Vinduerne og disses forskellige Størrelse, men dette er senere Tidens Værk, fremkommet ved Fornyelse Tid efter anden, og man har da taget til Takke med Vinduesfag som Snedkeren tilfældigt har haft staaende færdige. Enkelte Steder kan man dog endnu finde en smuk gammel og urørt Vinduesinddeling som det f. Eks. ses paa Billedet af Gaarden fra Torpe.

I Landsbyerne er det forøvrigt ikke alene Gaardene der tiltrækker sig Opmærksomheden, her og der kan der ligge et enkelt Husmandshus, et Boelsted eller en Smedje, der gør sig bemærket ved sin Idyl. I Boelstederne og Husmandshusene med tilhørende Jordbrug er Stueskikken meget ofte fuldstændig som i Bondegaardene, ja endog i de mindre Huse uden Jordbrug genfindes Dagligstuen i sin gamle Udform-

*Gaardside af et Stuehus i Torpe, Herlufmagle Sogn
i Tybjerg Herred.*

H. ZANGENBERG FOT.

ning, maaske dog noget reduceret, f. Eks. med kun én Seng i Stedet for to, og Grunden hertil er den at Stuen i Husmandshuset i mange Tilfælde er mindre end Bondegaardens. Indretningen af Beboelsen følger gerne Bondegaarden, hvad

Det saakalite »Karens Hus» i Karise Sogn ved Broen til Stevns.

K. ULBALL FOT.

*Tidligere Smedje i Træløse, Skelby Sogn i Tybjerg Herred. H. ZANGENBERG FOT.
Nu indrettet til Beboelse.*

der ikke er saa mærkeligt, da mangt et Landsbyhus er det tidligere Stuehus til en Gaard, som ved Udskiftningen er blevet flyttet ud fra Landsbyen, og Stuehuset er da blevet liggende som Bolig for en Husmand. Undertiden findes derfor en Øverstestue eller et Kammers i et saadant jordløst Hus, men som oftest var Forholdene dog smaa, som f. Eks. i Sjolte (Snesere Sogn), hvor et saadant Hus der i 1792 bestod af 7 Fag Bindingsværk, var indrettet med en Stue paa 3 Fag, et Køkken paa et Fag, Stald og Lo i to Fag, og Faarehus i det sidste Fag. Huset havde klinede Lervægge, Halmtag og to risflettede Gavle, og der var kun Loft over selve Stuen.

Hvor der ikke var Jordbrug til Huset har dettes Indhold af Rum i ældre Tid kunnet bestaa af Stue, Stegers og Brændehus, hver paa to Fag.

Nogle Steder har disse Smaahuse dog været indrettede udelukkende med Stuer og haft et særligt lille Udhus til Brændsel som det kan ses paa Billedet af det saakaldte „Karens Hus“ ved Broen til Stevns. Det er bekendt fra Heibergs „Elverhøj“, men da det formentlig ikke er ældre end fra Slutningen af det 18. Aarhundrede, har det saaledes ikke haft noget som helst at gøre med Personerne i det berømte

Den gamle Skole fra 1719 i Store Taarøje, Smerup Sogn i Stevns Herred.

Skuespil. En lignende og endnu mindre Beboelse, hvortil der endog hører nogen Staldrum i det lille Udhus, ses paa Billedet af Smedjen i Træløse.

Foruden disse Huse kan man i visse Landsbyer finde gamle Skoler, som i Udseendet ikke afviger fra de almindelige Bondehuse, da de er byggede som disse med Bindingsværk og Straatag. En af de ældste af disse Bygninger paa Sydsjælland ligger i Store Taarøje paa Stevns, og er, som Billedet viser, et lille fem Fags straatakt Bindingsværkshus med højt-siddende smaarudede Vinduer, og i Ydervæggen ud mod Landsbygaden var der oprindeligt anbragt en Indgangsdør i det midterste Fag mellem Vinduerne. Det er en af de Skoler som Prins Carl byggede i 1719 paa Vemmetofte Gods, og er nu bevaret som et Minde om gamle Tidens smaa og fattige Skoleforhold. Blandt de mange af Landsbyernes Smaahuse maa endnu nævnes Landsbyhaandværkernes, der gerne var indrettede som de mindre Husmandshuse, dog var der ofte tilføjet et lille Værksted i Forlængelse af den beskedne Beboelse.

En Mængde af disse gamle Huse og Gaarde kan man endnu finde i Sydsjælland, der vistnok er rigere paa gamle Bønderbygninger end de fleste andre sjællandske Egne, og selv

om der her som andetsteds er forsvundet en stor Del af de gamle Gaarde for at give Plads for bedre indrettede og mere tidssvarende Bygninger, vil man endnu, naar man rejser ned gennem det sydsjællandske Landskab, kunne finde adskillige gammeldags Landsbyer med det særlige Egnspræg, som kun gamle Bygninger giver saadanne Bondebyer, og som vidner om den gamle, nedarvede, gennem Aarhundreder udviklede Byggeskik, der i disse Egne er blevet bevaret helt indtil vore Dage.

Fig. 1. Stevnsdrager. Dansk Folkemuseum.

Fig. 2. Mandsdragt fra Haarlev. Kvindedrragt fra Valløby. Dansk Folkemuseum.

LIDT OM DRAGTER FRA PRÆSTØ AMT

Af ELNA MYGDAL

DER synes at have været en Del Forskel især paa Kvindedragten i de forskellige Herreder i Præstø Amt. Oplysningerne herom er spredte, og de bevarede Dragtdele er ikke altid fra de Herreder, om hvilke de bedste Oplysninger haves, men alt i alt kan man dog i nogen Grad danne sig et Begreb om nogle af Dragternes Udseende. Et af de Herreder, der haves flest Oplysninger om, er Baarse. I L. M. Wedels Topografie over Wordingborg Amt, 1. Hefte (Kbhvn. 1818), hedder det om Everdrup Sogn: Her gøres en stor Mængde Vadmel, Lærred og Dynevaar, thi Karle og Piger faae af Bonden Løn i disse Naturalia foruden Penge; ogsaa gøres der skikkelig go(d)t Klæde til Bondens eget Brug, thi herfra Sognet sælges ikke noget til Fremmede, men enhver Moder, som har Pigebørn, gjør i Tide Sengeklæder til enhver især; lader væve Lærred til Lagener og tyndt Lærred til at trykkes af Farveren; ja, han fortjener store Penge, især ved røde og grønne Nattrøier, som Pigerne selv strikke om Helligaftner, og naar de gaae ud at malke; desuden skal enhver Pige have en høistribet rødagtig Bull, fine Vergarns Skiørter, Livstykke, flere Huer, deels af Kattun, Sirts, deels af Silke og Brocade og de mange røde og grønne Silkebaand, som bindes om Hovedet, saa vel som de forskellige Silke, Sirtses og Kambridges Tørklæder, udgiøre Konernes og Pignernes Pynt; dog ei at forglemme de lange Søvlænker, hvormed Buller er tilsammensnøret, med to nedhængende Sølvnaale og store Spænder paa Hofterne og endelig Sølv

Fig. 3. Den ældste Kvindedragt efter J. Olsens Tegning.
Original paa Dansk Folkemuseum.

Hovedvandsæg eller Buddike" „De velhavende Bønders Kone eller Datter kan købe Stads hos Kræmmeren for 10—20 Daler" „Mange Piger lærer at væve, andre Piger, især de, som have, een eller anden Legemsfejl, Halte, Skjeve o. s. v. lære at være Skrædersker, og derved fortjene mange Penge, især hos deres eget Kjøen, thi der hører et eget Snit til at skjære den pene Bull og Skjørterne med hele Snese Læg og Folder, og Kirkekjolen med alle de brugelige Moder. Andre Piger tage mod

Fabrikspind fra Kjøng (det var en Linnedvarefabrik). Andre brodere Pletværk og Haandklæder til at hænge ved Sengene med mange Figurer og Stjerner, men Betalingen er ikke stor derfor i Penge; dog Bondekonen seer ikke saa nøje paa et Brød, en Ost, et Faarelaar, et Pund Smør o. s. v., naar hun kun faar sit brune Hvergarn plettet med røde og hvide Roser efter den Mode, som er brugelig især her i Omegnen, og ser ganske godt ud i Skjørter og Trøjer“.

Fra Bakkebølle i Vordingborg Landsogn har afdøde Kustode J. Olsen ved Maribo Museum allerede i 1879 givet en fortrinlig Beskrivelse ledsaget af vedføjede naive og ubehjælpsomme Tegninger, der findes i Dansk Folkemuseums Arkiv.

Det hedder heri om Kvindedragten: „Den ældste med røde og grønne blomstrede Damaskesliv, med røde strikkede Ærmer (for Enden lidt neden for Albuen et lille Opsmøg), hvortil blev heftet et lille hvidt Halværme, og derunder de

lange gule Skindhandsker uden Fingre, med en broderet Silkeblomst paa. Om Halsen først et hvidt Undertørklæde og der uden paa et bestaaende af flere Kulører sammenlagt silketærnet Tørklæde, saaledes at en smal Kant af det hvide kunde ses saavel i Nederkanten som i Overkanten, og blev sat fast bag paa Ryggen med Knappe-naale og paa Skulder og foran, hvor det blev sat over Kors. Paa Hovedet et blomstret Lin, som blev sat tæt om Panden og bagom i Nakken, derover en

lille spidsnakked Hue af grønne Silkebaand, og der uden om blev omsvøbt et Silketørklæde, fra oven og ned i Nakken og op igen, og blev bunden med en Knude oveni Hovedet. Et vidt Skørt, enten grønt eller plettet, lagt i smaa Folder. Trøjen blev sat uden paa Skørtet. Derpaa et storblomstret Forklæde enten kulørt eller hvidt med broderede Blomster i; det var meget bredt, og gik tæt sammen bagpaa. Sorte Strømper. Korte Overlæders Sko med store firkantede Spænder af Sølv (Fig. 3).

Figur 4 (viser) den yngre Dragt, som afløste den ældre, med lidt længere Liv i Trøjen, som var et smaatærnet eller plettet Tøj, enten rødt eller grønt, med lange Ærmer, snævrere ude ved Haanden og vide ved Skulderen, lagt i smaa Læg; (den var) nedringet i Halsen med et grønt bredt Silkebaand sat op til Kanten foran. Kun eet Tørklæde om Halsen sat uden paa Trøjen bagpaa, men ind under Trøjen foran. Ingen Hægter i Trøjen (som) blev sat sammen med 10 paa-

Fig. 4. Den yngre Kvindelæder efter I. Oltens Tegning
Original paa Dansk Folkemuseum.

syede Sølvringe, 5 paa hver Side, enten med eller uden Krone paa hver Ring. En $1\frac{1}{2}$ Alen lang Sølvlænke blev trædt igennem disse Ringe paa Kryds oppe fra og nedefter; Resten af Lænken blev hængt op paa hver Side og sat fast foroven, hvori der var en Sølvnaal, som blev stoppet ind i Trøjen. Om Livet et bredt Baand med indvævet Guldtraad eller Sølvtraad, foran to ovale Sølvspænder, som blev hængt sammen. Bag paa Livbaandet to runde Spænder af Sølv med en Krone paa hvert. Skørtet af samme Stof som Trøjen, oplagt i brede Læg. Forklædet enten Hvergarn eller Bomuld

Fig. 5. Brudehovedtøj med Nakkestykke fru Stevns.
Dansk Folkemuseum.

med trykte Blomster. Sko med runde Sølvspænder. Linet blev sat noget højere op paa Panden og lidt fra Hovedet med et lille Opsmøg paa det nederste Hjørne af Linet; der uden paa en lille Hue med en lille kulørt Nakke og kulørte Silkebaand".

Til den ældre Dragt hørte en sort Fløjlskyse kantet med sorte Blonder. „Til den yngre Dragt havde de ogsaa en Slags Kyse eller Hat af sort eller brunt Silketøj, enkelte (var) af Fløj med Silkebaand paa. — Den sidste Dragt, som enkelte Bønderkoner bærer, er Trøje og Skørt syet sammen og gaar højt op i Halsen, hvorunder de har et lille Silketørklæde og en lille hvid Strimmel kendes foroven paa Tørklædet. Ærmerne er snævre helt op med ganske lidt smaa

Læg paa Skuldrene; sorte Strømper, Sko uden Spænder, Hvergarns Forklæde, et smalt sort Livbaand sat paa Kors foran med en Naal; et stift Lin sat langt ind paa Hovedet, saa kun en lille Del deraf ses udenfor Huen; en Hue af grønne slette eller blomstrede Baand, en stor rund Nakke kun af kulørt Tøj“.

En Kjole svarende omtrent til J. Olsens Beskrivelse fandtes endnu i 1923 i Vestenbæk i Kallehave Sogn. Skørtet var af rødt og grønt stribet Hvergarn med grønt Silkebaand forneden. Trøjen, der

havde samme Farver men andet Mønster i Striberne, var syet til Skørtet. Desuden fandtes paa Stedet Sølvsnøreringe med Krone, ganske som de her afbildede, der tilhører Dansk Folkemuseum. De store Ringe med Kroner, paa Fig. 6, er fra Nordfalster, hvor man brugte dem bag paa Bæltet ligesom i Sydsjælland. Sølvsnøreringe eller Maller har været i Brug allerede siden Midten af det 17. Aarhundrede. I Baarse Herreds Tingbog 5. Febr. 1656 forekommer en Arvesag, hvor Striden bl. a. staar om 12 Sølvmallere. I samme Tingbog 29. Juli 1656 er der en Arvestrid bl. a. om et brunt Fløjls Snøreliv med Sølvmallere i. — Huen til den sidste Dragt, Olsen omtaler, var ganske rigtig stor og rund. Den kunde være af kulørt Tøj alene, men den forekommer ogsaa broderet med Sølvkantille og Pailletter, der dog var meget grovere, end hvad der brugtes i Københavns og Frede-

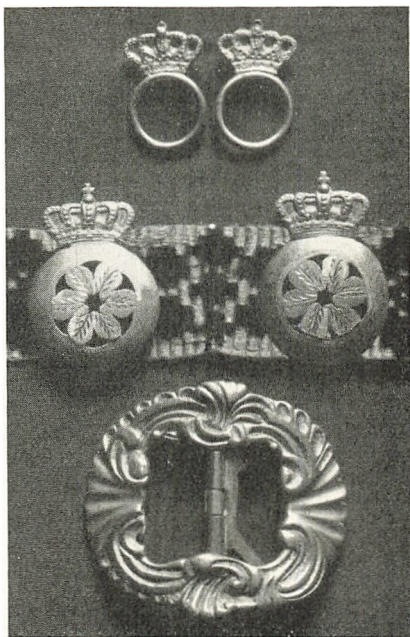

Fig. 6. Snøremaller fra Sydsjælland. Bælte med Spænder paa Ryggen fra Nordfalster, mere lig dem fra den yngre Bakkehøllestragt. Skospænde til Brudgomsdragt fra Haarlev. Dansk Folkemuseum.

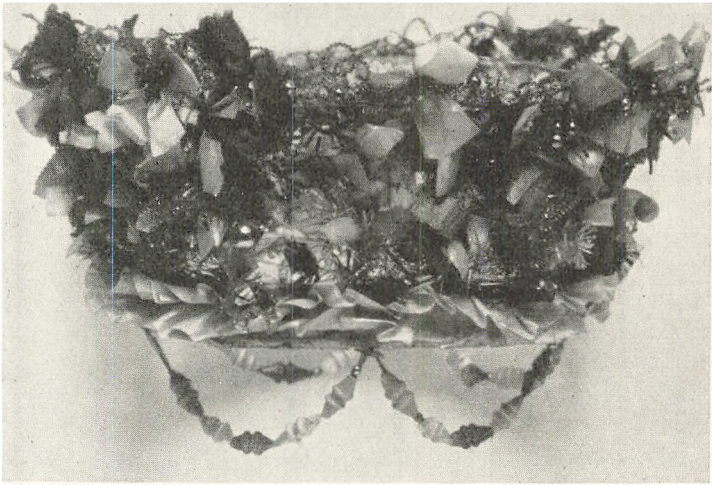

Fig. 7. Brudekrone fra Møn. Dansk Folkemuseum.

riksborg Amter. Figur 8 i Midten viser en saadan Hue, hvis nederste Del efterligner Folderne paa Huerne fra de sidst nævnte Amter. Forstykket er af Pap, betrukket med Silkebaand, og gaar et langt Stykke ud over Nakken. Efter Meddelelse fra Kustode Olsen skal denne Hueform naa til Rønnede og Fakse.

Vender vi os til O. D. Lütken: Præstø Amt, 1839, hedder det deri: „Fruentimmernes Dragt paa Møen og i det øvrige Sjælland er meget forskellig. Paa Møen bærer Fruentimmerne til daglig Skjørt og Trøie af sribet hjemmegjort Hvergarn, Forklæde af samme Slags Tøj, rund Hue af Kattun uden Baand, hvidt Korsklæde, et hvidt Lærreds- eller et coulørt Bomuldstørklæde om Halsen, sorte eller blaa Uldstrømper og Træsko eller Lædersko. Om Somren bruger Pigerne i den senere Tid Hatte af rødt eller blaat Bomuldstøi, der ere hensigtsmæssige nok og se ret godt ud. Til Kirkehøitid har Konerne i Almindelighed sorte uldne Kjoler, men de mere velhavende Taft, Merinos, ja en enkelt vel endog Atlask, hvide, klare Forklæder og Tørklæder, Korsklæder af Gaze eller Bobinet med Kniplinger om Huen. De have sædvanligt et Silke- eller Fløiels-Livbaand. Til Sorg er Dragten

Fig. 8. Kofirmationshue fra Alslev, Fakse Herred, t. v. — Hue fra Hammer Herred.
Hue fra Stevns t. h. Dansk Folkemuseum.

af blaåt, sort eller mørkegrønt Hvergarn med brede Sømme paa Forklæder og Korsklæder. Brudedragten er som Konernes her beskrevne Kirkedragt, men paa Hovedet har Bruden en stiv Krans af Cantiller, Sølvblomster og Perler, Haaret rundt om opstrøget og rød Sløjfe i Nakken. Til Gilderne er deres Stads meget forskjellig; de har da sribet eller plettet Hvergarn, Sirts, Bomuldstøi o. s. v. Forklæder af tærnet Bomuldstøi, Huer af Silketøi eller endog af sort eller mørkeblaat Fløiel broderet med Guld. Til at rejse med brugte forhen saavel Piger som Koner blommede Kattuns Kaaber med Foerværk om Halsen og en stor Sølvhægte, samt et hvidt Drejels Tørklæde som en Kyse om Hovedet, men nu har mange Klædes-Frakker og coulørte Tørklæder om Hovedet.

Fruentimmernes Dragt i det sydlige Sjælland er især forskjellig fra de møenske Fruentimmers deri, at de istedetfor Korsklæde, som bindes ovenpaa Huen, bruge et hvidt Liin, som bindes under den. Heller ikke bruges her om Somren coulørté Solhatte, men hvide Solklæder af stivet Lærred.

Grønt Vadmel til Skørt og grønne eller høirøde strikkede Nattrøier med sribet Hvergarns Bull er endnu den daglige Dragt. For øvrigt ligner denne de møenske Fruentimmers, kun at den paa de fleste Steder er noget simplere. Bruden bærer her et saakaldet Nakkestykke γ : et rundt Stykke Silketøj, der er behængt med Perler og Alt, hvad glimre kan, paa Haaret, der er glat opstrøget eller, som det kaldes, flettet i Nakken, og samme Pynt bærer alle Brudepigerne. Istedetfor Hat eller Kyse binde baade Koner og Piger, naar de gaa i Kirke, et bruntærnet Silketørklæde om Hovedet. Af Mangel paa egentlig Reisetøi pleier Konerne paa Reise at slaa det yderste af de mange Skjorter op om Hovedet, hvor de da holde det ud med Hænderne, saa at det danner en lille Kalesche, men er Veiret meget slemt, benyttes desuden de pene hjemmegjorte Hestedækner som Regnkapper." —

Det, Lütken kalder en stiv Krans med Cantille m. m., som Bruden paa Møn bar om Hovedet, er nærmest kroneformet og er sandsynligvis virkelig en Udløber af Brudekronen af Metal, som stammer helt fra Middelalderen. Ingen andre Steder i Kongeriget findes Brudekrone af denne Form. Det her afbildede Eksemplar, Figur 7, tilhører Dansk Folke-museum. I Sønder Vilstrup i Slesvig findes dog en Sølvbrudekrone, som opbevares af Præsten og efter Genforeningen er taget i Brug igen. — I det øvrige Præstø Amt brugte Bruden Nakkestykke, Fig. 5. Om disse Nakkestykker faar man følgende Oplysning af Pastorinde Poulina Petersen (født i Vordingborg, se Memoirer og Breve XXXI — 1919); der meddeler, at hun c. 1815 var omkring 12 Aar gammel. „Jeg havde fortjent mig saa mange Penge,“ skriver hun, „at jeg kunde købe mig en ny Kjole, ved at sy Nakkestykker til Bønderpiger. Disse Nakkestykker var runde Papirsbrikker, overtrukne med blegrødt Silketøj og rundt om besat med en tyk Baandpibe, men inden for denne broderet med Perler og Guldpailetter og Kantiller, som man selv syntes. De brugtes dengang af Brude og Brudepiger. Haaret blev alt opstrøget og lagt i en Fletning i Nakken, hvorpaa Nakkestykket blev hæftet. Uden om Haarfletningen sattes Blomster eller Baand, og ned ad Ryggen flagede lange lyserøde Baand. Det var en overordentlig smuk og karakteristisk Haarpynt for Bonde-

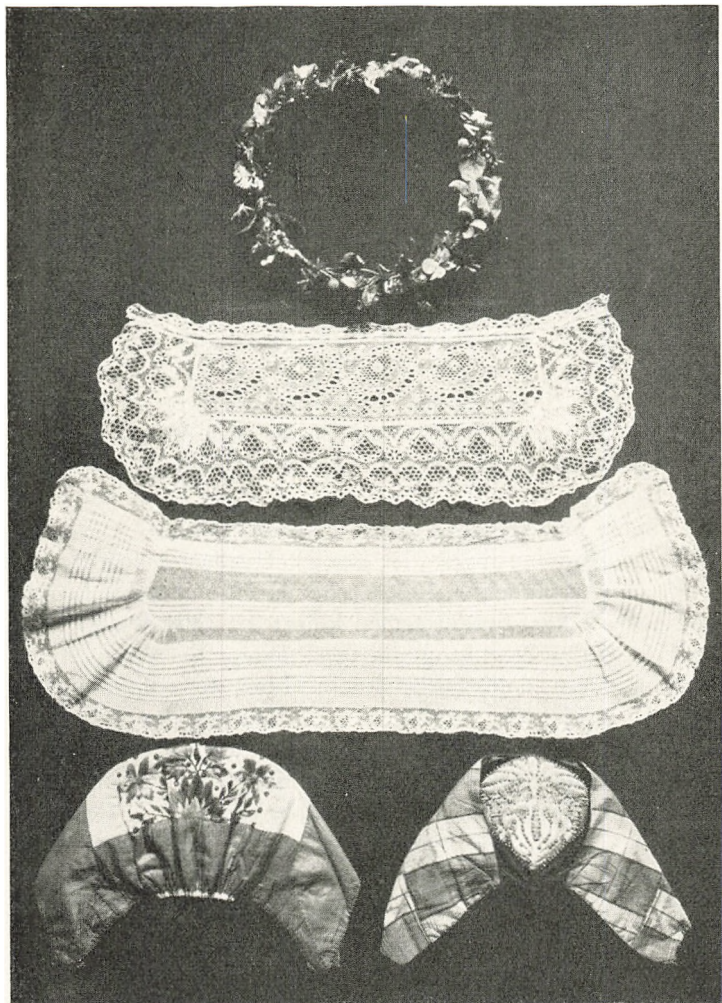

Fig. 9. Brudekrans fra Hellested, Stevns. Kniplingskorsklæde og Sorgkorsklæde af Tyll. Nøderst t. v. Pigehue med halv Nakke. T. h. Stevns Hue af sidste Form. Dansk Folkemuseum.

standen. Skade at den nu aldeles er gaet af Brug". Det er noget forskelligt i de forskellige Herreder, ja maaske endog i de forskellige Sogne, hvor naar Nakkestykket, ogsaa kaldet Flettetøjet, gik af Brug, men senere end 1860erne har det næppe været i Brug. „Sidst i Treserne begyndte man i

Strøby (Stevns) at bruge Brudekrans af kunstige Blomster" ... meddeler Anna Pedersen i Præstø Amts hist. Aar- bog 1919. En saadan Krans, tilhørende Dansk Folkemuseum, ses paa Fig. 9 øverst. Den er brugt $11\frac{1}{3}$ 1870 i Hellested Kirke.

Figur 1 viser en Kvindedragt og en Mandsdragt fra Stevns Herred. Kvindedragten har grønt Skørt, lagt i Læg. Det har et grønt Baand forneden et Stykke fra Kanten. Forklædet, der burde have været saa langt, at det gik til Baandets nederste Kant, er her af Halvsilke og har jordfarvet Bund med rødt og grønt Mønster. Bullen er grøn med rødt Mønster og Silkebaand i Kanten. Trøjen er rød og har mønsterstrikkede Ærmer. Man ser en smal Knipling paa et hvidt Skuldertørklæde under Silketørklædet, hvis Hovedfarver er grønt og lilla. Huen er besat med grønne Baand, som ogsaa gaar over det nederste af Huens Nakke, der er af Silketøj uden Broderi. Det kaldtes, at Huen har „halv Nakke“. Saadanne hører til Dragten med Bul og Trøje. Der er grøn Hage- og Nakkesløjfe og Kniplingslin. — De grønne Huebaand kendetegner Huen som en Konehue. Pigerne havde Hue af hvidt Lærred med halv Nakke, broderet med kulørt, og røde Baand (Fig. 9 til venstre). Meget langt tilbage i Tiden har man i Stevns brugt et sammenlagt Tørklæde om Huen, det førtes oppefra og ned om Hovedet, krydsedes i Nakken og blev bundet op om Hovedet. Snipperne stod op, de blev sat paa den bageste Del af Huens Forstykke (sammenlign Olsens Meddelelser fra Bakkebølle). Ogsaa hos Stevnsbakkerne, d. e. Beboerne i Stevns, har Bruden brugt Nakkestykke. Om Aftenen fik Bruden en sort Konehue paa. Lin brugtes før Korsklæderne. „Slet“ Lin anvendtes til Sorg, tæt, smaamønstret til daglig. Nakkesløjferne var større til Korsklædehuerne end til Linhuerne, men Huerne var af ens Form. Til den gamle Stevnsdragt var Strømperne røde. „I Varpelev gaar de med røde Strømper“, hed det, fordi Varpelev var en gammeldags By, (meddelte en gammel Kone, der er født 1832). Man brugte Sølvspænder til Kvindesko. — En Kone fra Hellested fortalte, at hendes to Aar ældre Søster var blevet konfirmeret 1849 og havde da nedringet Kjole af Urtepottehvergarn, med korte Ærmer og med Silkebaand om Ærmekant, Halsudskæring og om Skørtet (Nederdelen). Et stort firkantet

Tørklæde blev delt, saa den ældste Søster fik det halve til Konfirmationsdragten. Den anden Halvdel skulde ligge til den yngste Søster. Konfirmanden havde hvidt Forklæde paa, det brugtes ellers kun af Brud og Altergæster og til sort Kjole. I 1851 blev den yngre Søster konfirmeret. Det var da blevet Mode med højhalset Kjole med lange Ærmer og uden Silkebaand paa Skørtet, saa den Konfirmand fik ikke Brug for det halve store Tørklæde, men fik et Silketørklæde af Størrelse som et middelstort Lommetørklæde, lagt sammen og sat om Halsen, saa Snippen gik ned paa Rygen. Inden for Silketørklædet saas Kanten af et hvidt Tørklæde om Halsen. De yngste Huer havde „klare“, det vil sige blanke Nakker, der var ret smaa, rundede paa den øverste Del og tilspidsede paa den nederste (Fig. 8 til højre). Forstykket var dækket af to Silkebaand. Hagesløjfen og den store Nakkesløjfe var af samme Slags

Fig. 10. Stevnsdragt efter gl. Fotografi paa Dansk Folkemuseum.

Baand, der var temmelig brede og af alle mulige Farver og Mønstre. Korsklæderne dertil var sammensyet af Tønderkniplinger (Fig. 9), eller hos mindre velhavende af Bobinet med mer eller mindre rigt Broderi. Til Sorg eller til Alters, hvor Huerne var helt sorte, maatte der kun være en smal Knipling om et Korsklæde af Tyll, paa hvilket der var lagt en Række Læg af forskellig Bredde (Fig. 9). Sort Kjole fik man først til Brylluppet, den brugtes senere til Alters og til Sorg. Iøvrigt brugtes især grønt Vadmæl eller Hvergarn, det sidste af forskellige Møn-

stre og Farver. Til Stads brugtes Forklæder af Købetøj, til daglig af Hvergarn, af hvilket man havde mange forskellige Slags. En Meddeler fra Magleby nævnedes: Damtærnet-, Sparedrejs-, Knopdrejs-, Dronningetærnet-, Rosinpletet-, Kronknopdrejs- og Maglebytærnetvergarn. Det sidste sagdes at være stortærnet. Dansk Folkemuseum ejer et rosinpletet Hvergarns Forklæde, de øvrige Sorter er det ikke lykkedes at opspore. Silketørklæderne til Kjoler sattes over Kors eller lige ned foran. Bæltebaand kunde lukkes med Sølvhager eller heftes over Kors.

Figur 2 viser Kvinde- og Mandsdragt fra Bjæverskov Herred. Kvindedragten har et grøntmønstret Skørt med hvid Hørgarns Rending og grøn ulden Islæt. Forneden om Skørtet er en grøn Fløjlskant. Forklædet er af blaat og hvidt Hørgarn, Livet af grønt Vadmél og nedringet, Tørklædet er grønt og lilla. Huen er grøn og har „halv“ klar Nakke.

Vender vi os til Mandsdragten i Præstø Amt, saa faar vi atter nogle Oplysninger af L. M. Wedel: ...de unge Karle, især naar de ere Soldater og komme hjem, klæde sig meget over deres Stand: Hat, Vest, Trøie, Frakke, Buxer, Støvler skal være som Købstadfolk bruger det“ ... Men hvis de senere bliver Husmænd: „... den fordums brillante Karl maa nu takke Gud for en hvid Vadmels Kofte, et Par linnede Buxer, store beslaaede Træsko og en blaa Vadmels Hue“. — J. Olsen beskriver i „Fra Sydsjælland“ Mandsdragten saaledes: „Hjorteskins Knæbenklæder med Spænder og Knapper ved Knæerne, hvide hjemmestrikkede (lænkede) Hoser, Træsko til daglig Brug, Sko med store Metalspænder til Stads. Brystdug (Vest) af storstribet, rødt og grønt Hvergarn med et lille Skøde bagpaa(?), to Slidser, en tæt Rad Knapper og Staakrave. Til Hverdag hvid, kort Vadmélstrøje, til Stads *Langtrøje*, det var en Frakke af blaat Vadmél med meget lange Skøder, der naaede helt ned til midt paa Læggene, og med Sølvknapper. Til Hverdag en strikket, ofte rød- og hvidstribet Tophue, til Stads en høj Uldhat. Haaret bares langt, det hang helt ned paa Skuldrene... Om Vinteren graa, strikkede Bælgvanter. Ur i Sølvkæde. Merskumspibe.“

O. D. Lütken skriver: „... Mandfolkene (bruge) — enten Langtrøjer ... af hvidt, brunt eller blaat Vadmél, der naa

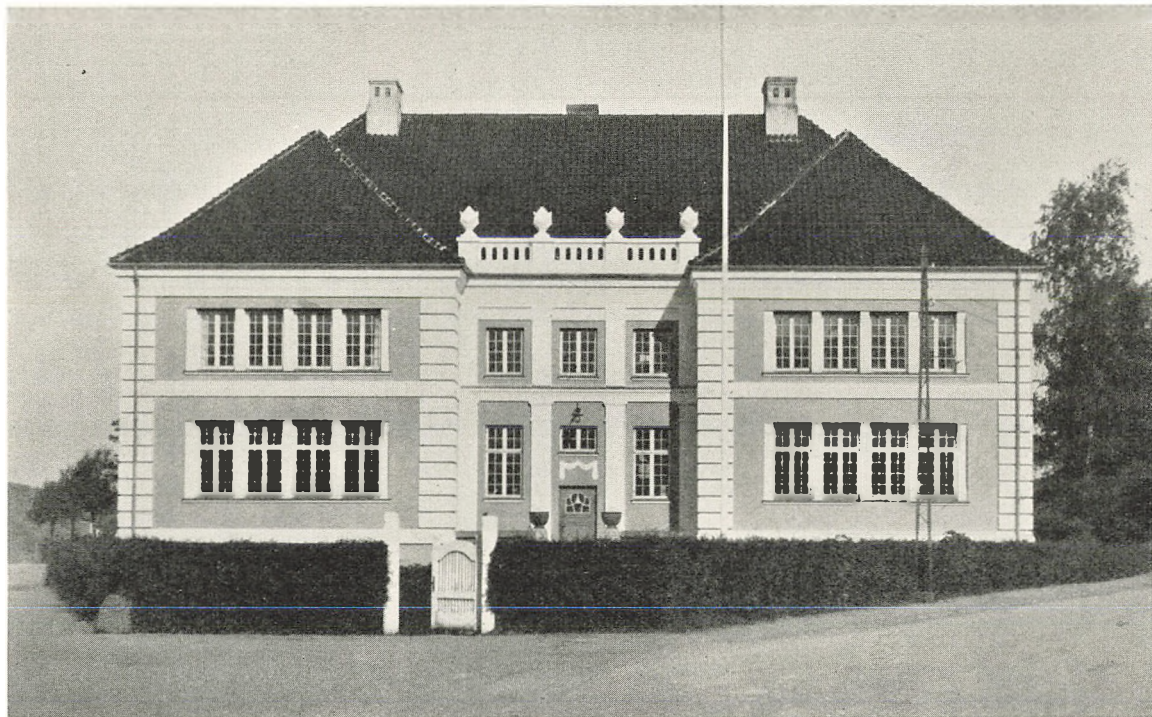
Fig. 11. Haandklæder, t. v. fra Everdrup, t. h. fra Turehyholm Gods. Dansk Folkemuseum.

nedenfor Knæerne, eller de almindelige korte Trøier af samme Tøi, en Hvergarns Brystdug, som hos de ældre har Skjøder, der falder ned om Hofterne, og derunder efter Aarstiden endnu en eller to Brystduge (Veste). Benklæderne er enten Knæbuxer af Skind, helst felberedet Dyreskind eller Væderskind, Lærred eller Vadmel, eller vide Langebuxer af Lærred, Hvergarn eller Vadmel. Strømperne er lange, hvide Uldstrømper. Støvlerne maa naa ovenfor Knæerne, naar de skulle være paa Moden, og hjemme bruges Træsko eller Trætøfler. Allunerede Lammeskind med Uld paa, som nylig er klippet, anvendes ogsaa her saavel til Buxer og Trøier som til Peltse. Disse sidste er paa Længde som Langtrøierne, men sammensyede bagtil uden Skøder eller Fliger. Deres Farve er bruunrød eller brandguul eller blaagraa, hvilken sidste er den mest moderne. I stærk Frost og især i Blæst beskytte de Legemet godt, men imod stærk Regn due de ikke. Da deres Pris er billig, omtrent 3 Rbdlr, for en færdig nye Pelts, og de kunne vare i mange Aar, fortjene de at anbefales ogsaa for andre Egenes Beboere, men sandsynligvis er større Omsorg for reent Linned og den øvrige Legemets Reenlighed fornøden, hvor de er i Brug. Paa adskillige Egne, f. Ex. i Stevnsherred, bruger man ogsaa til Stads, eller naar man skal til Købstad eller til Kirke, korte, mørkeblaa Trøjer, forede med sort Lammeskind, hvoraf Kanten med sort Uld paa ses baade paa Kraven og omkring Hænderne, hvilket klæder godt. Hatten er endnu den mest brugelige Hovedbeklædning, skønt Kasketterne begynde at fortrænge den hos de unge Karle. Huen bruges endnu af nogle hjemme og til dagligt Brug, og enkelte gamle Mænd bruge om Vintren paa Skovture og ellers paa Rejser i Sneefog et Slag af Klæde, som under Hatten omgiver Hovedet, beskytter Kinder, Hals og Nakke og falder ned til Skuldrene."

Sammenholder vi disse Oplysninger om Mandsdragten, synes det at fremgaa, at man til Stads har brugt Skindknæbukser, til daglig, eller af Smaafolk, hvide Lærredsbukser. Det passer da ogsaa med Skik, der gaar endnu længere tilbage i Tiden, og som ses bl. a. af Efterlysninger i Adresseavisen 1781, Nr. 178 og 1782, Nr. 212. Den første efterlyser en Krybskytte fra Vordingborgegnen; han var „klædt i en hvid

Trøje og sribet Brystdug, en gammel sribet Hue, hvide Lærreds Buxer, hvide Strømper og Træsko". Den anden efterlyste var en Tjenestedreng fra Nysø Gods, han havde „Hat paa Hovedet, en hvid og brun Trøje af Vadmel, en rød dito Brystdug, hvide Lærreds Buxer, hvide Strømper og Skoe". Hvidt Vadmel til Trøje synes at have været det tarveligste, kulørte Vadmelstrøjer har været finere. Figur 1 viser en Mandsdragt fra Stevns med Trøje og Vest med et dekorativt, teknisk set indviklet Mønster med hvid Hørgarnsrending og grøn ulden Islæt, Knaphullerne er røde. Skjorten har nogen Udsyning, dog mindre end de rige Hedeboskjorter. Figur 2 viser en Daglig- eller Hjemmedragt fra Bjæverskov Herred med grøn, rød-sribet Vest af Hvergarn, og under den en hvid, strikket ulden Trøje.

Endelig ses paa Fig. 11 Prøver paa de af L. M. Wedel omtalte udsyede Haandklæder. Det til venstre er fra Everdrup Sogn og har været i tre Generationers Eje, hver af disse har i røde og blaa Korssting syet sit Navn og Aarstal paa Klædet. De øvrige Korsstingsdekorationer synes dog at stamme fra den første Ejer.

Fordingborg Seminarium.

AF HOLMEGAARDS GLASVÆRKS HISTORIE

Af K. SCHLÜTER

I Modsætning til Porcelænsindustrien har dens nære, men flere Aartusinder ældre Frænde: Glasindustrien — eller Glashaandværket, som den vel rettere bør kaldes — kun ført en beskeden og lidet paaagtet Tilværelse i Danmarks Erhvervsliv. — —Og dog har Fremstillingen af saavel Rude- som Drikkeglas været udøvet indenfor Landets Grænser over 200 Aar, før Porcelænet begyndte sin trange, men ærefulde Løbebane her i Smørrets og Flæskets Hjemstavn. — Allerede i Midten af det sekstende Aarhundrede fandt baa- de venetianske og bøhmiske Glasmagere Vej til de danske Riger, hvor de rundt omkring anlagde smaa „Hytter“ og blæste og strakte Glas efter bedste Evne, men fattig Lejlighed; for nægtes kan det jo ikke, at Glaskunsten her paa vore frodige, aabne Øer har maattet føle sig fremmed og rodløs og uden naturlig Betingelse for levedygtig Vækst. I de Tider trivedes Glaskunsten kun rigtigt i Skyggen af store Skove — Skove, der var brændselsrige nok til at mætte den evigtbrændende Ild, der er nødvendig for at skabe dette mærkelige Stof, der ene af alle Stoffer, tilvirket af Mennesker, ejer Vandets og Luftens fælles Egenskaber: — Gennemsigtheden.

Det var da ogsaa kun naturligt, at det fortrinsvis blev i Norge og de Dele af Sverige, der hørte ind under den danske Krone, at Glasmageriet kom til nævneværdig Udfoldelse, mens det i det egentlige Danmark snart forsvandt, og i Aaret 1814 fandtes der derfor heller ikke en eneste Glashytte, der med Rette kunde nævnes som dansk, mens paa samme Tid

Holmegaard.

ENERET CARL STENDERS FORLAG

Glasindustrien i de omliggende Lande, Sverige og Tyskland, havde vokset sig saa stor og stærk, at den ikke alene havde tilrevet sig den Førerstilling, som Venedigs Glaskunst i Aarhundreder havde været den absolutte Indehaver af, men tillige var blevet den ikke uvæsentlige Aarsag til, at et andet ældgammelt og ærværdigt Haandværk, nemlig Kandestøberiet, havde maattet bukke under for aldrig mere at komme til Live igen.

I første Fjerdedel af det nittende Aarhundrede stod det i det hele taget mildest talt daarligt til med hele den danske Industri. Den fabriksmæssige Tilvirkning af forskellige Varer, der ved Magtbud og kunstige Midler var blevet opretholdt siden Midten af det foregaaende Aarhundrede, brød nu helt sammen under Presset af de store økonomiske Ulykker, der væltede ind over Landet og lammede alt Erhvervslev. Den glørværdige oversøiske Handel laa knust i Ruiner; Landbruget vred sig endnu i Fødselsveer, der kunde resultere baade i godt og i ondt; Kælebarnet, Porcelænsfabrikationen, der hidtil trods evige Næringsssorger havde holdt sig stolt og fornem, maatte bide i det sure Æble og i Stedet for

Hyrdinder lave gemene Nytteartikler for ikke ligefrem at dø af Sult. Tekstilindustrien, der for Resten altid havde været misrøgtet og forkludret, saa sig nu ved Tabet af Norge pludselig berøvet Halvdelen af sit Afsætningsmarked og opgav Aanden, og saa at sige alle de øvrige Industrier fulgte mere eller mindre dette Eksempel.

Brændsel og Raastoffer, hvoraf hidtil det meste var blevet indført, kunde ikke mere skaffes, fordi Pengene havde tabt deres Værdi; men paa den anden Side havde Folk af samme Grund

heller ikke Raad til at købe Industriens Produkter, saa i og for sig passede det hele jo meget godt sammen, men netop det var jo Ulykken. — Henimod Aaret 1820 havde Krisen paa næsten alle Omraader naaet sit Højdepunkt, og i alt Fald inden for eet Omraade var den endt — og endt med Forfald: Danmark havde ikke mere nogen Industri. De engelske Bomber havde ramt dybere og forvoldt en Skade, der i Udstrækning var langt større end den, den rystede Befolkning i de tre forfærdelige Septembertøgn havde været Vidne til. Nu først saas Virkningen helt. —

Men paa raseret Grund kan der jo bygges noget nyt, hvis da ellers Viljen er dertil. Faa Aar i Forvejen havde Frankrig under lignende Omstændigheder og under Trykket af den bitreste Nødvendighed skabt sig en Industri saa at sige af intet og ad Veje, der under normale Forhold maatte synes ufremkommelige; men ikke desto mindre skulde det vise sig, at disse Veje — disse af Nøden inspirerede Metoder i flere

Holmegaard (Gavl af Hovedbygningen). C. L. FOT.

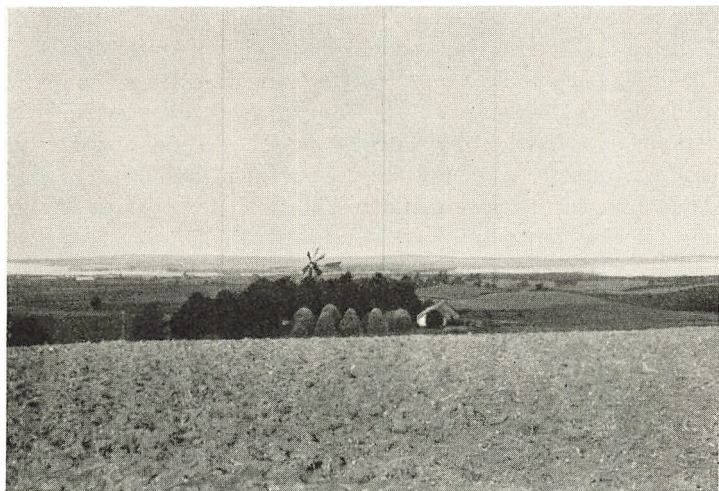

Holmegaard (set fra Guarlsiden).

C. L. FOT.

Henseender skulde blive grundlæggende og bestemmende for de kommende Tiders tekniske Produktion Verden over. —

Og man fulgte nu, saa godt man kunde, Frankrigs Eksempel: Man begyndte at se paa Landets naturlige Hjælpkilder med mere opmærksomme Øjne end før, og man fandt, at de ikke var saa helt ringe endda. Meget, som før var blevet overset eller betragtet som værdiløst, viste sig ved en nøjere Prøve at være brugbart. Smaat og forsigtigt maatte der begyndes, for Midlerne var jo kun beskedne og Vanskelighederne mange, men trods alt: de taalmodige og viljestærke Mænd, som der altid lysen efter i Nødens Stund, var da ogsaa nu til Stede, og Danmarks Haandværk og Industri begyndte igen i al Stiltfærdighed at trække Vejret. Men det gjaldt ikke alene om at faa genrejst de forliste Virksomheder; man maatte om muligt ogsaa se at skaffe Erstatning for den Produktion, som Norge i Kraft af sine særlige Betingelser paa visse Omraader havde forsynet de forenede Riger med, indtil Adskillelsen i 1814 kom. Til disse Omraader henhørte i første Række Jern og Glas. — At starte en selvstændig Jernindustri maatte imidlertid opgives straks, for selv om Danmark, hvor underligt det end lyder, engang i fordums Tider havde været et jernproducerende Land af Rang, saa

Udsigt over Holmegaardsejnen, set fra Bakken syd for Hædede Skov. C. L. FOT.

var dog de Jernlteaflejninger, som man den Gang hentede op fra Moser og Søer og anvendte som Malm, for fattige til at danne Basis for en mere moderne Industri. — Med Hensyn til Glas stillede Sagen sig ikke saa helt umulig. Her spillede Raamaterialerne ikke nogen nævneværdig Rolle, og desuden fandtes de fleste indenfor Landets egne Grænser. Sand, Kridt og Flintesten var der nok af, og Alkalierne kunde i nogen Grad erstattes af Bøgeaske; men Brændsel? — Kunde man skaffe de enorme Brændselsmængder, som de Tidens primitive og stærkt forbrugende Glasovne krævede? Bøgeskovene var for smaa og desuden ogsaa for gode til det Brug, og med indført Brændsel maatte Driften blive for dyr. Men i sine Tørvemoser ejede Landet et næsten uoverskueligt Forraad af Brændsel, som oven i Købet var særlig vel egnet til Glassmeltning. Betingelserne for en Glasindustri var altsaa virkelig til Stede, hvis da ellers nogen havde Mod og Foretagsomhed nok til at bruge dem; og det *var* der: Grevinde Henriette Danneskiold-Samsøe, Enke efter Hans Excellence, Geheimekonferensraad og Amtmand over Præstø Amt Chr. C. S. Danneskiold-Samsøe, besluttede at gøre Forsøget ved at anlægge et Glasværk, der skulde udnytte den over 800 Tønder Land store Tørvemose, beliggende ca. 8 km nord for

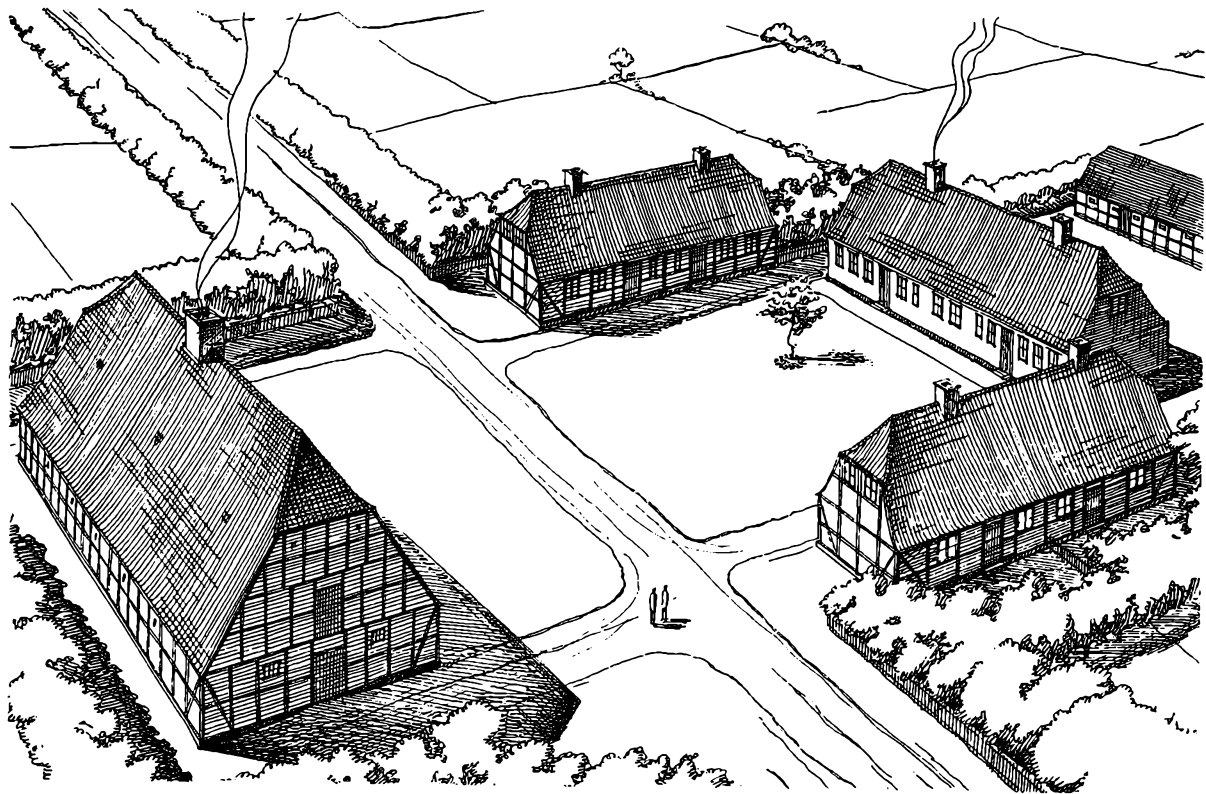
Næstved, og som hørte ind under Godset Holmegaard. Ved Planens Udførelse, der paabegyndtes i Foraaret 1825, tog Glasindustrien saaledes for første Gang fast Bo i Danmark, mens der ligeledes for første Gang paabegyndtes en virkelig rationel Produktion af Tørvebrændsel. — At anlægge en saadan Industri paa langt Sigt var fuldstændig forsvarligt, da Holmegaards Mose paa den Tid indeholdt over 50 Millioner Cubikmeter udmærket Tørvejord, hvilket omtrent svarer til $\frac{1}{4}$ Million Tons middelgode Kul. Et Glasværk af den Størrelse, som i de Tider var almindelig, skulde derfor kunne forsynes med det nødvendige Brændsel i et Tidsrum af over 200 Aar. Hvad Brændselsforsyningen angik kunde man altsaa foreløbig se Fremtiden i Møde med god Samvittighed, og det gjaldt nu bare om at bestemme Stedet for selve Værkets Anlæggelse. Der er en Landsby, hvis Navn er kendt af ethvert Menneske, der taler Dansk — det er Fensmark, Christian Winthers Fødested — „Hvor Fensmark hæver sit Kirketelt“; med denne Linie i Digtet „En Ven“ har Digteren for alle Tider slaaet Navnet fast i Folkets Bevidsthed. Fensmark ligger højt paa Toppen af en Bakke, der skraaner stejlt ned mod det store Moseterrain, der i et Bælte strækker sig gennem Sydsjælland, og her „nede ved Mosen, hvor Tørvene gro“, blev da Grundstenen til Holmegaards Glasværk lagt.

Det blev overdraget Assessor *Hilfling*, der var Huslærer paa Gisselfeld, at forestaa Anlæggelsen. Hilfling, der saaledes blev Værkets første Direktør og Bestyrer, var naturligvis personlig ganske ukyndig i Glaskunstens Hemmeligheder og maatte derfor skaffe sig den nødvendige tekniske Assistance udefra. I Landet selv fandtes en saadan selvsagt ikke; men i det for faa Aar siden tabte Broderland, Norge, havde allerede i henved hundrede Aar tre forholdsvis store Glasværker været i Gang, nemlig Glasværkerne Hurdal, Høvik og Hadeland, af hvilke det sidste endnu indtager en bemærkelsesværdig Plads inden for den moderne Glasindustri, og det var da ogsaa her, man fandt den Hjælp, man søgte. Mester Wendt fra Hadeland paatog sig at bygge en Glasovn og skaffe den fornødne faglærte Arbejdskraft. Til at rumme Ovnene blev der bygget en Glashytte, en stor, smuk Bindingsværksbygning, der endnu stadig er i Brug, men dog kun som

Holmegaards Glasværk.

Magasin. — Men foruden disse rent tekniske Foranstaltninger maatte der jo ogsaa sørges for de indkaldte Arbejders personlige Fornødenheder, og da det nu var blevet bestemt, at en væsentlig Del af deres Løn ikke skulde udbetales i Penge, men ydes dem i Form af Naturalier, Korn, Uld, Græsning til en Ko, o. s. v., maatte et større Jordtilliggende knyttes til Værket. I dette Øjemed blev tre større Gaarde og to mindre Bøndergaarde købt i Fensmark og tillige med et Par smaa Husmandslokker ifølge kongelig Bevilling samlet til et Jordbrug paa ialt 197 Tdr. Land, der ligeledes med Hilffling som Bestyrer blev drevet sammen med Glasværket. Gaarden blev kaldt Trollesgave efter den største af de nedlagte Gaarde. Med det med Aarene stadigt stigende Arbejderantal viste det sig imidlertid, at denne Betalingsmaade blev uigennemførlig, og den blev derfor efterhaanden opgivet; men Trollesgave forblev dog stadig knyttet til Glasværket lige indtil 1917, da den blev solgt. — Bygningerne til to af de nedlagte Gaarde blev benyttet som Arbejderboliger, og de første Glasmagere boede dels her og dels paa Godset Holmegaard, indtil der i 1827 ved selve Glasværket blev byg-

Glasværket for 100 Aar siden.

get særlige Arbejderboliger, hvoraf den første var paa fire Lejligheder i grundmuret Hus. —

Den 5. November 1825 begyndte da Arbejdet ved Mester Wendts Ovn, og saa vidt man ved, bestod dens første Besætning kun af to Glasmagere og to Lærlinge. I 1827 kom der saa fire Mand til, men først i 1829 fik Ovnen fuld Besætning, nemlig 10 Mand. Det blev nu nødvendigt at bygge flere Arbejderboliger, og der opførtes derfor to Sidelænger af Bindingsværk til den første. Alle disse Bygninger staar endnu, og paa hosstaaende Billede kan man se, hvorledes Glasværket har taget sig ud i de Tider. Det hele ligner nærmest en større Bondegaard. —

Men Værket maatte stadig udvides og forbedres; der blev med kongelig Bevilling bygget et Marketenderi, en straa-tækt Længe med Udhuse og et Jordtilliggende paa 10 Tdr. Land, der blev taget fra to Huslodder i den lille Landsby Sipperup, der laa lige ved Værket. Her blev blandt andet indrettet et Bageri, hvor Glasmagerne kunde faa deres „selvslagne Brød“ bagt; desuden var der Udsalg af Høker- og Urtekramvarer, der i de første Aar blev indkøbt for Glasværkets Regning og solgt til Arbejderne af Marketenderen, der forresten ogsaa var Bogholder og Tørveforvalter. Den første Marketender var en forhenværende Skytte fra Holmegaards Dyrehave. Samme Aar blev der anlagt en Plantage og plantet Frugttræer rundt om i Glasmagerens Haver, til sammen over to tusinde Træer, der blev leveret fra Gisselfeld. Paaskedag 1832 plantedes det mægtige Valnøddetræ, som endnu staar foran den ældste Arbejderbolig, og som altsaa i Aar kan fejre sit Hundredaars Jubilæum.

Hvad selve Glasmageriet angaar, blev der i de første Aar indtil 1831 udelukkende fremstillet „Bouteiller“, grønne Flasker. Det var Akkordarbejde, idet der foruden de ovenfor omtalte Emolumenter betaltes 1 Skilling pr. Stk. for Tre-pægle-Flasker. Dette var i og for sig, sammenlignet med vore Dages Lønsatser, en temmelig høj Betaling; men til Gengæld var Produktionen meget lille. En Bouteillemager kunde kun fremstille ca. 120 Flasker paa en Arbejdsdag, mens man i vore Dage er oppe paa en Produktion af ca. 350 Flasker pr. Arbejder, eller rettere sagt en Glasmager *kan* i vore Dage

Glasmagere i Arbejde.

fremstille dette Antal, hvis nogen skulde finde paa at forlange det af ham; men det er der vist desværre næppe nogen, der gør, for Bouteillemageren er nu blevet fuldstændig slaaet ud af den moderne Flaskemaskine, der præsterer 1000 Flasker i *Timen!* — For blot en halv Snes Aar siden var der ca. 800 Bouteillemagere her i Danmark — nu er der maaske ti.

Driften var i de første Aar alt andet end heldig; i 1828—29 stod Ovn f. Eks. kun i tre Maaneder; det samme var Tilfældet i 1830, og den næste Ovn stod i ni Maaneder, mens det almindelige ellers regnedes at være et Aar. Disse stadige Uheld har formodentlig foranlediget, at Mester Wendt forlod Glasværket og tog tilbage til Norge. Han kom dog igen i 1836 og ledede derefter Driften til sin Død. Hans Søn og Sønnesøn har begge arbejdet som Glasmagere ved Værket, og hans Sønnesønssøn er Glasværkets nuværende Hyttimester.

Den første Ovn var, i Sammenligning med vore moderne Glasovne, et uhyre primitivt Apparat. Fyringen passedes af to Fyrbødere, der i Glasmagersproget kaldes „Skyrere“, og hvoraf den ene arbejdede om Dagen, den anden om Natten. Deres Arbejde bestod i ustandseligt at smide Tørv stykkevis

ind gennem en Spalte i Ovnens ene Ende. Smeltningen af Glasset varede i tyve Timer (i en moderne Glasovn kun 8—10 Timer). Der var ikke nogen bestemt Arbejdstid; man begyndte at arbejde, naar Glasset var „blankt“, hvad enten det var Dag eller Nat, og Udarbejdelsen af Glasset til Flasker tog ca. 8 Timer, hvorefter man igen tog fat paa Smeltningen. Raamaterialet bestod væsentlig af grønne Flaskeskaar og Bøgeaske, som indkøbtes rundt omkring fra hele Landet. Asken blev oplagret i et Magasin i Næstved og blev saa renset og indkogt til Potaske i umaadelige Kar af drevet Kobber, hvoraf Glasværket endnu har bevaret et, som imidlertid nu er ophøjet til at gøre Tjeneste som Springvand foran Glasværkets Udstillingspavillon for dets nu snart verdensberømte Kunstglas. — Endvidere brugtes raa Saltsten, Kridt og Rødsten (Jernoxyd), der fandtes ved Vesteregede.

Glasmerne forestod selve Ovnbygningen og fremstillede ogsaa de ildfaste Sten, der brugtes dertil. En Ovnbygning varede som Regel tre Maaneder, og naar den var færdig, tændtes Fyret under omhyggelig Varetagelse af et særligt høtideligt, fra Fædrene nedarvet Ceremoniel, hvorefter der trakteredes med fransk Vin og dansk Brændevin. —

Det syntes, som om Begyndervanskelighederne ved Bouteillefabrikationen efterhaanden er blevet overvundne, for efter 1830 berettes der stadig gennem Aarene om en jævn og tilfredsstillende Drift uden særlige Uheld.

1831 fik man Lyst til at vove et Forsøg med Fremstilling af Hvidtglas og Vinduesglas, i hvilket Øjemed der blev opført en lille Træhytte med en lille Hvidtglasovn. Da Hyttemesteren ikke havde noget særligt Kendskab til Smeltning af Hvidtglas, indkaldte man en „Smelter“ til at forestaa denne, som det syntes, den Gang temmelig vanskelige Kunst. Hvor han kom fra, og hvad han hed, vides ikke. Man ved bare, at han blev lønnet med 27 Rdl. om Maaneden, hvilket maa synes at være en temmelig lav Løn — selv for en Kunstner — især naar man tager i Betragtning, at en Hvidtglasmer blev lønnet med 47 Rdl. og en Vinduesglasmer endog med 70 Rdl. om Maaneden. —

Forsøget med Fremstilling af Vinduesglas lykkedes imidlertid ikke, og denne Del af Projektet blev derfor ogsaa hur-

tigt opgivet. Siden den Tid er der adskillige Gange her i Landet blevet gjort Forsøg paa at oprette Vinduesglashytter; men altid med et sørgeligt Resultat.

Med Hvidtglasfabrikationen gik det derimod udmærket, man begyndte med otte Mand og et Par Lærlinge, og det varede ikke længe, før man blev nødt til at se sig om efter mere Mandskab. Hidtil var dette blevet indkaldt fra Norge; men da man nu havde sat sig for at gøre et Forsøg med den finere Glasmagerkunst, vilde det være i høj Grad ønskeligt, om man kunde faa nogle Glasarbejdere fra Bøhmen ansat ved det nye Anlæg. Dette var imidlertid ikke nogen let Sag, da Bøhmen, der allerede i en længere Aarrække havde indtaget Førerpladsen inden for Glasindustrien, nidkært vaagede over, at ingen af Landets Glasmagere udvandrede. En saadan Udvandring var forbudt ved Lov, og Overtrædelser blev straffet med svære Fængselsstraffe. Ikke destomindre besluttedes det at gøre et Forsøg, og Bestyrer Hilfling selv rejste derfor til Bøhmen for at undersøge Mulighederne. Det lykkedes ham virkelig ogsaa at udsnuble tre Glasmagere, der efter mange Besværligheder og Farer, hvorom der endnu gaar sære Frasagn, velbeholdne naaede herop; men de kom ikke alene; til hele Sognets Bestyrtelse medførte de nemlig hver sin Kæreste. Samme Dag, de ankom til Glasværket, og inden Sol gik ned, blev dette Forhold da ogsaa sømmeligt ordnet. De tre Par blev pr. fas et nefas omgaaende viet i Bestyrerboligens Dagligstue, da disse „Tatere“ jo var Katolikker, og derfor ikke maatte komme i Kirken.

Disse tre Bøhmeres Navne var: Zollfranck, Waldhausen og Richter. Efterkommere af de to første arbejder endnu paa Holmegaard. — I de paafølgende Aar kom endnu adskillige udenlandske Arbejdere til, dels fra Bøhmen og dels fra Thyringen; og disse Udlændinge blev Læremestre for den Stamme af danske Glasmagere, hvorfra den nuværende Glasmagerstab paa Holmegaards Glasværk er udgaaet; men ind imellem de gode danske Navne: Hansen, Petersen, Jensen o. s. v. lever dog endnu mange af de oprindelige udenlandske, f. Eks.: Weidinger, Kaffcke, Lennartz, Reehermann o. fl.

Udlændingene var naturligvis Katolikker, og deres Efterkommere har stadig ned gennem Tiderne værnet om deres

Udsigt mod Holmegaards Glasværk.

Fædres Tro. Der findes derfor endnu et katolsk Kapel indrettet i et af Glasværkets Huse, som den katolske Menighed blandt Værkets Arbejdere opretholder og benytter. — Den stadige Forøgelse af Arbejderantallet nødvendiggjorde naturligvis flere og flere Arbejderboliger; og efterhaanden rejste der sig derfor omkring Glashytterne en hel lille By. For Øjeblikket bestaar denne By af 75 Lejligheder med tilhørende Udhuse, Grisestald, Hønsehus og en Have paa en Skp. Land til hver Familie. — Desuden er Marketenderiet udvidet med Forsamlingssale, Festsal, Bibliotek o. a. — Da Glasværket i flere Henseender dannede en særlig Enclave i Fensmark Sogn med forskellige Privilegier som f. Eks. Fritagelse for Fattigskat, maatte det paa den anden Side selv sørge for Undervisningen af Arbejdernes Børn. Allerede 1832 blev der da ogsaa af den Grund bygget en Skole med fast lønnet Lærer, og paa et vist Tidspunkt var Elevantallet over 50. Børn spillede nemlig en uhyre vigtig Rolle for Glasindustrien, idet de lige fra 10 Aars Alderen blev benyttede som Haandlangere og Medhjælpere i Hytterne. Da derfor Loven om Børns Arbejde i Industrien kom med sit Forbud mod Anvendelse af Børn under 14 Aar, blev det da ogsaa et haardt Stød for Glasindustrien — ja, man kunde næsten fristes til at kalde

det for et Dødsstød; for rent bortset fra, at det fordyrede Fabrikationen og indskrænkede Tilgangen af Medhjælp, umuliggjorde det saa at sige Glasmageriet som Haandværk. En Dreng, der først kommer til Faget i 14 Aars Alderen, er nemlig allerede for gammel til, at han kan opnaa den Færdighed, som man maa forlange af en virkelig duelig Glasmager. Glaskunsten gaar derfor ogsaa stadig tilbage, og man kan forudse den Tid, da den helt vil være uddøet, erstattet med de mekaniske Glasmaskiners kedsommelige og upersonlige Frembringelser; men endnu har Holmegaards Glasværk dog Glasmagere, der svinger deres Glaspiber med samme Færdighed og Elegance, som i fordums Tider Bøhmerne og Venetianerne, og er i Stand til at fængsle og fortrylle Tilskueren under Udøvelsen af dette det mest kunstfærdige og yndefulde Haandværk af alle. —

